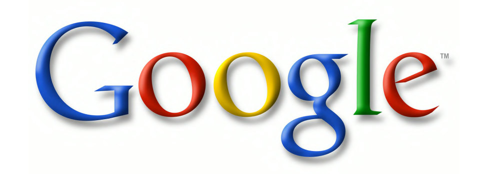
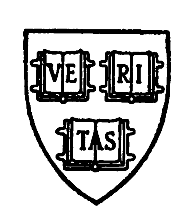
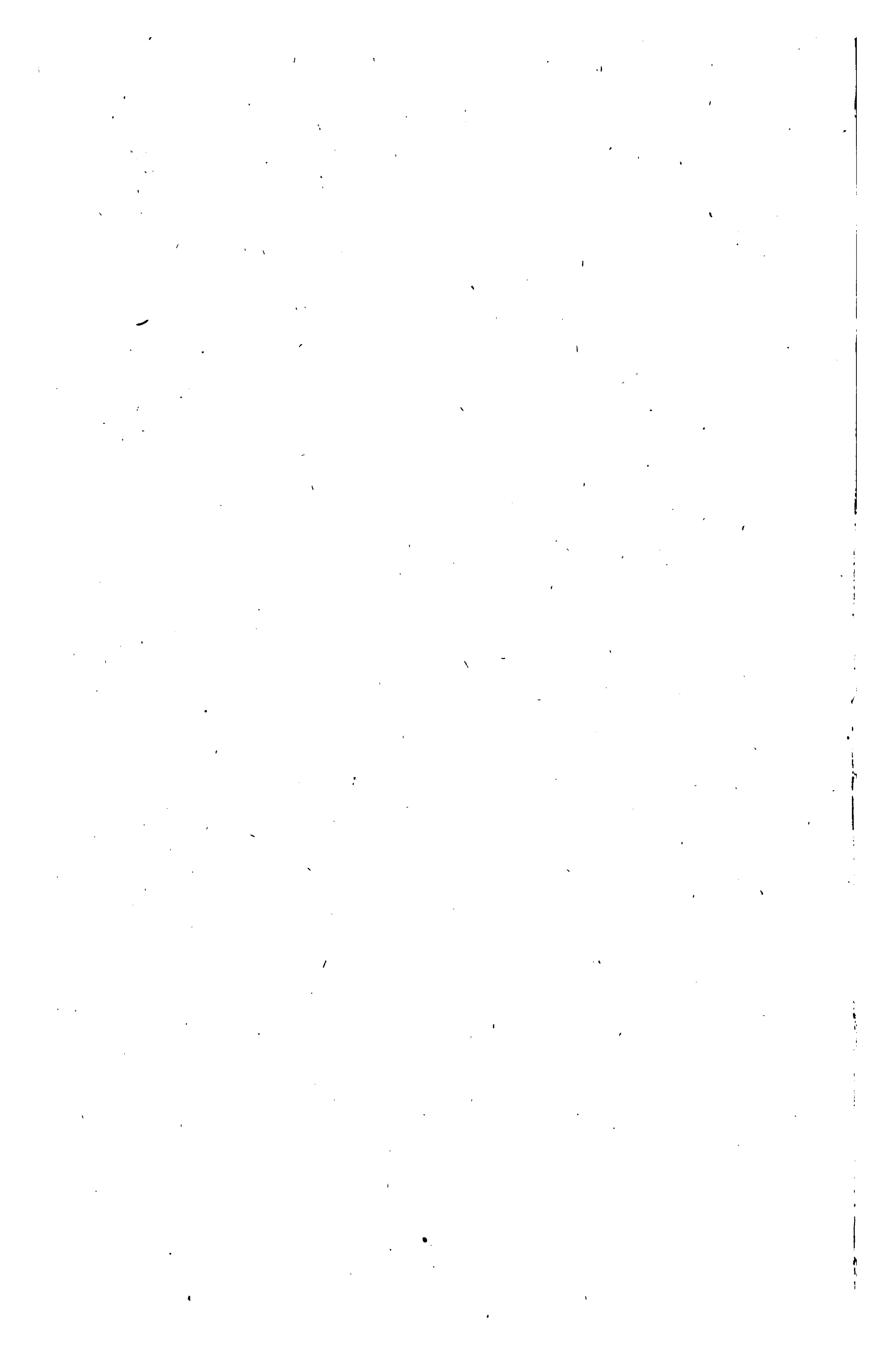

VE RI TAS

P.8—

HUNGARY

A
MAGYAR KIRÁLYI SZÉK
BETÖLTÉSE
ÉS A
PRAGMATICA SANCTIO TÖRTÉNETE.

A

MAGYAR KIRÁLYI SZÉK

BETÖLTÉSE

ÉS A

PRAGMATICA SANCTIO

TÖRTÉNETE.

IRTA

SALAMON FERENCZ.

PEST, 1866.
KIADJA RÁTH MÓR.

TARTALOM.

ELŐSZÓ.

Ha ez a könyv tisztán jogtani értekezés akarna lenni a magyar királyválasztásról s az örökösödés elvének behozataláról, s nem választ vala szerzője túlnyomóan történelmi szempontot, — nagyon fölösleges volna irodalmunkban.

Ha ez a könyv, mint túlnyomóan történelmi vázlat, akár régi, akár újkori pártnézeteknek vetné magát alá, — súlyos itéletet mondana magára. Egy történelmi értekezés, mely a jelen pillanat érdekei és szenvedélyei szerint akarja átidomítni a történeti adatokat, — csak *röpirat,* s a röpiratoknak is könnyen azon osztályába sorozható, hová a pamphlet tartozik: — pamphlet a mult embereire és eseményeire.

Könyvem fölösleges volna, mint jogtani értekezés; mert tudományosságunk mind latin, mind magyar korszakában a magyar trónhoz való jog és a pragmatica sanctio bőven meg volt vitatva, s kitünő jogtudósaink teljesen tisztába hozták a kérdés jogi oldalát. Igy — hogy mást ne említsek — gróf *Cziráky* Antal egy

nagyon alapos és jó könyvet irt 1820-ban az általam fölvett tárgyról[1]). Müve azonban nemcsak hogy latinul van, s nemcsak hogy egészen polemicus *Lakits* s más korábbi Lustkandlek ellen, hanem kizárólag jogi szempontból van irva.

Több oldaluak, jóval magasabban állanak egy korunkbeli nagy jogtudósunk és államférfiunk e tárgyban irt és mondott művei, — nem csak, hanem hazánk gyakorlati politikai történetében is korszakot alkotó *események.* Különösen a mi a „pragmatica sanctió"t illeti, a kérdés jogi oldalát, mint napjainkban oly nagy fontosságu kérdést, a közönség ama munkálatok nyomán teljesen ismerheti. *Deák* Ferencz 1861-iki és 1866-iki föliratai, 1861. junius 4-iki nevezetes beszéde, s ezenkivül a „Budapesti Szemle" új (1865-iki) folyamának első füzetében megjelent polemikus értekezése, (mely azután önállóan is kiadatott) oly világos, igaz és hathatós, s annyira ismert kifejtései közjogunk legfontosabb kérdéseinek s igy az e könyvben tárgyaltaknak is, hogy én, mint a kinek nem szakfoglalkozásom a jogtudomány, már csak annál fogva sem akarhattam erről az oldalról valami ujat, valami eltérőt mondani.

Sőt ellenkezőleg fölhasználtam azt, a mi jogtudományunkban dönthetlennek tekintendő, hogy a külső körülmények előadásából, magából a történetből más oldalról is világot vessek a tárgyra, a mennyire tőlem kitelik.

---

[1]) „Disquisitio Historica de modo consequendi summum Imperium in Hungaria, a primordiis monarchiae in haec tempora. (Névtelenül.) Budae, 1820.

Könyvem kapcsolatba akarja hozni a jogi elveket az élet valóságával, hazánknak időnkénti viszonyaival. A jogtudományban elég azt mondanunk: ez volt a jog, ez volt az irott és a nemzet százados szokásaiban élő törvény; de a történetkutató ezenkivül azt kérdi: ezen törvény és jog határain belűl engedett szabad cselekvésben mi volt irányadó az önelhatározásra? Igy örökre dönthetlen igazság, hogy hazánkban a királyválasztás elve uralkodott a trón betöltésében, — mérsékelve a bizonyos dynastiákhoz való ragaszkodás által ezen választásokban. De a történésznek azt is vizsgálnia kell, mi volt hát a szabad választás mellett is az a szabály, melyet őseink szem előtt tartottak?

Ily kérdések vizsgálata nemcsak magára a történelemre nézve érdekes, hanem hasznára válhatik a jogtannak is, a mennyiben kevesbbé eshetik valaki azon tévedésbe, hogy a király választásban — az emberi ész természeti hajlamánál fogva, mely a látszó szabálytalanságban szabályt igyekszik találni, — a legitimitásból magyarázza azt, a mi onnan nem magyarázható.

A mi a pragmatica sanctio történetét illeti, mely ennek a könyvnek két harmadát foglalja el, igyekeztem összeállitni mind az ismeretes mind a kevesbbé ismert adatok közül azokat, melyekhez hozzá férhettem. Könyvem sokat hágy még fenn az ezutáni kutatók és tanulmányozók részére; — mert különös az, hogy épen ezen tárgyra szükebbek itt Pesten forrásaink, mint némely XVI-ik XVII-ik századbeli eseményre. — Mindamellett az összeállitás, ha mind csupán ismert adatokból történik is, a tárgyat képes több oldalról földeriteni.

Az 1712-iki és 1722-iki országgyülés okmányai, melyeket a Nemzeti Muzeum kézirattárából fölhasználtam, remélem, egyben másban új adatokkal is szolgálnak az olvasónak.

Végül köszönetemet kell kifejeznem Szilágyi Sándor barátomnak, ki az erdélyi pragmatica sanctióról szóló okmányokat szolgáltatván, név szerint a VI-ik Fejezet végén és a VIII-ik Fejezetben, szives volt mintegy munkatársként járulni ezen könyv létesitéséhez.

Pest, május 8-án 1866.

Salamon Ferencz.

I. FEJEZET.

A királyi szék az Árpádház alatt.

Magyarországon 900-tól 1300-ig az Árpádház férfi ága uralkodott. De az örökösödés rendje nem volt meghatározva. A nemzet szabadon választotta uralkodóit ama ház férfi ágából, habár gyakorlatban az első szülöttnek elsőséget adtak. Igy az örökösödés elve egyesítve volt a szabad választáséval.

Utóbbi elv 1000-től 1200-ig sok zavart okozott, s lábat adott a királyi ház tagjai által egymás ellen támasztott polgári háborúknak és olykor idegen hatalmak beavatkozásának. A keresztyénség és pogányság miatti belső meghasonlás kész vezetőkre talált mindig az uralkodóház férfi maradékai közt, kiknek mindenike elvileg egyenlő jogot tarthatott a királylyá választatásra. Minden belső egyenetlenség, mely a nemzet kebelében támadt az örökösödési rend meg nem határozása miatt, uralkodó változás kérdésévé lehetett. Még a XIII-ik század elején is föllázadt volt II. Endre uralkodó bátyja ellen. Nyugodtabban kezde lefolyni a trónöröklés és királyválasztás 1200-tól 1300-ig. Endre fia IV. Béla, ennek fia V-ik István és ennek fia Kún László úgy következnek egymásután, mint valamely örökösödési országban. A két előbbi föllázadt ugyan apja ellen; de a lázadás a

trónra való egymásután-következés kérdésén kivűl eső okokból állott elő. Nem hozom föl a III-ik Endre trónra léptével támadt meghasonlást, mely nem onnan eredt, mintha maga a nemzet fogalomzavarban lett volna az ő jogára nézve, hanem részint idegen cselszövények, részint a Kún László idejében más okokból előállott belső anarchia idézte elő.

Az Árpádház alatt szokás, hogy az uralkodók még életökben nemcsak kijelölik, hanem meg is koronáztatják utódjokat. Ez a nemzet beleegyezésével történt, melynek érdekében állott elejét venni a királyválasztás miatti villongásoknak.

Az Árpádház férfi ágának kihaltával a nemzet az Árpádnemzetség leány ágon való maradékai közt válogatott, nem azért, mintha ez már eredetileg kötelesség volna; mert a törvény csak fiuágra szólott, hanem részint mivel az Árpádház iránti kegyelet ezt sugallá, részint mivel a másutt uralkodott fogalmak következtében, melyek a magyarokra is befolyással voltak, azok léptek föl trónkövetelőkül, kik leány ágon IV. Béla és V. István fiu maradékai valának, s részint végre, mivel a választás elve négy századon keresztül nem lévén az egyetlen elv a trón betöltésében, hanem az örökösödésnek tágabb normáját is kivánván, a leányág megtagadásával a választás minden zsinormérték nélkül bizonytalan conjecturáknak tétetik vala ki. Legalább nem volt szó oly királyi vérből származott jelöltről, mint megválasztandó királyról, a ki ne lett volna leányágon az Árpádház ivadéka. A hazában született oligarchák pedig álmodni sem mertek a trónról. Nincs egy adat, mely azt mutatná, hogy a hatalmas Csák Máté királyságra vágyott volna, mig az általa támasztott belzavarok természete épen azt bizonyitja, hogy ilyes nem jutott eszébe.

Szintoly kevéssé volt szó Apor vajda királyságáról, holott a koronát kezére keritette és Erdélyen nagy függetlenséggel országolt.

Ellenben megválasztták Venczel cseh király fiát, aztán Ottó bajor herczeget. — Mindkettőnek nagyanyja IV. Béla leánya volt. De nem tarták meg szorosan a következési rendet: közelebbi rokon volt Robert Károly, kinek édes anyja V. István leánya. S mégis Róbert Károly utolsó volt, kit megkoronáztak. — Asszony uralkodóról szó sincs még. III. Endrének maradt egy leánya; de ennek ha nem megy kolostorba, idővel legfeljebb fia léphet vala föl trónkövetelőként.

Az anjoui Róbert Károly megválasztatása ellen nagy ellenszenv uralkodott sokáig. Korántsem azért, mintha anyai jogon követeli vala magának az országot, a mit különben kötelező jognak mondani nem lehetett, hanem ellenkezőleg azért, mivel Károly nevében azt hirdeté a pápa, hogy Árpád fimaradéka kihalván, a magyar korona visszaszállott arra, a ki Szent Istvánnak ajándékozta volt, t. i. a pápára, s ez különben is fölhatalmazva érzi magát a keresztyénség minden országainak tetszés szerinti eladományozására. — A nemzet pedig tudta, hogy az Árpádház öröklési joga régibb mint Sz. István koronája, s még annál is régibb a nemzet szabad választási joga, melyet csak jó szántából szoritott az Árpádházra.

Róbert Károly lett mégis a király; de nem a pápa követelése értelmében, hanem a szabad választás elvének kikiáltásával. Megválasztták őt, mert a más két követelő meg nem állhatott, — mert ezáltal külső bonyodalmaknak szakadt vége, melyeket egy generatio óta a pápákkal való ellenkezés hozott az országra.

Mig az Árpádház sarjadékai közül valaki életben volt, nem támadhatott oly idegen trónkövetelő, a ki a

nemzetben pártot alakithatott volna. Innen van, hogy a világuralomra vágyott német császárok, s az oly hatalmassá lett Hohenstaufenek sem birták magokat legalább szellemileg befészkelni s következőleg anyagi erővel sem; mert az egyesült nemzet vitézül visszavert minden támadást, mely soha sem is volt egyéb a nemzet jogi fogalmai szerint oly erőszakos invasiónál, minő a mongoloké. A német császárok nem is a vérségnél fogva léptek fel követelőkként: mint a római szent birodalom királyai az egész földkereksége fölött a világi uralmat ép ugy követelték, mint a pápa a szellemit. Az anyagi és világi uralom felett az emberi nemzet két praetendense nem tudta elvonni a határt s a kettő erős harczba keveredett. Az Árpádfiak majdnem mind végig a pápa részén állottak, — egyfelől vallásos buzgalomból, másfelől azon hatalmas politikai érdeknél fogva, hogy a közelebbről és kézzelfoghatóbban fenyegető hatalom, a német császár ellen szövetségest találjanak. Csak az utolsó előtti Árpádfi, Kún László alatt fordult meg ez a politika. Habsburgi Rudolf erősitésére a magyarok sokat tőnek. Addig a német császárokban a hagyománynál fogva a pápa természetes ellenségét látták. Most nagy ok volt adva rá, hogy a nemzet a pápa lehető ellenfeleit támogassa; — mert ugyanazon időben kezdének a pápák a világi uralomban a legtulságosabb követelésekkel állani elő, s e követelések Magyarországon is fenyegetni kezdék a korona önállóságát. Különben Habsburgi Rudolf elég ildomos volt, hogy valamint később a magyar Anjouiak, a pápaság és királyság közt transactio által békét szerezzenek.

A nemzet teljes függetlensége az Árpádház alatt komolyan soha sem jött kétség alá. De áll az is, hogy az Árpádház sógorság utján nem terjeszté határait más országgal, mint Horvátországgal. Itt is oly formán, hogy

a horvát uralkodóház kihalt Zvonimirban, kinek neje Sz. László magyar király testvére volt. Horvátországban zavar támadván a trónkövetelés fölött, László fegyverrel ment Horvátországba (a Kulpán túli részekbe és Dalmátiába), — a mire valamint a horvát korona elnyerésére, az Árpádházbeli királyi özvegy sorsa volt az egyik fogantyú. De ezen esetben sem historiailag bebizonyitott tény, hogy leányágon való követelés volt a fő indok. És ha az lett volna, — ez az egy eset is csak ugy állhatott be, hogy a horvát uralkodó ház kihalt férfi maradékaiban, a 11-ik százév végén.

A második nevezetes eset a rokonság utján való terjeszkedésre IV. Béla idejében fordult elő. A szomszéd Ausztria, Stiria és Karántföld uralkodóháza, a Babenbergi ház, Fridrikben 1246-ban a németujhelyi harczmezőn kihalván, magyar fogalmak szerint a herczegség trónja üresedésbe jött. Itt sem közvetlen rokonságnál, hanem a bajor herczeggel, az egyik trónkövetelővel való sógorságnál fogva jutott a magyar királyi ház a bonyodalomba, melynek egyik phasisában a bajor herczeg lemondott követeléséről ipja, IV. Béla, s illetőleg ennek fia részére, kit is Stiria rendei uroknak ismertek el 1252-ben. A bonyolódás egy másik phasisában IV. Béla és Ottokár cseh király megosztoztak a Babenbergiek örökségén 1254-ben, miután erős harcz folyt a cseh királylyal e miatt, — mert utóbbi szintén egyik praetendens volt. Végre később a cseh király lett urrá a fegyverek szerencséjénel fogva az összes örökségen, mig Habsburgi Rudolf alatt Kún László nem segíté a német császárt Ausztria és Stiria visszacsatlására a német birodalomhoz.

Mint látjuk, Ausztriában is inkább fegyver és a rendek választása lett volna döntő, mint a királyi ház örökösödési követelése.

Tény az, hogy az Árpádház alatt az uralkodók rokoni összeköttetése kevéssé folyt be a nemzet külső hatalmának terjesztésére.

Megemlitendő ujra is az Árpádház alatt uralkodott azon szokás, hogy a király még életében szerette kijelöltetni s megkoronáztatni utódát; oly formán, hogy számára a birodalom egyegy részét adá át kormányzás végett, — a mi csaknem oly zavarokat idézett elő, mint egyegy merőben uj király választása. Az ifju királyok gyakran föllázadtak a fő király ellen.

II. FEJEZET.

Az Anjoui ház.

A Francziaországból Nápolyba szakadt Anjoui ház tagját, Róbert Károlyt választván meg a nemzet Magyarország trónjára, egyszersmind dynastiája örökösödését is kikiáltá ugyanazon határozatlansággal, mint az Árpádházéban divatozott. A választási okmány azonban nem foglalá magában az Anjoui háznak a nápolyi trónon maradt részét is; mert kiköti, hogy csak Károly és az ő maradékai (posteritas) tekintessék megválasztottnak. [1])

És valóban, midőn Róbert Károly 1342-ben, több mint harmincz évi uralkodás után meghal, rögtön megválasztják és megkoronázzák a rendek az elhunytnak tizenhét éves, idősbik fiát, Lajos herczeget.

Az Anjouiak az uralkodó életében való lényeges és következéseiben messze ható szokásokat hoztak be, melyek az Árpádház alatt nem divatoztak. Mig ezeknél az uralkodó ház rokonulása kevéssé folyt be a birodalom

---

[1]) Egy 1307-beli választási okmány szavai: „Nos... diligenti collatione praehabita, Dominum nostrum Karolum, ac Posteritatem ejus, prout regalis successio exigit, in regem Hungariae..... suscipimus." Cziráky: „De modo consequendi summum imperium." 196. l.

nagyobbodására, az Anjouiak a házasodást eszközül használják birodalmuk nagy mérvű terjesztésére.

Róbert Károly első neje Katalin Mária volt, Kazimir lengyel király leánya; a második Beatrix, János cseh király leánya; a harmadik ismét egy lengyel herczegnő, Lokietek Vladiszlávnak, későbbi lengyel királynak gyermeke.

Hogy nem ok nélkül vetette szemét Lengyelország felé, kitünt még Károly, s annál inkább Lajos életében. Károly idejében, 1339-ben Kazimir Lengyel király, a magyar királyné testvére, összehíván a lengyel rendeket, kiknél a szabad király-választás mellett a bizonyos dynastiákhoz való ragaszkodás szintén meg volt, előadá nekik, hogy fiu-magzatai nem levén s azokat nem is remélvén, halála esetében válaszszák meg urokúl a magyar király egyik fiát, a nagyreményű Lajost, mit nem minden pártoskodás nélkül a lengyel főurak elfogadtak s aztán a lengyel országgyűlésen egyhangulag végzésnek kiáltottak ki. Maga Kazimir, a király, számos nemeseinek kiséretében sietett Visegrádra, hogy Károlynak ezen ohajtott hirt meghozza. — És valóban Lajos mindjárt Kazimir halála után, 1370-ben Lengyelországba utazott, hol lelkesen fogadtatván, november 17-ikén a krakkói székesegyházban annak rendje szerint megkoronáztatott. Lajos anyját, a lengyel Erzsébetet, küldé Lengyelország kormányzására, mintegy példát mutatandó az asszony kormányzásra, oly országoknak, melyek azt nem ismerték, Lengyel és Magyarországnak.

Nagy Lajosnak három leánya volt: Katalin, Mária Hedvig. Kettő részére trónokat akart biztositni: Katalinnak Nápolyt, Máriának Magyarországot és Lengyelországot. Csak a harmadik és legkisebbik leány Hedvig volt korona nélkül maradandó, a mennyiben Vilmos ausztriai herczegnek jegyeztetett el.

Lajos 1374-ben a lengyel főurakkal elfogadtatá egész átalánosságban, hogy az ő, Lajos halála után, leányai valamelyikét választják meg. Később épségben maradván az ausztriai herczeg eljegyzése, Hedviget szánta Lengyelország trónjára. Végül azonban a nagy király, úgy szólva halálos ágyán megmásitá szándékát. Úgy vélvén, hogy a kis Ausztria herczegség nem képes oltalmat adni Hedvignek a Lengyelországot háborgató pogány litvánok ellen, elhatárzá, hogy ugyanazon főn hagyja egyesítve a magyar és lengyel koronát. Ezt a Magyarországon követségben járt lengyel nagyok is elfogadák s Máriának és leendő férjének, Zsigmondnak bemutatták hódolatukat. Ez Lajos életének utolsó évében történt.

A nápolyi combinatio, mely szerint egy Valois házbeli herczeg, Katalin leendő férje, a francziákkal való összeköttetést volt biztosítandó, meghiusult Katalin kora halála által.

Az Anjoui ház sógorság utján való hatalom-terjeszkedésére bizonyság Boznia is. Róbert Károly fegyverrel foglalja ugyan vissza a magyar korona eme régi tartományát; de nem sokára Kotromán Istvánt küldi annak kormányára. István pedig sógora volt Károlynak, mindkettő a lengyel király leányát vevén feleségül. Ezen Istvánnak leánya Erzsébet a magyar udvarnál neveltetett föl, s Lajos király nejévé lett.

Boznia fontos előbástya levén mind a török, mind pedig a Dalmátiára sovárgó Velencze ellen, ezt is családi kapocs által vélték legjobbon trónjukhoz csatolni az Anjouiak. Mennyire ment e részben a család, bizonyitja a következendő különös eset is, melynek eredménye nagyobb volt, mint talán hitték.

Erzsébet anyakirályné udvarában két fiatal rokona neveltetett: egyik a nevezett bozniai bán leánya, Lajos

leendő hitvese, a másik Anna, a schweidnitzi herczeg leánya, kinek az idősb magyar királyné nagynénje volt. A két növendék közül az első IV. Károly német császár nejévé lett, utóbbi a magyar királyé; de szerződést köte a két nő, hogy a tőlök születendő fiuk és leányok házasságra lépjenek. Annától Zsigmond született, Erzsébettől Mária — és igy lőn megvetve alapja annak, hogy a magyar királyi és német császári korona Zsigmondra szálljon.

A fentebbi vázlatban mellőzénk is némely összeköttetéseket, czélunk csak annak kimutatása akarván lenni, hogy habár az Anjoui ház ugyanazon választással vegyes örökösödés által birta Magyarországot, mint az Árpádház; családi összeköttetések által több ország egyesitésére törekedett. Különösen Lajos nagyban űzé nemcsak a szövetségek egész rendszerét, hanem némely országok confoederatióba vagy personalis unióba hozatalát. A nemzet a szövetkezések becsét annyival inkább fölfogá, mivel Nagy Lajos alatt különben is addig nem ismert jóllétre és dicsőségre emelkedett, — és ezen politika Róbert Károlyon kezdve gyakorlatban vala. Ha Lajosnak fiu maradéki valának és ama politikát még egykét generation át folytatják, a nemzet nagy valószinűséggel azt tanulja meg, hogy az országok közös czélra egyesülésének legnagyobb biztositéka az uralkodó ugyanazonsága levén, legczélszerűbb ugyanazon egy uralkodó fején több koronát egyesiteni, a mi például a lengyel és magyarra, ezen két választási királyságra nézve is alig lehetséges, mintha mindkettő lehetőleg sokat áldoz föl a választás szabadságából s telhetőleg sokat enged a bizonyos rendben szabályozott örökösödési elvnek.

De miután Magyarországon Lajos király és atyja politikájának folytathatására fiu maradék nem volt, a nemzet megtanulta ugyan, hogy a coalitiók czélszerűek

és szükségesek; de a választás szabadabb volta által akarták elérni több ország szövetkezését. Ezután a király választásnál nagyobb szerepet játszik a körülmények szerinti opportunitás, mint az Árpádok alatt követett legitimitás elve. És az opportunitás elve mellett mindinkább a kényszeritő szükség emelt szót; mert Lajos halála után a török már a magyar birodalom déli tartományaira kezdé kiterjeszteni rablásait és hóditásait.

A másik, az Árpádokétól különböző szokás, melyet az Anjouiak behozának, első tekintetre csupa külsőségnek látszik; pedig mélyreható s következményeiben nagyfontosságu.

Róbert Károly, ki különben egyike volt a legóvatosabb fejedelmeknek, fiát, a nagy reményű Lajost nem koronáztatta meg még a maga életében. Pedig az Árpádház alatt, melynek a trónhoz való joga oly kétségtelen, s melyben már szokássá kezdett volt válni, hogy mindig elsősége legyen az első szülöttnek, az idősb király még életében megkoronáztatta utódát. Különösnek tetszik az eset azért is, mivel maga Károly is, kinek Lajoson kivűl volt még fia, úgy látszik tartott némely zavartól; mert még életében kieszközlé a pápa beleegyezését, hogy Magyarország mindhárom érsekének koronázása érvényes legyen azon esetben, ha az, kinek elsőbbsége van, nem végezné vagy végezhetné a szertartást.

Hogy Róbert Károly nem koronáztatta meg fiát még a maga életében, épen az Árpádházbeli példák ijeszték. Lajos gyermekkora előtt csak hetven nyolczvan évvel történt, hogy IV. Béla, az egyik legderekabb király, fiát V. Istvánt még életében királylyá kiáltatta ki, s az eredmény az ország fölforgatása lett, azon belső zavar, melynek nyomait még Róbert Károly több mint harmincz évi bölcs kormányzása is alig birta elenyésztetni. Mert régi

magyar szokás szerint — mint érintém — az ugynevezett ifju királyok souverainekké lettek, külön udvart tartottak, s külön ország részeket kaptak, s a két fejüségből könnyen támadt a fejetlenség. Róbert Károly fiának még a maga életében való meg nem koronáztatása által egy régi rosz szokással többet szüntetett meg.

I. Lajos, a Róbert Károly fia, negyven évi országlás után követé apja azon példáját, hogy nem avattatott föl az országban egy második koronás fejedelmet. Nagy Lajos király esete pedig kényesebb, sőt hallatlan volt. 1300 körül a magyar nemzet nem is látszik gondolni arra, hogy az utolsó Árpád magzatát trónra emelje, mivel az leány volt. Most pedig 1380 körül Lajos királynak nem maradván fiai, sem Róbert Károlytól származott fiu testvérei, a nemzet beleegyezett, hogy egy nőt, a király leányainak egyikét, Máriát emelje trónra. Ez esetben méltán tarthatott volna Lajos király a zavaroktól, a nemzet előtt szokatlan nőuralom miatt, s még sem koronáztatá meg Máriát még a maga életében. A nagy király 1382-ben september 16-ikán mult ki, s másnap, september 17-ikén koronázzák meg Mária királynőt.

Azonban úgy látszik, Károly is eleve biztositá utóda számára a trónt, valamint Lajosról ez több hihetőséggel áll. Károlyra nézve valószinű az. Még Károly életében, 1339-ben, először a lengyel főrendek egyeznek bele Lajos eventualis lengyel királylyá fogadásába és a lengyel országgyülés határozattá emeli azt. Igen hihető hát, hogy Róbert Károly, miután ritkán tartott országgyülést, legalább a magyar főrendek szó- vagy irásbeli igéretét birta fia megválasztatására.

Lajos király még 1374-ben Kassán maga körül gyüjté a lengyel rendeket, s leányainak valamelyikét elismerteté velök lengyel királynak. Itt megjegyzendő,

hogy lengyel rendek alatt alig érthető más mint a lengyel főpapok és főurak. Bajos elhinni, hogy a lengyelek Kassára forma szerinti országgyülésre gyültek volna össze. — Megjegyzendő továbbá, hogy midőn Lajos, három évvel utóbb, visszatért Lengyelországból, Nagy-Szombatban eljegyezteté az akkor kilencz éves Zsigmondot, a meghalt német császár fiát, a hat-hét éves Máriának, s Zsigmondot udvaránál marasztá, hol a nemzet nyelvével és szokásaival megismerkedjék. Végre, hogy — mint emlitém — Lajos királyt halálos ágyán ismét megnyugtatá némely lengyel nagyok azon biztositása, hogy Máriát és Zsigmondot fogják uralkodójoknak ismerni.

Ezen megjegyzések egyfelől azt sejtetik, hogy Magyarországon is beérte Lajos a főrendek előleges beleegyezésével, és másfelől, hogy Máriának jegyesére, Zsigmondra nézve is volt valami előleges megállapodás, annyival inkább, mivel Zsigmond már Brandenburg fejedelme volt s számot tarthatott a német császárságra is.

Egy latinul irt történész fölhoz egy adatot, mely arra mutat, hogy a magyar nagyok eleve szavokat adták Mária és talán eventualiter Zsigmond trónra léptetésére is.

Ezen adat az: hogy 1378-ban Lajos király összehivá Budára a Rendeket (Ordines), s kijelenté nekik abbeli szándékát, hogy nagyobbik leányát Máriát, királylyá válaszszák és őt Zsigmonddal, IV. Károly császár és cseh király fiával összeházasitván, ezt is annak rendi szerint ellássák a királyi jelvényekkel, — a mibe a rendek egyértelmüleg beleegyeztek.[1]) Továbbá mint ugyanazon iró állitja, ezen alkalommal fölfogadtatá Lajos a szintén Anjoui házból de nem Róbert Károlytól leszármazott durazzói herczeggel, Károlylyal, hogy nem lép föl követelőként a magyar koronára.

---

[1]) Palma Cziráky idézett munkája. 58. l.

Az utóbbi fölfogadást illető állitáshoz kétség fér; sőt a mennyire az eddig ismert adatok megengedik a birálatot, inkább elvetendő, mint elfogadandó. A mi a rendek Budára gyüjtését illeti, szintén kétségbe vonják, — azon okból, mivel az jőne ki belőle, hogy Lajos király 1378-ban az országgyülés által igérteté meg leánya és leendő veje trónraültetését. Már pedig hihetetlen, hogy ily fontos országgyülési határozatról a hazai krónikák hallgatnának. — Igy azt tehetjük föl, hogy nem egy országgyülés ugyan, de az ország főurai adták Lajosnak szavukat Mária megválasztására. Országgyülésen bajosan is történhetett olyas, miután ott a választást rögtön koronázás szokta követni, mi pedig ezuttal elmaradt.

Másfelől, hogy előleges egyezés történt, eléggé bizonyitja az, hogy Máriát mindjárt a király halála után való nap forma szerint s egyhangulag megválasztják és kikiáltják.

A főrendek, papi és világi főurak jóval nagyobb tekintélyre emelkedtek volt az Anjoui ház alatt, mint az Árpádház alatt; mert mind a papi mind a világi főuraknál a banderialis rendszer ezen időben fejlődik ki. A köznemességnek, mely csak az ország határain belül szolgált, s nem is lehetett oly gyakorlott a hadban, mint a főurak zsoldos cselédsége, nem lehetett többé oly követelése, mint azelőtt volt. Azon főurak, kik Lajos királyt nápolyi és lengyelországi expeditióira kisérték, több befolyást nyertek az országgyülésbe, mint a köznemesség tömege. Ha ezek közül valaki hiven szolgált, többé nem maradt köznemes. Az igazságos király érdem szerint alázta meg a régibb zavargó nagyokat, hogy a kisebb nemességből emelje föl azokat, kik szolgálatkészség és harcziasság által kitüntek. Az aristokratia felében más lett uj emberek által, kiknek befolyása ellen nem is lehetett a köznemes-

ségnek oly panasza, mintha a fő aristokratia csupán születésénél fogva gyakorolta volna azt.

Az uj főaristokratia a XIV-ik és XV-ik században az országgyüléseken is annyira háttérbe szoritá a kis nemességet, hogy már királyválasztásra sem jelent meg tömegesen, mint csak III. Endre alatt is, hanem kezd megyénként csak négy-négy képviselőt küldeni a rákosi nemzetgyülésre, mi által ismét egyik alapköve tétetett le a megyei politikai életnek; mert a követküldés oly gyüléseket tőn szükségesekké, melyek nem voltak meg akkor, midőn minden kis nemesnek Székesfehérváron egyenlő szavazata volt a legnagyobb főuréval. És a megyei képviselőség kisebbségben maradt a nemzetgyüléseken, mert a főurnak is megvolt adva a jog, hogy személyes meg nem jelenhetése esetében helyettest küldjön a nemzetgyülésre.

Igy még a két első Anjoui behozta valószinűen azt a szokást, hogy csak a főrendekkel igértette meg a király utóda megválasztását; — ez elég biztositékot látszott adni az utódokról való gondoskodásban.

Annyi bizonyos, hogy Lajos után szokássá lesz a trónkövetkezés ily nemü biztositása. Az igéretet később formaszerinti előleges szerződések alakjában látjuk föltünni. Mig az Árpádok alatt a vérség és választás a két elv, melyet a nemzet szem előtt tart, Lajoson, sőt Károlyon kezdve az ország nagyai által adott szó teszi látszólag biztosabbá a következést; de bizonyos esetekben ugyanaz okozá a legnagyobb bonyodalmat.

Lajos utódára Máriára nézve bajosabb kérdés, hogyan történt az, hogy ő mind Máriát mind Zsigmondot királyul akará elfogadtatni a lengyelekkel s valószinűen ugyanazon igéretet tétette a magyarokkal is. Azok, kik ezen kérdést jogtani szempontból tárgyalták, ugy fejték meg a

talányt, hogy Lajos csak Máriát akarta megkoronáztatni s Zsigmondot, az ő férjét, nem akará magyar királylyá tétetni. És valóban 1382-ben csak Máriát koronázzák meg, nem Zsigmondot is. Az egybekelés is kettőjök közt csak 1385-ben megy véghez és végre az ország sok belzavara után és Mária királynő fogságba vetésével 1387-ben választják és koronázzák meg a magyarok Zsigmondot királyokká, ki uralkodását az utóbbi évtől számitja. De a történész méltán teszi azt a kérdést, mi volt Lajosnak szándéka Lengyelországgal? Ott is csak Máriát akará-e trónra ültetni, hogy férje legfeljebb az ő nevében kormányozzon, vagy pedig ott épen Zsigmondot akará megkoronáztatni s Máriát nem királyként hanem királynéként szerepeltetni? Vagy végre mindkettőt mindkét ország koronájával akará elláttatni, mely esetben egyik ország sem marad egyik félnek a másik országba utazásával uralkodó nélkül? A combinatio mindenesetre csodálatos. De annyi áll, hogy Mária és Zsigmond trónkövetkezésében egyoldaluság csak Magyarországot s nem egyszersmind Lengyelországot is tekintetbe vennünk. Föltehető-e továbbá, hogy a két országban egy házas párt akarván elfogadtatni Lajos, némi szereposztást ne hagyott volna meg, miután még az ő uralkodása alatt bebizonyult, hogy a kettőt egy ugyanazon helyről bajos kormányozni s azért volt kénytelen oly gyengén országolt anyját Erzsébetet küldeni Lengyelországba alkirálynak?

A következés nem adott kulcsot kezünkbe ezen talány megfejtésére; mert a lengyelek Lajos királynak tett igéretökből, ennek halála után csak annyit tartottak meg, hogy a király egyik leányát vitték királyuknak, — de nem Máriát, hanem Hedviget. Ezt pedig elszakasztták a tervezett frigytől az osztrák herczeggel: okulván az Anjouiaknak korona-házasitási politikáján, egy valóban

oly combinatiót vittek ki, melynél szebbet ezen nemben Károly és Lajos sem mutatnak föl. A lithvánok, mint érintém, halálos ellenségei voltak a lengyeleknek, s magának Lajosnak is sok dolgot adtak. Ezenkivül a nép és fejedelme pogány volt. Hedvig és a lithván fejedelem, Jagello, közti házasság ellenségből és pogányból nemcsak baráttá és keresztyénné tette a lithvánokat, hanem országuk egyesült is Lengyelországgal.

Zsigmondot okozzák különösen, hogy Lengyelország ily módon elszakasztaték a magyar uniótól. A lengyelek kedvét meg nem nyerte, s talán a szeles ifjuból férfikorára is rosz uralkodót jósoltak. De befolyhatott idegenkedésökre az is, hogy Zsigmondot a magyarokon és lengyeleken kivűl talán a csehek és egész Németország uralkodójoknak fogják elismerni. Ily sok ország közt oszolván meg gondja, nem lakhaték tartósan köztök s Zsigmond roppant birtokai mellett is, könnyen a lithvánok zsákmányául hagyhatja őket.

Zsigmond, ha Lajos terve sikerül, három birodalom császárja lesz vala: a magyar, lengyel és német birodalomé. A lengyel korona már elveszett, mint látjuk, mielőtt Zsigmond magyar királylyá koronáztatott volna.

III. FEJEZET.

A szabad választási elv tovább fejlése.

Mária nagyon fiatal lévén, az ország törvényei értelmében Gara nádor kormányzott valóban. A souverainitást Mária nevében az özvegy királyné képviselte. Előbbinek mint főurnak sok irigye és ellensége volt; utóbbi nem termett oly nagy ország kormányzására. Zsigmondnak az első években, szava sem volt a fontos ügyekbe, annyira, hogy három évvel Lajos elhunyta után az özvegy királyné más férjet keresett leányának, egy francia herczeget. — Nem lett eredménye, s azalatt az ország mind nagyobb zavarba jött. Kitünt, hogy a nemzet nem tekinti természetesnek a női uralmat, s ez magában is következetlenségei és ingadozásai által a legroszabbnak bizonyitá azt.

E közben uj trónkövetelő lépett föl, kinek semmi joga sem volt a magyar koronához: ez az Anjoui ház egyik tagja volt ugyan; de nem a Róbert Károly féle ágból, hanem az ugynevezett durazzói mellékágból. Mindamellett sikerült nagy pártot szereznie az országban. Sokat tett az, hogy személyesen s jó oldalról ismerték őt, hogy Lajos király méltónak tartá a nápolyi trónra; de legfeltünőbb az, hogy épen Dalmát-Horvátország és Boznia

pártolta őt kiválóan. Ugyanazon okok, melyeknél fogva Róbert Károlynak is egykor épen ezen országrészek voltak legelső és legtüzesebb párthivei, munkálhattak most is.

Ezen okok egyike az Adria tenger szabadsága Velencze ellen, mit biztosít az, ha a magyar és nápolyi trón egyesíttetik, mire Lajos hiában törekedett, s mi durazzói Károly alatt elérhetőnek látszott. — Különben ugyanez a töröknek is legelszántabb ellenségévé volt válandó; mert Durazzó, az ősi birtok, az Adria tengernek innenső, azaz keleti partján feküdt, a törökök torkában. Ezen politikai szempont mellett leginkább Károly kezére dolgozhatott az asszony kormányzásnak mindinkább tűrhetlenné válása.

Igy magyarázható, hogy Károly csaknem minden akadály nélkül Budára jöhetett, hol Mária lemondván a koronáról, ő Sz.-Fehérváron azt ünnepélyesen fejére tétette. Tudva van az uj király szomoru sorsa. Alig hat heti uralkodás után az anyakirályné őt orozva meggyilkoltatja.

Károly megjelenése az ország határán azt eredményezé, hogy Mária sietve eljegyeztetett Zsigmondnak, ki most „ország gyámja" nevet nyert.

A királynékat a pártosok Szerémben elfogván, boszút állandók rajtuk Károly meggyilkoltatásáért, börtönbe vetették. Zsigmond indulván kiszabaditásukra, most „ország kapitányá"nak kiálták ki. Azután meg is koronázták őt királylyá. Igy ha Lajos király csakugyan Zsigmondra adatta volna a főrendek szavát, egyrészben az országos zavarok és a királynők fogsága emelte őt trónra, más részben az, hogy a magyar koronával mást is egyesítendő volt homlokán.

És Zsigmond csakugyan 1411-ben német császárrá, 1419-ben cseh királylyá lett, mely koronákat, a magyarral együtt életfogytig, 1437-ig viselte.

Hogy a trónkövetkezésben mily nagy szerepet játszott már az ország külügyi érdeke, arra az események egy sajátságos experimentumot rögtönöztek Zsigmond életében. Zsigmondot egyszer az ország-nagyok törvénytelen tettei miatt fogságra vetik. Az ország egyszerre új király választáson kezdett gondolkozni. S hogyan gondolkozott? Az éjszaki megyék a lengyel királyt, Hedvig férjét hívták, ki meg is indult; a nyugati megyék Vilmos herczeget, Hedvig mellőzött jegyesét, és a déli részek, Horvátország, Dalmátia és Boznia durazzói Lászlót. Zsigmond kiszabadulván csak utóbbi maradt meg boszuból praetendensnek, s később ennek kis pártja is szétveretett.

Ime, a véletlen mily világosan kimutatta, hogy az ország már választásaiban nem a legitimitást, hanem a külső szövetségeket tartá szemmel; mert maga a legitimitás nem lehetett különböző az ország éjszaki, nyugati és déli részében; s mert a candidáltak közűl Lászlónak majd semmi és Vilmosnak legtávolabbi jogczíme sem lehetett nemcsak a magyar, hanem bármely más akkori jog szerint is. Az ország fekvéséhez képest a közvetlen külügyi érdekek szerint pártoskodtak.

Zsigmondnak Máriától nem maradtak gyermekei. Második nejétől Czilley Borbálától volt egy leánya, Erzsébet, kit habsburgi V. Albertnek, ausztriai herczegnek ad nőül. Zsigmond előlegesen fölfogadtatja az ország nagyjaival, hogy vejét, Albertet választják magyar királylyá. Zsigmond 1437-ben deczember 9-ikén hal meg s Albert az 1838-iki uj év táján megkoronáztatik.

Habár nagy vita folyt a felett, hogyan történt, hogy mind Erzsébet választott és megkoronázott királynőnek, mind pedig Albert választott és megkoronázott királynak nevezi magát, — nem szükséges hosszú fejtegetésbe bocsátkozni e fölött. Hogy nőt ohajtottak volna uralko-

dónak, szó sem volt róla többé. Bizonyitja ezt Mátyás királynak egy negyven ötven évvel utóbb kelt levele is, melyben azt mondja, hogy a Mária királyné uralkodásának íze még akkor is megvan a magyarok szájában s szó sem lehet róla, hogy a magyarok az ő, Mátyás nejét elfogadják utódul a trónon. Készebbek leöletni magokat, hogysem ilyesbe egyezzenek.[1]) Nincs egy tény, mely azt mutatná, hogy Albert neje az uralkodó jogait gyakorolta volna. Legfeljebb nagyobb rangúnak tekinték, mint hajdan; de valósággal Albert volt a király. Eme nagyobb rang kétségkivűl Mária királynétól számítható, ki a királyi méltóságnak már akkor birtokában levén, mielőtt férje királylyá lett, az országban nagyobb birtokokat tartott meg magának, mint a minők az Árpádház idejében a királynékat illették. Ezek kétségkivűl rászálltak Zsigmond második nejére, Czilley Borbálára is. Igy nem csoda, hogy Albert megengedi nejének, hogy tetszés szerint válaszszon magának a királyi birtokok közt. Zsigmond második nejének idejéből országos törvény maradt fenn, mely szerint nemcsak királyi, hanem külön királynéi banderium is van, — mindkettő ezer lovast tartozik kiállitani a várak oltalmára.

Albertnek magának nem az szerzé meg a magyarok beleegyezését, hogy ő a vén király veje volt. Hogy Albertre csak igéretöket adhatták, ennek reményének kellett lenni idegen hatalomra is: a minthogy a németországi és cseh korona ránézett. Több mint valószinű, hogy a király már leánya férjhez adásában meghallgatá az ország nagyjait, mint most meghallgatják ilyesekben a minisztereket. És nem méltán föltehetjük-e, hogy azon esetben, ha a magyarok nem látják üdvösnek Albert jövendőbeli megválasztatását, a király nem adta volna hozzá egyetlen leányát?

[1]) Kovachich, Script. Min. I. 341.

Albert két évig sem ült a magyar trónon. Csak két leánya maradt, és halálakor reményben volt nejétől magzatja még meg nem született: nem tudhatták fiu lesz-e az, vagy leány.

Az országban senki sem látta jónak, hogy most az özvegy királyné vegye át a kormányt, s talán ő maga sem. A rendek beleegyeztek, s köztök első volt az özvegy királyné, ki arra szavazott, hogy Ulászló fiatal lengyel király hivassék meg a trónra. Talán, hogy nem annyira Erzsébet, mint férje rokonainak követeléseitől meneküljenek, legjobb transactiónak vélték a még elég fiatal özvegyet a leendő magyar királyhoz adni nőül, — annyival inkább, mivel igy ha Erzsébetnek fia talál is születni, minden bonyolódás el lesz háritva.

Azonban leginkább Erzsébet vonakodása miatt a házasság elmaradt, — és bekövetkezett a legnagyobb bonyodalom, melytől tarthatának. Mig az országos küldöttség utban volt Lengyelországban Ulászló meghivására, Erzsébetnek fia született, kit Lászlónak kereszteltek.

Ezen atyja halála után született László nemcsak örökösödési országokban törvényes koronaörökös lett volna, hanem a magyar régi szokás is habozás nélkül elsőséget adott mindig az uralkodó törvényes fiának, kivált, ha mint jelen esetben, egyetlen volt. — Lengyel Ulászló ki volt ugyan kiáltva Budán királynak, de nem hogy meg lett volna koronázva, hanem még a hozzá inditott magyar követség sem járt volt el küldetésében, midőn meghallá, hogy Erzsébetnek fija született.

Mi forgott fenn ily viszonyok közt az ország rendei előtt? Egyfelől Erzsébetnek, mint Zsigmond leányának, mint koronás királynőnek követelése, továbbá ugyanennek egy sokkal nyomatékosabb követelése fia, László nevében, kinek a magyarok jogfogalma szerint is elsősége van a

királylyá választatásban. Másfelől ezen legitimitási elvekkel szemben állott a nemzetnek opportunitás szerinti szabad választása. — Amaz — a legitimitás — leszámítván belőle a női ág minden lehető követelését, melyet jogosnak nem ismertek, a lehető legerősebb argumentumokkal szólt Erzsébet mellett; mert ennek csecsemő fia a szokott helyen, Székes-Fehérváron, Sz. István valódi koronájával, az esztergomi érsek Szécsi Dénes által, ki a csecsemőt csak ezelőtt mintegy három hónappal keresztelte, királylyá koronáztatott — az egészből semmi egyéb szertartás nem hiányozván, mint az ország törvényesen egybehitt rendeinek beleegyezése: csak a pártos egyházi és világi főurak voltak jelen a bámész sokaságon kivűl. Hozzá járult az a szomoru körülmény is, hogy Sz. István koronája egy orzás következtében került volt Visegrádról Erzsébet kezei közé. A koronázás 1440. május 15-ikén történt, midőn a lengyel Ulászló még csak Eger táján volt Lengyelországból jövet.

A rendek „nagyobb számmal, mint bármikor" junius 29-ikén Budán ujból is királyuknak választják lengyel Ulászlót, s oly okmányokat állitának ki közmegegyezéssel, melyek a választás szabadságának elvét a leghatározottabban kimondják.

Az 1440. junius 29-iki manifestumban mondják a rendek:

Érett megfontolásuk tárgya volt oly királyról gondoskodni, ki az országot épségben tartsa, növelje és a törökök beütései ellen védeni tudja. Igy emlékezének meg a rendek, mily üdvös volt egykor Sz. László idejében Magyar és Lengyelország szövetkezése s mily javára szolgált tiszteletreméltó emlékezetű Lajos király alatt mind két országnak a közös fejedelem alatt való egyesülés, ki szerencsésen tudván vezetni mindkét ország kormány

rúdját, a két nemzet közel érintkezése, ellenségök elleni kölcsönös védelme becsülést, dicsőséget szerzett mindkettőnek és fölvirágoztatá. [1])

Ez igen lényeges, sőt leglényegesebb része az okmánynak, ha kiveszszük egy másik helyét, melyben Erzsébet fiának koronázása érvénytelennek van mondva, mivel a rendek beleegyezése nélkül történt.

Szó sincs benne arról is, mintha lengyel Ulászlót egyébért választották volna meg, mint személyiségéért és a lengyel és magyar között ohajtott véd- és daczszövetségért, mi az uralkodó közösségénél fogva magától értetik.

Lengyel Ulászló két hónappal később koronáztatik meg, mint Erzsébet gyermeke, a csecsemő László. Julius 17-ikéről a rendek egy másik fontos okmánya maradt ránk. Ez már nem a legitimitás elvével szemben védi a választás jogát, hanem tovább megy és a választás elvét a koronázás általi szentesités fölébe helyezi.

A koronázásoknál használt korona Erzsébet kezében volt. A rendek elhatározzák, hogy I. Ulászlót azon diadémával koronázzák meg, melylyel Sz. István eltemettetett, s mely még meg volt a sz. fehérvári sírboltban. Kimondják egyszersmind:

„hogy *a királyok megkoronázása mindig a nemzet akaratától függ,* s a korona hatálya és érvénye az ő beleegyezésökben állot" [2]).

Ezen határozatok, melyek hozatalában részt vett Hunyady János is, valamint az egész király választás, leginkább a miatt lettek végzéssé, mivel az országot a török miatt mind nagyobb veszély fenyegette és a csecsemő

---

[1]) Katona, XIII. k. 1440-hez.

[2]) „Considerantes etiam potissime, quod semper regum coronatio a regnicolarum voluntate dependet, ac efficacia et virtus Coronae in ipsorum approbatione constitit." (Kovachich. Vest. Comitiorum 235. l.)

László felnőttéig szükségessé válandott regensség nem látszott oly alkalmas kormányzásnak, mint I. Ulászlóé, ki egyszersmind Lengyelország segedelmét biztositá Magyarországnak. Igaz, hogy már előbb mindent elkövettek Erzsébet érdekeinek kiegyeztetésére az ország érdekével. De a rendek határozatában világosan ki van fejezve jogi fölfogásuk a magyar trón betöltésében, mely fölfogás nagyon egyezett a lengyelekével, kikkel oly közel érintkezésben voltak s most ismét oly közeli szövetségbe léptek. Különben az, a mit a koronázás érvényéről mondanak, az egészen ősi, hagyományos elv volt.

Tudjuk, hogy I. Ulászló négy évi uralkodása után hősi halállal kimult a várnai mezőn. Midőn 1445 tavaszán Magyarország rendei ismét királyválasztásra gyültek össze, már a legkorlátlanabb választás elve csaknem érvényre jutott. A hazafiak egy része azon volt, hogy a belföldi fő nemesek valamelyikét emelje trónra. Voltak, kik a választás elve mellett fölöslegesnek tartván a koronát, mely díszjel a maga viszontagságaival megannyi viszontagságba keveri a nemzetet, — republicanus kormányformáért emeltek szót.

A belföldi uralkodó választását illetőleg: hogy ilyes eszmék támadhattak, természetes volt kivált egy Várna után, melyben a külső szövetség több mint szükségtelennek — *kártékonynak* bizonyult be. Hogy a szövetségesek nem segítették a magyart, — még menthető lett volna magában; de menthetlenné az által vált, hogy igéreteket tettek volt. Igy a jelszó, mely másfél század óta uralkodó vala, hogy t. i. a király választásokban fő vezérelv legyen a külföldi szövetség, most hatalmasan megingott.

Azonban volt még egy erős párt, mely az elkeseredésen tulemelkedve, folytatni kivánta a trón betöltésében

az előbbi szokást. Lászlót, Albert király fiát, talán mint ilyet is megválasztandónak vélték; de nevezetes ok volt mellette az ország külügyi viszonya, nem annyira mintha sokat segíthetett volna, hanem mivel sokat árthatott. Lászlóra nézett nemcsak a magyar, hanem apja után a cseh királyi s ausztriai herczegi korona is. Mint cseh király és osztrák herczeg miatt az ország nyugati és éjszaknyugati határai nem lettek volna biztosságban. És már is, gyámja, a Habsburg ház egy másik ágából származott herczeg és római király Fridrik, ellenséges indulatot mutatott. Nemcsak átvevé és magánál tartá a magyar koronát, hanem el sem ismeré törvényes királynak I. Ulászlót. — Magyarország, melynek minden erejét a török ellen kell vala fordítnia, nem csak háborgatva lett volna kivülről, hanem benn az ország kebelében is mindig pártoskodásokat szít vala, ha László nem választatik királylyá.

És csakugyan a köznemesség és városok, ezenkivűl Hunyady János tanácsa által győzött az a párt, mely királyt ohajtott s királyul Lászlót.

De egészen váratlanul Fridrik se a gyermeket se a koronát ki nem adta kezéből, mire jogtalan követeléseiben keresett ürügyet. — Úgy látszik, az ország rendei nem épen kéntelenségből, de azon okból nem vitték végsőig a dolgot, mivel az öt éves gyermek különben sem lesz vala nagy biztosítéka a kormány szilárdságának. De Fridrik ama tette mintegy kényszerité az országot arra, hogy egy lépéssel ujból is közeledjék a királyi szék betöltésében a választás absolut elve felé. Az ország határain kivül levén a király, egy koronátlan urat választott magának — s ez Hunyady János volt kormányzói czímmel, de uralkodói hatalommal fölruházva. Hunyadi hat évi kormányzása (1446—1452) arról is meggyőzé a nemzetet, hogy nem épen mulhatatlanul szükséges oly uralkodóért

nézni körül, ki idegen koronákat is egyesít fején. Egy hazafias és hősi főnemes még jobban országolhat, mint egy királyi vérből származott király.

1452-ben, miután az ausztriai és cseh nép föllázadt Fridrik, a gyám ellen, hogy kezet fogjanak a magyarral közös királyuk kiszabadítására, László végre átvette az uralkodást, Hunyady lemondván a kormányzóságról. Azonban Sz. István koronája még Fridrik kezében maradt, jeléül annak, hogy csak látszólag működött korábban László mellett. — Önző czéljait elpalástolá László által, de könnyü volt keresztűl látni tervein. Ez a személyes, önző politika pedig a népek szövetkezését mozdítá elő. Magyarok, osztrákok s a csehek tekintélyes része egyesült most, a legőszintébb frigyben. Ez Fridrik ellen volt most fordítva; de a következendő század elején a három nép közeledésére ez fontosabb volt talán, mint minden trónkövetelés. Ama szövetkezés és sikeres kölcsönös segítség a magyarokat meggyőzé arról, hogy Fridrik későbbi cselszövényeit nem lehet magának az ausztriai népnek róni föl.

Teljesen bizonyosnak tarthatjuk, hogy ha a valódi korona a magyarok kezénél van, most megkoronázzák vala ujból Lászlót; mert 1440-iki koronáztatását a legnagyobb ostentatióval érvénytelennek kiáltották volt ki; s mert 1447-ben törvény kelt, melynélfogva magában a főurak választása, ha teljes számban volnának is, érvénytelen a köz nemesség, az ország összes rendeinek hozzájárulása nélkül.

Beérték a rendek azzal, hogy Lászlót megesketék az ország törvényeinek megtartására Pozsonyban, az 1453-iki országgyülésen. — A koronázás hatálya ez által ujabb csorbát szenvedett, — ellenben a rendek szabad választása és a királyi eskü ujból is lényegesebbnek lőn hirdetve ezen tény által.

László király trónrajutása látszólag a születési jog és a koronázási szertartás tiszteletben maradását képviselné; de valóban mindkettőben megingatá a nemzet hitét. Mint láttuk, már születése évében a nemzet szabad választási joga érvényre emelkedett s mind a születés, mind a koronázás fölött elsőséget adtak a rendek beleegyezésének. — Trónra jutván, a még gyermek király jelentéktelenné törpült az ország megszabadítója, volt törvényes, s most is tettleges kormányzója, Hunyady mellett. Tekintélyét ronták tanácsosai, kik örökös ujjhuzásba s ellentétbe hozták Hunyadyval, s kik az idegen befolyást még jobban meggyűlöltették. A nemzet csaknem mindenestűl Hunyady részén állott ezen ujjhuzásokban, s már e nagy férfiu életében mind határozottabb lőn a a szándék, hogy ennek családját, nagy reményű fiainak valamelyikét emelje trónra. Hunyady János, mint tudva van, épen legdicsőbb, az egész keresztyénséget bámulatra ragadt tette, Belgrád fölmentése után múlik ki. — A nép magasztosb színben látta őt, mint egy királyi vérből származott embert: az ég, a gondviselés választottja volt ő s neve csaknem oly mértékben egyesült a vallásos hittel, mint Francziaországban közel ugyanazon időben (1431.) az orleansi szűzével. A nép emberfölötti csudákat beszélt Hunyadyról, még életében a szentek közé sorozta, és halála után komoly lépések történtek, hogy a pápa fölvegye őt a szentek sorába.

V. László király, vagy inkább rokona Fridrik császár, már is tartott attól, hogy László halálával Hunyady két fiának valamelyike jut a trónra. És épen ezen félelemből történt Hunyady László kivégzése, Mátyás fogságba vetése, és hiveik üldözése, mely nem hogy használt volna, hanem többet ártott Fridrik ügyének, s többet tőn Mátyás trónrajutására, mint bármi egyéb.

IV. FEJEZET.

A szabad választás elvének további gyakorlata a vegyes királyok alatt.

Mátyás megválasztását nem kellett Szilágyinak erőszakolnia. Mondják, 40,000 fegyverese volt a Rákoson 1458-ban télen. De ez a katonaság nagyobb részben nem volt más, mint a választók tömege. És volt-e a főnemesek közt is oly tetemes párt, mely sükerrel ellene szegűlt volna? — Tudva van, hogy Mátyás választása előtt a főnemesség Szilágyi Mihálylyal forma szerinti szerződést kötött Mátyás megválasztására; mert most is váltig szokás volt, hogy a főurak határozták el előre a király választást.

Mátyás megválasztatása idején is kétségkivűl nagyon tekintetbe vették az ország külső összeköttetéseit. Azért már eleve meg volt vitatva, a szomszédos országok uralkodói közűl melyiknek megválasztatása lenne leghasznosabb az országra nézve, kivált a permanens török háboru szempontjából?

Egyik pályázó Fridrik német császár volt. Szó sem volt, s nem is lehetett róla. Nemcsak azok valának ellene, kik boszúval voltak eltelve a számos háborgatás és kártétel miatt, melyeket már két év tized óta folytatott Magyarország ellen, és kik előtt ha neve említtetett, csak

épen a Hunyadyakhoz való rokonszenv nyilatkozatát idézte elő, — hanem a józan politika sem tanácsolta. Fridrik se harczias ember nem volt, se ügyesebb kormányzó Zsigmondnál. Habár Fridrik fukar, Zsigmond vesztegető volt, a német birodalom amaz alatt épen ugy nem igért nagy támaszt az országnak, mint nem adott Zsigmond kormányzása alatt, hanem inkább hátrányára vált. Oly kicsinyes fogások, minőkkel Fridrik a magyar koronához jutott s most a trónhoz is kivánt jutni, az a pártoskodási apró csatározás, melyet Giskrái által folytatott, a török ellenében a hadakozásnak merőben hasznavehetlen módja lett volna. Különben is, bár német császár és 1457 óta ausztriai főherczeg lett, a cseh korona elszakadt tőle, hogy Podiebrád György választassék meg királylyá. Maga Podiebrád husszita érzelmeinél fogva nem volt alkalmas arra, hogy Magyarország és a pápa közötti oly fontos és anyagi segély tekintetében nélkülözhetlen jó viszonyt fenntartson. Egyébiránt ezzel való szövetségét biztosítni látszott az, hogy Mátyásnak, mint tudva van, Podiebrád leánya volt eleve nejéül szánva; és hogy Podiebrád a fogoly gyermeknek mintegy második atyjává lett volt.

Különösebb és feltünőbb az, miért nem volt az országban nagy pártja Kazimir lengyel királynak, s még különösebb, hogy a magyar történetirók, még a kik legtüzetesebben írnak is eme korról, mint valami csekélységet mellőzik ezen egyik leglényegesebb kérdés megfejtését, sőt még csak nem is teszik eme kérdést. Midőn az ország minden nevesebb történetbuvára setétségben hagy erre nézve, kénytelenek vagyunk mi is beérni azzal, a mit a mult században Pray közlött, s a minél többet az ő ideje óta senki sem akart tudni. Annálfogva, nehogy igen merészeknek láttassunk, igtassuk ide, a mit Szilágyi mondott erre nézve azon beszédében, melyben Mátyás

megválasztását ajánlotta. Szilágyi átalán idegen uralkodók megválasztása ellen beszélt. Zsigmondot, a német császárt ijesztő példaként mutatta föl s valóban nem nagy ékesszólás kellett rá, hogy azt szomorúnak bizonyitsa be. Fölhozá, hogy Albert özvegye miatt mily káros lőn az idegen befolyás, mi miatt a csak előbb meghalt László király uralma sem volt kecsegtetőbb.

Azonban Szilágyi beszédében mindez inkább Fridrik ellen volt intézve, a minthogy I. Ulászlót és a lengyeleket egy szóval sem érinti. Kázmér lengyel királyról ezt találjuk a beszédben:

Kázmér — mondja ő — még az örökségül nyert lengyel trónon is csak nagy nehezen bir megállani. Még nehezebben tarthatandja meg magát Magyarországon. Különben is Magyarországot más jogon nem követeli, mint hogy *oly király* (V. László) *nénjét* vette feleségül, kit egy magyar sem siratott meg. Kázmérnak elsőséget adni egy Hunyady felett, annyi lenne, mint minden nemzeti önérzet megtagadása.

Szilágyi beszédében — melyet különben meglehetős hű historiai okmánynak tarthatunk, s legalább az egykoruak emlékezete utáni kivonatnak, nevezetes az, hogy egyátalában nem ismeri el a sógorság utáni jogczímet. — A mi különben a lengyel királyról közöltetik, egyátalában nem elégít ki. Erősebb érveket kellett fölhoznia, midőn a királyválasztó gyülésen jelen volt Kazimirnak egy követe, ki ennek megválasztatása mellett buzgólkodott.

Azonban szabad legyen csak annyit tennünk hozzá, hogy a lengyel szövetség is, I. Ulászló alatt, kevésbbé volt gyümölcsöző, mint vélték; — és hogy Lengyelország már természeti fekvésénél fogva is még ebben az időben meszszebb esett a török hódítások vonalától, hogy sem épen a fődologban, a török elleni védelemben Magyaror-

szág nagy érdekét magáévá tette volna. Alkalmasint nem az uralkodó személye dönté el a kérdést Kazimir ellen, hanem a két nemzetnek most már külön vált érdeke, melynélfogva ha Kazimir tán a legitimitás erősbb érveivel tud vala is előállani, valószinűleg nem juthat trónra.

Mátyásnak tehát egyfelől ugyanazon kedvező helyzete volt, a mi Róbert Károlynak, hogy t. i. nem is tudtak czélszerűen mást választani, mint őt. De másfelől még meglepőbb az analogia Róbert Károly és Corvin Mátyás megválasztatásának okai közt. A külső hatalmak közűl a pápa volt Róbert Károly leghatalmasabb támogatója, — és a külsőhatalmak közűl ugyancsak a pápa volt Mátyás király fő pártfogója. És valamint az első Anjoui idejében a pápa szövetségét ohajtá mindenek fölött az ország mind a belső rend mind a külső nyugalom szempontjából, úgy a pápa most a legnélkülözhetlenebb s úgy szólván az egyedüli szövetséges volt, kitől nemcsak szellemi, hanem anyagi segítséget lehetett várni a török ellen. A pápák voltak eddig is a nagy Hunyady János legbuzgóbb pártfogói s ezen pártfogásukat rászállíták fiaira is.

Igy Mátyás király belföldi nemes léttére magával hozta azt, a mit N. Lajos óta minden uj királyban szükséges kelléknek tartának: a külföldi szövetségek azon legbiztosabbikát, mely a szomszédi surlódások és a családi összeköttetésekből később származható kellemetlenségekkel sem járt.

Mátyás nemcsak hogy előbb magyar királyok nemzetségéből nem származott, hanem a valódi koronával sem volt megkoronázható. Ebből a nemzetnek új alkalma adatott érvénytelennek s üres szertartásnak nyilvánítani a koronázási tényt, ha a nemzet beleegyezése hozzá nem járul; mert Fridrik császár 1459. márczius 4-ikén megkoronáztatá magát — az igazi koronával — nem Sz.-Fehér-

város, hanem Bécsujhelyen, föl sem véve, hogy a pápa egyházi átokkal fenyegette mindazokat, kik Mátyás királyt háborgatnák a törökök elleni vállalatában.

Ezután Fridrik magyar királynak írta magát, — a nélkül, hogy a nemzet elismerte volna. A némely külső fejedelmi házaknál uralkodott örökösödési elv, melyre Fridrik támaszkodott, éles ellentétbe jött ujból a magyar nemzet írott és élő jogaival.

De az ellentét magára a választási formára nézve is kitünt. Mátyás megválasztásában a köznemesség vitte a szót és főszerepet: a főnemességnek alig maradt egyéb, mint a beleegyezés. A nemesség ily tömeges befolyása a választásokba, mint emlitém, már kiment volt divatból az azelőtti században, midőn a főurak kezdtek a koronáról intézkedni. Fridrik egy részben az ezen daemocraticus irány elleni visszahatásnak köszöné, hogy a magyar főaristocratia nagy része körébe gyűlt, s őt a rákosi nemzetgyülés ellenére magyar királynak kiáltá ki s meg is koronázta. Kiemelendő még, hogy a főnemesség az ország abbeli érdekére is hivatkozott, hogy a királyi széket egy külföldi tetemes erőről rendelkező fejedelem töltse be, minőnek ők a német császárt állíták.

Tehát Mátyás trónra jutásában az ugynevezett legitimitás ellenében a szabad választás, a főnemesség túlnyomó befolyása helyett a köznemességé jutott érvényre. A külföldi összeköttetésekre való tekintet oly kevéssé mellőztetett Mátyás, mint Fridrik pártjában. Csakhogy Mátyásnál más alakban volt meg az, mint Róbert Károly óta divatozott.

Nehány évvel trónralépte után alkalmaztatott egy másik, korábban kezdett szokás is: hogy t. i. Mátyás előleges szerződés utján leköté a királyi széket, halála esetére. 1462-ben Gréczben szerződés kelt Mátyás és

Fridrik közt, melyben a magyar korona visszaszolgáltatása és Magyarország nyugalma díjjában Mátyás beleegyezik, hogy Fridrik használhassa a magyar királyi czímet, és ha Mátyás fiu-maradékok nélkül mulna ki, Fridrik, vagy annak fia, vagy ha több fiai volnának, a Magyarország által kijelölendő fiu választassék meg magyar királylyá. Mig régebben az ily szerződéseket a főpapok és főurak irták alá, most az összes nemzettel fogadtatá el a király.

Mátyás még azon évben nagy országgyülést hitt össze, olyat melyben az összes nemesség részt vett — s ez helyben hagyta a szerződést, és az addig pártoskodott főurak kibékültek Mátyás kormányával. A szerződés nem hivatkozik jogra, sem az elsőszülöttségi rendet meg nem állapítja, sőt a mennyiben az összes ország szentesíté, a szabad választás érvényére hozható föl példaként.

Tudjuk, hogy ezután erősebben kitört a háború Fridrik és Mátyás közt, mint valaha. A háború egyik stádiumában 1478-ban kél ugyan egy békeokmány, de ebben csak annyi áll, hogy Mátyás továbbra is atyjának vallja Fridriket: a korábbi szerződésnek a magyar trón betöltésére vonatkozó pontja se megerősítve, se eltörűlve nincs. Történeti adataink bizonytalanságban hagynának, ha nem tudnók, hogy később uj háború ütött ki, minek következtében Mátyás elfoglalta Bécset. Ezután több formaszerinti békekötés nem történt.

Az 1463-iki okmány békeszerződés volt két idegen fél közt. A békeszerződés minden pontját fölbontá egy uj háború, s igy Fridriknek nem volt többé jogos követelése a trónra.

Mindamellett ama szerződés fontos momentum, melyet a királyi szék betöltésének történeti vázlatában nem mellőzhetünk.

Mátyásnak törvényes fia nem maradt. Ismét körűl kellett néznie az országnak, kit válaszszon meg. Fridrik német császárt vagy fiát, Maximiliánt talán megválasztja, ha az a különös bonyodalom nem vet gátot, hogy Bécs Mátyás halálakor magyar kézben volt. A korona elfogadása dijában kétségkivül a magyarok Lajtán túli összes birtokait követelte volna vissza az uj király, a mit pedig a nemzet nem akart volna kiadni. Aztán lehetett-e kivánni a nép hangulatának oly gyors fordulatát, hogy ma urának válaszsza azt, ki tegnap még ellensége volt, hogy boszujának önkényt alá vesse magát?

Csak egy jó választás látszott lehetségesnek, és ez a cseh Ulászlóé.

Ez Albert királytól származott női ágon — s unokája volt. Albert, mint irtam, Kazimir lengyel királyhoz adta volt Erzsébet leányát. Utóbbi házasságból származott Ulászló, kit Podiebrád halála után a cseh rendek királyuknak választottak volt 1471-ben. Ulászló meg nem választása esetében kétségkivűl visszakövetelendi Morvát, Sleziát és Lausitzot, mely tartományokat Mátyás a cseh koronától elszakitott és a magyarhoz csatolt volt. Ezek vissza nem adása esetében kész a háború. Ha pedig királyul választják, szintén visszamennek ugyan Csehországhoz ama tartományok; de a kikötött zálog összegért, melyet Ulászló megválasztatása fejében kétségkivűl le fog fizetni.

Ulászlóval a rendek megmentenek magoknak három tartományt sőt a Podiebrád alatt erőre kapott Csehországot is magyar szövetségbe vonják. Igy Albertnek, Ulászló öcscsének, ki lengyel királylyá volt leendő, s ki szintén föllépett jelöltűl, nem lehetett ennyi érve maga mellett. Ulászló megválasztására 1490-ben összehivattak volt ugyan a köznemesek is Rákosra; de az urak a tanácskozások hosszúra nyujtása által kifárasztták őket, úgy hogy

kevés híjján eltávoztak. Igy Ulászló a főurak választottja volt. Ulászló ellenében más erős párt nem volt az országban, mint Corvin Jánosé, Mátyás törvénytelen gyermekéé. De a főurak Mátyásban a régi szabadítékok felforgatóját és a régi szilaj függetlenség fékezőjét ismervén, ki egyszersmind a kis nemest, a zsoldos katonaságot a főnemesség fölébe emeli, nem szerették, hogy a fiu folytassa majd apja politikáját. — Különben is erős argumentum volt János ellen, hogy Mátyásnak nem törvényes gyermeke. Hozzájárult mindezekhez az is, hogy a török már korántsem látszott oly félelmes ellenségnek, mint Mátyás megválasztatása idején. Legalább csaknem ötven év óta nem jött egész seregével Magyarország ellen. Igy ha Jánosban atyját megközelítő hadvezért remélnek is, nem volt ez oly mindenek fölött uralkodó tekintet a királyválasztásban.

Azonban Ulászló is kénytelen volt a Bécset visszafoglalt s az országba messze előnyomult német császárral, illetőleg annak római királylyá lett fiával, Maximiliánnal szerződésre lépni a királyi szék eventualis betöltésére. A Pozsonyban, 1491-ben kelt szerződés értelmében Ulászlót elismeri a császár magyar királynak; sőt elismeri leendő fiumaradékát is. De ha Ulászló törvényes fiugyermekek nélkül mulna ki, vagy pedig ezen fiu gyermekei halnának meg fiu örökösök nélkül, Magyarország rendei Maximiliánt, s ha ez nem élne, fiai közül valamelyiket, és ha ezek is elhalnának, a tőlök egyenes vonalban leszármazandó törvényes örökösök közül valamelyiket tartozzanak királyul választani. Ki van kötve továbbá, hogy Ulászló eme szerződés megerősítésére hívjon össze országgyülést.

Azonban bár a szerződés 1492-ben februárban az országgyülés elé terjesztetett, a rendek nagy méltatlanko-

dással utasították el, és törvénybe sem iktatták. Mindamellett aláirta azt számos magyar és horvát főur.

Ismeretes a főuraknak eddigi külön szerződése ily tárgyakban. Láttuk, hogy még az Anjoui ház alatt divatba jött, hogy a főurak előleges igéretet tőnek az utód megválasztatására.

Az e részben fennmaradt okmányok[1], kétségkivűl csak a főrendek ily előleges igéretei, s nem országos szerződés. Annyi bizonyos, 1505-ben a rendek, kiknek tanácskozásaiban nagy részt vett a köznemesség, kimondák, hogy Ulászló halála esetében csak belföldit fognak ismét királyul választani. Látni, hogy már Zápolyára gondoltak, s a dolog oly szinben áll, hogy ha a főnemesek Miksának adták szavukat, a kis nemesség, a rendek többsége szintén eligérte szavazatát Zápolyának.

II. Ulászlónak két gyermeke volt: az egyik fiu, Lajos, ki 1506-ban született, és II-ik Lajos név alatt magyar királylyá lett, a másik egy Anna nevü leány, ki I. Ferdinánd ausztriai főherczeghez ment férjhez.

I. vagy Nagy Lajos óta oly kétségtelen joggal és könnyen nem volt átmenendő a korona az elődről utódra, — sőt mióta I. Károlyról I. Lajosra ment át az uralkodás, mint most Ulászlóról II. Lajosra, nem is történt meg, hogy a király életben fiut hagyjon maga után. — Mindamellett ezen egyszerű következés sem történt meg ugy, hogy egy különös eset ne adja elő magát. II. Ulászló a fiát még két éves korában ohajtá megkoronáztatni. De hogyan történjék ez, mikor a választás alkalmával a rendek előtt esküt kell letennie a királynak az ország törvényeinek megtartására? Ezt a királyi apa tevé meg

---

[1]) Firnhabernél — és a nemzeti muzeum kéziratai közt: Széchenyi Codex, folio latin.

fia nevében; de föltételül volt szabva, hogy mihelyt teljes kort ér a gyermek, maga is leteszi az esküt, különben nem gyakorolja a királyi hatalmat, előbbi megkoronáztatása daczára sem. Ulászló fölfogadá, hogy a gyermek mellé sem Maximilián császárt, sem pedig más külfejedelmet nem nevez ki gyámul, hanem magyar egyházi és világi főurakat.

Megemlítendő még egy uj családi kötelék. Nemcsak II. Lajos leánytestvére adatott nőül Ferdinándhoz, hanem Ferdinánd testvére, Mária, Lajos nejévé lett.

Ezen házassági szövetség fontos különbséget idézett elő a Mátyás és Fridrik közti szomszédság és a mostani Maximilián-Ulászló féle s még inkább a Ferdinánd-Lajos féle közt. Az akkori éles ellenszenvek lecsillapultak, a két udvar közt, kivált Mária Magyarországba jövetele óta, a legbennsőbb bizalmasság támadt. — A királyi családok közt netalán megállapított kölcsönös öröklés vagy kétes szerződések, melyeket az országgyülés még nem ismert el, nem tőnek annyit a következendő trónváltozásra, mint a magyar-osztrák-cseh nép barátságosabb érintkezése sőt tettleges segítsége.

Midőn 1515-ben Bécsben a nevezett eljegyzés történt, egy ujabb szerződés kelt, melynek egyik *titkos pontja* az volt, hogy Lajos és Ferdinánd családja kölcsönösön örökösödési joggal birjanak egyfelől a Lajoshoz tartozó Magyar- és Csehországban, másfelől a Ferdinándhoz tartozó Ausztriában.

Azonban ez, mint udvarok közt kelt szerződés, nem tekintetett se Magyar-, se Csehországban kötelező érvényyünek, s eventualis esetben tán épen Ausztria szempontjából nem ismerte volna el az illető szerződő fél.

A mohácsi vész után a választás szélső szabadsága ismét érvényre jutott Zápolyában, s csaknem oly módon, mint Mátyás alatt.

Utána megválasztták Ferdinándot is, s az országnak két királya volt, kik apránként az ország azon maradékát, melyet a török elől meg tudtak menteni, két külön részre szakasztták. A keleti részben, Zápolyáéban megmaradt a szabad választás elve, minek a török souzerainitás még kedvezett; de a választás szabadságát itt is szabályozá a fejedelmi vérre való tekintet.

Az ország másik részében a választásra ugyanazon korlátozások álltak be, mint az Árpádház alatt, a mennyiben egy ugyanazon nagy család tagjaiból választattak a fejedelmek.

Különben a vegyes házbeli királyok alatt, mint láttuk, egy részben az uralkodók fiu maradék nélküli kihalása, más felől a viszonyok kényszerüsége miatt, a trón betöltésében a választás szabadságának elve mindinkább kifejlik. Csaknem a hány király, annyiféle módon jut a trónra; de Nagy Lajoson kezdve talán csak V. László és II. Lajos trónralépte olyan, melyet születésének köszönhetett az uj király, s e kettő közűl az előbbi eset épen arra szolgált, hogy ellenében a nemzet szabad választása annál hathatósabban kimondassék. Ha fölteszszük is: hogy a nemzet örömestebb maradt volna egy királyi ős ivadékai mellett, ha t. i. fiu gyermekei vannak, — a legitimitásnak ezen fogalma szerinti nemét teljességgel nem gyakorolhatta.

A kik az örökösödés elvei szerint akarnak szabályt vonni el a királyi szék betöltésére nézve, tévúton járnak. A döntő szempont a királyok megválasztásában 1300-tól 1527-ig az ország időszerinti érdeke, és legtöbb esetben külügyi érdeke volt.

A szerződések e czélra, mint már eredetökben az Anjouiak alatt láttuk, a szabad választás fenntartása mellett köttettek, s épen a szülöttségi vagy vérségi következésben való nem bízást foglalták magokban.

A vegyes házbeli királyok alatt sokat kellett szenvedni a nemzetnek a választási pártoskodások, — s az örökösön változtatott dynastiákból előállott praetendensek miatt. De tagadhatlan az, hogy mintegy kétszáz év alatt Olaszországgal különben is közlekedésben, kétszer Németországgal, kétszer Lengyelországgal personalis unióban élvén, a nemzet látköre szélesedett s politikai és belső műveltsége több oldaluvá lett. Ekkor ismerte Európa legjobban a magyart s ekkor állott a dicsőség és becsülés tetőpontján. De nagy szerencsétlenség volt, hogy a nemzet belső fejlődésében mind untalan föl kellett hagyni a megkezdett úton való haladással, és hogy Lajos után egy Zsigmond, ez után a Hunyadiak más más politikát követtek és különösön, hogy a Mátyás elkezdte nagy művet egy méltó fia nem folytathatá. Nem átmenet, hanem fölbomlás volt a trónváltozás Mátyásról Ulászlóra.

V. FEJEZET.

A Habsburgi ház magyarországi uralkodásának első korszaka.

1526-ban először Zápolya koronáztatott meg, t. i. november 11-ikén, Székes-Fehérváron, — miután 10-ikén az országgyülés megválasztotta őt. Érsekek — a mohácsi gyászos esemény után — nem voltak életben. A koronázást Podmaniczky nyitrai püspök hajtotta végre; de Sz. István koronájával s minden forma megtartásával. — Csak az hiányzott a választás formai törvényességéből, hogy nem a nádor adta az első szavazatot; mert a nádor, Báthory István, nem volt jelen.

Megtartá Zápolya azon szokást is, hogy a pártján volt főbbek beleegyezését még azelőtt megnyeré egy Tokajon tartott gyülekezet előtt.

Törvényesség szempontjából egy hatalmas argumentum szólott mellette Ferdinánd ellenében. Ez amaz 1505-diki végzés, melyben az ország fölfogadta, hogy többé nem választ magának idegen fejedelmet. És valóban Zápolya hívei, különösen a nagy szónok, Verbőczy erre helyezték a fő sulyt mind Tokajon[1]), mind Székes-Fehér-

---

[1]) Lásd Horváth Mihálynál, III. 7.

váron. Továbbá mivel a magyar, Mátyás példája daczára is, szerette, hogy fejedelmei szomszédos uralkodóházakkal legyenek rokonságban, fölhozták most, hogy a lengyel király, Zsigmond, sógora Zápolyának, mert az a Mátyás alatt oly hiressé és hatalmassá lett Zápolya István leányát, Borbálát vette nőul.

Ferdinánd pártja, vagyis inkább Mária özvegy királyné, először Komáromba, de majd Pozsonyba hívá össze a magyar országgyülést, hogy királyt válaszszon. A gyülés törvényesebbnek látszott, mert nemcsak az özvegy királyné, hanem a nádor, Báthory István hívta össze. A gyülés nem volt oly teljes és számos, mint a székes-fehérvári az egy hónappal azelőtt. — Nemesség azonban meglehetős számmal volt, mind a fő-, mind az alsó rendből; a városok közül csak Soprony és Pozsony.

Deczember 16-ikán Ferdinánd Pozsonyban királynak választatott, — csak választatott, mert meg nem koronázhatták.

Megelőzé ezen országgyülést hasonlóképen az, hogy Ferdinánd is sok tekintélyes főrendi szavazatát nyerte meg.

Némely történetirónk úgy tünteti föl a dolgot, mintha ezen főrendieket pénzzel és hivatallal vásárolta volna meg Ferdinánd s mintha a Pozsonyban volt nemesség csak kiváncsiságból jelent volna meg ott!

Én azt tartom, az országok nevezetes ügyeit *soha sem és sehol sem* dönti el csupán egyesek magánérdeke, kivált alkotmányos nemzeteknél, és hogy a magyar nem lehet kivétel az általános szabály alól.

Nemhogy Ferdinándnak, hanem az arany és ezüst flottákkal rendelkezett V. Károlynak sem volt annyi kincse és meghihető igérete, hogy fél Magyarországot megbirja vásárolni ennek *országos* érdekei ellenére. — Egy csupán választott királynak érvényre jutása, minő Ferdinánd volt,

egy meg is koronázott király ellenében, minő János vala, hatalmasabb országos érdekeken fordult meg.

Ha szorosan azon betűkhöz ragaszkodunk, melyek az illető országgyülési beszédekből töredékesen fennmaradtak, kevésbbé jövünk tisztába, mintha az akkor létezett viszonyokat, magát a politikai helyzetet vesszük. Az oly ügyvédkedésekben sok a mesterkedő fogás, a rabbulistika. Sokszor hozatnak föl ilyen esetekben oly okok, melyek a kérdés lényegétől csak félre akarják vezetni a közönséget. És valóban csaknem frivolitásoknak látszanak némely ezen esetben fölhozottak, a helyzet komolyságához képest.

János szónokai, mint emlitők, főkép az 1505-iki országgyülés végzésére támaszkodtak.

Ferdinánd ügyvédei ennek ellenében óvakodtak a Fridrikkel és Miksával kötött, s valószinüleg magokban is kétesbb jogérvényü egyes szerződésekre helyezni a súlyt.

János hivei emlitték az ő királyi sógorságát, Ferdinánd hivei ezen tekintetben érzék felsőbbségöket, érzék, hogy ezen téren, melyre magok a János pártiak vitték a kérdést, ők erősebbek. Nem is mulaszták el nagyon kiemelni, hogy Ferdinánd leány ágon még az Árpádok véréből származik le.

A mi az utóbbi pontot illeti, a szabad választás ellenére, mely a vegyes házbeli királyok alatt mind nagyobbá fejlett, és Mátyás megválasztatása ellenére, Magyarországon is, mint mindenütt, tagadhatlan, volt a nép közvéleményében bizonyos varázsa a királyi családból való származásnak s volt bizonyos kegyelet különösön az Árpád és Anjoui dynastia maradékai iránt. Mint láttuk, a vegyes házbeli királyok alatt, ámbár politikai opportunitás intézé a választásokat, az usus megerősité a népet azon kegyeletében, kivéve Mátyás esetét, hol a kegyeletnek más

neme pótolá, sőt tulnyomá ezt. — Ferdinánd és János versenykirályok esetében még azt is kérdheté a nép: ha csakugyan nincs semmi tekintet a királyi vérségre, s különösen a korábbi magyar királyok vérségére, miért hogy Zápolya még II. Ulászló alatt össze akart házasodni ennek leányával, Annával, ki később Ferdinánd nejévé lett, — s miért kérte mindjárt II. Lajos eleste után az özvegy királynét, Máriát feleségül?

Mindamellett Ferdinánd ügyvédei nem tehettek nagy hatást az ilyes argumentumokkal; mert ha János ellenében azok előnyt mutattak is fel, — nem olyat ugyan, melynél fogva követelésről lehet vala szó, hanem mely a nemzet traditionalis érzelmeire hat, — ugyanezen argumentummal szintoly erélyesen fölléphet vala Zsigmond lengyel király is. Egyik mint másik ezen czimmel csak *király jelölt* lehetett; de nem *trónkövetelő.*

A mi pedig azt illeti, hogy az 1505-iki végzés János mellett szólott, s arra oly nagy sulyt helyezett Verbőczy, azóta oly fejlemények álltak be, melyek ama végzést helytelennek bizonyíták, s ékesebb szólók voltak magánál Verbőczynél, a hatalmas népszónoknál is.

1505-ben azon álhit uralkodott, hogy a török felhagyott nagy mérvű hóditási terveivel Magyar- és Németország felé, s csak kisebb kalandozások által akar apránként terjeszkedni. De Belgrád elvesztése és Mohács meggyőzte a felől a nemzetet, hogy most a török hatalmasabb és terjeszkedni vágyóbb, mint II. Mohammed alatt, — azaz Hunyadyék idejében. — Világos, hogy a nemzet, ha ellen akar állani, egy maga nem mérkőzhetik meg a roppant világ hatalommal, minővé a török kinőtte magát. Még más változás is történt. Hunyady és fia idejében legtöbbet tehetett az összes keresztyénség feje, a pápa. Most az összes keresztyénség két nagy táborra

volt oszolva. Egyiknek feje V. Károly német császár és spanyol király, a másiké I. Ferencz franczia király, kiknek viszályában a pápa hatalma nagyon alárendeltté vált volt. És az egyik hatalom, I. Ferencz, a szultán részén volt.

Belgrád s Mohács meggyőzvén arról a magyart, hogy egymagára hagyatva nem lehet többé a keresztyénség védpajzsa, annyival inkább, mivel hatalmas keresztyén nemzetek is közvetve kezére dolgoznak, két út állott nyitva: vagy V. Károly és Ferdinánd mellé, vagy I. Ferencz és a szultán mellé csatlakozni.

Élethalál kérdése forgott fenn, nem a jogi formaságok kérdése, s a nemzet nem juristákért, hanem politikusokért nézett körül mindenek fölött, annyival inkább, mivel választása teljesen szabad volt.

És nem a jogi szempont, hanem a politikai nézetkülönbség szakasztá két felé a nemzetet. Sőt II. Lajos még életben van, midőn az európai helyzetből folyt eme két felé szakadás tettleg megtörtént. Mohácsnál csak egy párt, V-ik Károly pártja ütközött meg a törökkel. Állott ez többnyire főpapokból, főurakból, s egy német és cseh contingensből. A köznemességnek és városoknak legfeljebb Dunán túli és Bécshez közelebb lakó része mutatott készséget a király táborában való megjelenésre. Ellenben az az egész köznemesség, mely még azelőtt külön országgyüléssé vált volt Zápolya és Verbőczy vezetése alatt, a Báthoryak és a főrendek nagy része ellenében, vesztegelve nézte előbb Szeged, majd Fegyvernek alatt Szulejmán győzedelmét és az ellenkező párt vereségét. Ha nem áll is, mit sokan mondanak, hogy Zápolya, a kis nemesség vezére, még korábban titkos szövetségben volt a török szultánnal, — a hallgatag egyetértés meg volt, a mennyiben Zápolya már a franczia-török politikához szított.

Ily nevezetes ok mellett, melyet a későbbi következmények csak világosabban illustrálnak, gyengének nevezhető a hivatkozás az 1505-iki végzésre. A be nem vallott indok nevezetesebb. Jánost oly embernek ismerték, ki merészen össze nem fog tűzni Szulejmán hatalmával, hanem transactiókkal, sőt fél függés által a töröktől meg fogja menteni, a mi megmenthető. Az ő pártja hangoztatá legerősebben, hogy hasztalan bízik a nemzet külső segítségben, — az ő pártja mutatta meg azt is, hogy vakmerőségnek tartja a magyar fölkelők gyülevész népét szembe vezetni a gyakorlott török hadsereggel. János pártja a békepárt volt a török ellenében.

Még felületesbb és mondhatni frivol argumentum volt, mintha János pártja lengyel szövetséggel kecsegtette volna magát. Ez nagyon csekély lehetett legjobb esetben is: de épen semmivé lőn, midőn még 1526 folytán kitünt, hogy a lengyel király Ferdinánd pártján van.

Ellenben Ferdinánd pártja a török ellenében a harczias párt volt, — azon párt, mely nem hitte, hogy a törökkel keresztyén nép másként szövetségben lehessen, mint szabadsága és egész existentiája árán. De Mohács után még jobban belátván, mint a Zápolya párt, hogy egy Szulejmán erejével meg nem mérkőzhetik, külső országok segítségét mulhatatlannak tartá.

Ezért a pozsonyi gyülésen a fölhozott argumentumok között ezek valának legdöntőbbek:

Először, hogy Ferdinánd már Csehország választott királya. Ezen argumentum fontosságát érezte Ferdinánd; mert addig nem jött a magyar határra, habár Zápolya itt már teljes tevékenységben volt, mig october 23-ikán a cseh rendek meg nem választák. — És most épen ugy, mint Ulászló megválasztatásakor, valószinű volt, hogy ha Csehországban más a király, mint Magyarországon, az ki

nem adja Morvát, Sléziát és Lausitzot, mely az 1478-iki szerződés értelmében Magyarországhoz tartozott.

Ezenkivül Ferdinánd főherczeg Ausztria és a tőle félre eső német tartományoknak, melyek Magyarországot félkör módjára veszik körül nyugaton, szintén ura volt. Ezek ugyanazon veszélyben forognak, melyben Magyarország a török miatt, — tehát legtermészetesbb szövetségesek.

Végre eme tartományok a német birodalom részeinek is tekintetnek, és I. Ferdinánd nemcsakhogy testvéröcscse a hatalmas V. Károly császárnak, hanem egyszersmind Németország helytartójának volt kinevezve.

Mindezen igen természetes okoknál fogva hinnünk kell, hogy V. Károlynak azon saját levele, melyet a Pozsonyba gyült rendek előtt fölolvastak, s melyben ez igéri, hogy hadat küldend a töröknek Magyarországból való kiszorítására, nagyobb, legalább maradandóbb hatást tett, mint Verbőczy sz.-fehérvári beszéde. És e mellett Ferdinánd fölfogadta az ország minden törvényeinek és szabadságainak megtartását, valamint — szokás szerint — területének védelmét is.

Melyik volt a jogszerinti király, melyik nem? — a történet eldöntötte, midőn mindkettőt királynak ismeri. A későbbi események megtevék a bölcs-salamoni területosztályt is, melyet czélszerű lesz vala, hogy a két király azonnal megtegyen: egyik érte volna be az ország keleti, a másik nyugati felével. Igy lett az a Zápolyák kihaltával, csakhogy a területhez és politikai nagy különbséghez képest csak egyik félnek ura nevezte magát magyar királynak, — a másik pedig török felsőség alatt s az uralkodó választás korlátlanabb szabadságával az erdélyi fejedelem czimével érte be.

Annyi bizonyos, hogy 1526-ban erősbb politikai szükségesség választatá meg Ferdinándot magyar királylyá, mint vérrokonsága előbbi királyainkkal. Tegyük föl azt az esetet is, hogy Ulászló Anna nevű leánya nem Ferdinánd, hanem Zápolya nejévé lesz, alig hihető, hogy mind a csehek, mind a magyarok meg ne válaszszák Ferdinándot, s a magyar birodalom nyugati fele azzal ne tartson, ki a szomszéd népek ura s Németország segítségéről biztosítja.

Ferdinánd Magyarország királyává lett, — s ha a törvény nem mondja is ki, magától értetett volna, az ősi magyar jogi fogalmak szerint, hogy fiörökösei és maradékai közül választja azután a nemzet a maga uralkodóit. De törvényben is ki van ez fejezve.

1547-ben a nagy-szombati országgyülésen kérik a rendek Ferdinánd királyt, lakjék az országban, legalább tartózkodjék itt huzamosabban. Vagy ha ez, a német birodalomban való elfoglaltatásai miatt lehetetlen, legalább nagyobbik fiát, Maximiliánt engedje Magyarororszägon lakni; mert, ugy mondanak:

„midőn az ország karai és rendei nem csupán Ő felsége, hanem örökösei uralmának és hatalmának is örök időkre alá veték magokat,“ — nem kevesebb engedelmességgel lesznek Maximilián, mint lennének a király iránt. [1])

Igy a Habsburgi házat ép ugy uralkodó dynastiának ismeré el a nemzet, mint az Árpádházat, s mint ismerte volna tán akármelyik vegyes házbeli királyét, ha nemzedékről nemzedékre fiu maradékai vannak. Csakhogy oda kell érteni, hogy a választás szabadsága ezen fiu maradékok közt fenntartatott, — a mint érvényben volt az Árpádház alatt. A Fridrikkel és Miksával kötött szerződések alkal-

---

[1]) Corpus Juris H. 1547. 5. t. cz. 5. §.

mával is ezen szabadság ki vala kötve, ugy hogy a következés rendje meg nem határoztatott, — épen a szabad választás érdekében.

Mik voltak a választást szabályozó tekintetek, kitünt ismét I. Ferdinánd uralkodása végén.

I. Ferdinánd 1563-ban, miután a főrendekkel tanácskozott, koronázó gyülést hítt össze Pozsonyba, azon czélból, hogy ott legidősbik fiát, Maximiliánt ismerjék el leendő királynak a magyarok. — A koronázásnak nem lehetett oly fénye, mint egykor Sz.-Fehérváron, mely már a törökök tanyája lett volt. Mindamellett a főrendek és gazdagabb nemesek iparkodtak külsőségekben is utánozni az egykori király-választó gyüléseket. Nem oly tömegesen, mint egykor, de az ország akkori csekély területéhez és zilált viszonyaihoz képest nagy számmal jelentek meg s igen díszes banderiumok kisérték a főurakat.

Ferdinánd magát a díszelgést szereti vala, ha csupán üres ünnepélyesség lett volna; de demonstratiót látott benne. A régi szokás utánzása valóban is a régi jog symboluma akart lenni.

Volt ezen tüntetésnél kellemetlenebb dolog is. A rendek nagy része meg akará forditni a napirend sorozatát. Ferdinánd mindenekelőtt ki akará kiáltatni az uj királyt, hogy meg is koronáztassék, s csak azután következett volna a sérelmek tárgyalása — a nádor-választást pedig ezen egész gyülésről el akará halasztatni bizonytalan időkre. A rendek egy nagy része pedig azt kivánta, mindenek előtt választassék nádor, azután orvosoltassanak a sérelmek s csak azután legyen meg a király-választás és koronázás.

De legnagyobb és leglényegesebb volt a meghasonlás abban, hogy Ferdinánd azt kivánta, Maximilián ne legyen választott, hanem az örökösödés jogánál fogva elismert

király. Ezen tulzott követelés ellenében a rendek egy része komolyan azt javaslá, hogy ne is Maximiliánt az első szülöttet, hanem ennek egyik öcscsét, Ferdinánd herczeget kiáltsák ki és koronázzák meg magyar királynak, mindamellett, hogy 1547-ben épen Maximilián személyére vonatkoznak a csak imént emlitett törvény szavai, s mindamellett, hogy régi bevett szokás szerint is a magyarok az első szülöttnek adák az elsőséget.

Természetes, hogy az idős király I. Ferdinánd azon vágyáról lemondott, hogy a nemzet egyszerűen csak fölhagyjon ősi jogával, a király választással. Könnyen érthető; mert különben a koronázás elmaradt volna.

De a rendek is fölhagytak azon szándékkal, hogy ne az első szülöttet válaszszák királynak, — a mi szintoly világosan érthető; mert habár az ifju Ferdinánd herczeg iránt több személyes vonzalmat éreztek a magyarok s erélyes hadvezért jósoltak 1556-iki hadjáratából; de megválasztatásával a német császári és magyar királyi korona két különböző főre kerül, sőt a Lajthán túli örökös tartományokon is más uralkodik, mint Magyarországon. Maximiliánt atyja előbb megkoronáztatta volt német császárnak, aztán cseh királynak s csak azután kivánta a magyaroktól, hogy ismerjék el ők is királyuknak.

A magyarok csak választottnak ismerték el; de nem azért választották meg, mivel legidősbbik fia, hanem főkép azért, mivel Csehország, Ausztria ura s ezen kivül német császár volt már. Igy a régi szokáson kivül, melynél fogva az elsőszülöttet választák királylyá, döntő volt az ország érdeke, vagy inkább a kénytelenség is.

Ferdinándnak, Annától, Lajos király nénjétől tizenöt gyermeke született volt, s tizenegy volt életben: u. m. három fiu és nyolcz leány. A három fiu: Maximilián, Ferdinánd és Károly.

A magyarok mintegy háromszáz év óta nem látták az uralkodó ház ily virágzását magzatok dolgában. Midőn I. Ferdinándot 1526-ban megválasztották, ezen választásban is csak a „vegyes házbeli királyok" megválasztásának egy esetét látták. Ha Nagy Lajosnak, utána Zsigmondnak fiu maradékai vannak, szintugy megmaradnak az egyszer trónra emelt dynastia mellett; de nemcsak ezek nem hagyának fiutódokat, hanem Albert is csak egyet, ki ha nem csecsemő még s nem oly úton koronáztatik meg, szó sem lett volna másról. Különben László is trónra jutott. A dolog csak akkor válik valóban bonyolulttá, ha I. Ulászlónak fia született volna. De sem ennek sem V. Lászlónak fia nem volt. Mátyás sem hagyott törvényes fiut. A Jagello nemzetségbeli dynastia is kihalt második izében Mohácsnál. Igy a fatalitas hozta magával hogy vegyes házbeli uralkodóink egyike sem alapithata dynastiát Magyarországon. A választás mellett Lengyelországon is nagy mértékben meg volt a dynastiákhoz való ragaszkodás. Nagy Lajos leánya, Hedvig által 1385 körül megalapittatván a Jagello dynastia, kihaltáig, 1573-ig, csaknem kétszáz évig versenytárs nélkül ült a lengyel trónon.

Ferdinánd három fia közt megosztá monarchiáját. Azt határozta, hogy Maximilián, mint első szülött kapja a választás utján való koronákat: a német császárit, a magyar és cseh királyit — ezenkivül az örökösödési Ausztriát. Tirolt középső fiának, Ferdinándnak, Stiriát a legkisebbiknek, Károlynak adá. Igy nehány generatión át a családnak három különböző ága volt: az ausztriai, tiroli és stiriai. A stiriai II. Ferdinánd, a tiroli I. Leopold alatt olvadt ismét a főágba s egyesíttetének ismét birtokaik. Mind három ág azonban választható volt a magyar trónra, mint a mely Magyarország választott királyától, I. Ferdinándtól származott. Ellenben ki volt zárva a

magyar trónról a Habsburgi ház spanyol ága, melynek alapitója V. Károly császár, a Ferdinánd bátyja volt, — valamint hogy ki volt zárva hajdan az Anjouiak nápolyi ága is.

I. Maximilián magyar királynak tizenhat, a stiriai Károly főherczegnek tizenöt gyermeke született. Igy I. Ferdinándnak két fiától harmincz egy unokája származott.

Maximiliánnak nyolcz gyermeke maradt életben, köztök öt fiu: Rudolf, Erneszt, Mátyás, Maximilián és Albert.

A stiriai Károlynak négy fia maradt életben. Az uralkodó ház annyira bizhatott már abban, hogy férfi utódokban szűkölködni nem fog, hogy Károly herczeg egyik fia papnak szenteltetett föl.

Maximilián uralkodása végén maga a magyar nemzet is végkép levehette gondját arról, hogy a korlátlanabb választást gyakorolnia kelljen. Szó sem lehetett uj dynastiáról, ha különben a politikai körülmények változnak is, melyek pedig nem változtak.

Rudolf, Maximilián idősbbik fia még utóbbi életében, 1572-ben, a tavaszi országgyülésen királynak *nyilvánittatik* és az ugyanazon évben őszszel tartott gyülésen megkoronáztatik. — Ezen alkalommal is történtek kisérletek, hogy a magyar alkotmányos szótárból a kellemetlen „választás“ szó kitörültessék s helyébe az „örökösödés“ iktattassék. A rendek az utóbbit nem teljesíték; de a választás formáját megadván, magát a szót enyhiték s Rudolf nem választott hanem a rendek által kinyilatkoztatott király volt. Rudolf megkoronázásával sietni jónak látták a rendek; mert egyfelől hogy később is őt választandják, nem volt benne kétség. Ő volt a leendő német császár és cseh király. Másfelől Maximiliánt már csak betegsége sem engedé, hogy Magyarországon gyakran tartózkodjék, legalább a leendő királyt ohajták az ügyek vezetésében részt venni látni.

Rudolfnak nem volt fia. Utána következett öcscse Erneszt, 1595-ben meghalván, születési sorban Mátyás főherczeg következett utána, ki nagy részt vett a magyar ügyekben s megnyeré a nemzet rokonszenvét.

II. Mátyás, mint tudva van, még bátyja, Rudolf életében ugy jutott a koronához, hogy ezt lemondásra kényszerité. II. Mátyás 1619-ben mulik ki fiumaradékok nélkül. Annyival inkább még életében gondoskodnia kellett utódáról. 1616-ban és 17-ben két öcscse volt még életben: Maximilián és Albert. Mindkettő, mint maga a király éltes és gyermektelen volt. A stiriai ágból származott Ferdinánd főherczeget szemelte ki utódul a család. Maximilián, kinek elsőbbsége lett volna, maga is buzgó pártolója volt a még fiatal Ferdinándnak, sőt rávette öcscsét Albertet, Németalföld kormányzóját is a lemondásra. Legkülönösebb volt, hogy a Habsburgi ház spanyol ágából III. Fülöp is föllépett követelőként a magyar és cseh koronára! — nem más jogon, mint hogy anyja, Anna, nőtestvére volt Mátyásnak, s midőn ez II. Fülöp spanyol királyhoz nőül ment, csak a Maximilián férfi utódai részére mondott le a nevezett koronákhoz való jogáról. III. Fülöp azonban lemondott igényéről oly föltétel alatt, hogy csak Ferdinándra és fiu örököseire nézve álljon ezen lemondás.

II. Ferdinándot először a cseh rendekkel fogadtaták el 1617-ben. 1618-ban tavaszszal az ő választásáról és megkoronázásáról tanácskozott a magyar országgyülés. A rendek hathatósan éreztették, hogy a választás joga, a királyi család tagjai közt, kezökben van. Erős óvással lőn kiemelve a választási jog, hangosan követelték a nádor választást és a sérelmek orvoslását.

Megjegyzendő, hogy még folyvást s ezen alkalommal is a főrendek tették a javaslatot. Sok vita után Ferdinánd

addig meg nem választatott, mig a rendek által készitett azon föltételeket alá nem irta, melyek az ország szabadságát biztositák. Két körülmény magyarázza, hogy a rendek II. Ferdinándnak ennyire neheziték a trónra jutást: egyik hogy stiriai eljárásaiból ismerték jellemét, mely a politikai és lelkiismeretbeli szabadságra egyátalában nem adott biztositékot, — a másik, hogy a kikötött alkupontok megtartását a rendek egy része biztosítva látta Bethlen erdélyi fejedelemnek alkalomszerint remélt interventiója által.

II. Ferdinánd idejében már komoly aggodalom támadt aziránt, hogy a szülöttekben az előtt oly gazdag uralkodó család férfi ivadékának magva szakad. Igy II. Ferdinánd jónak látta testvérével, Leopolddal elhagyatni a kolostort és őt megházasitani.

II. Ferdinándnak hét fia született, kik közül életben maradt fiai Ferdinánd-Ernő és Leopold Vilmos. Ferdinánd-Ernőt még atyja életében 1625-ben megválasztják Magyarország rendjei Sopronyban, III. Ferdinánd név alatt.

III. Ferdinándnak három nejétől tizenegy gyermeke volt, kik közül az első fiu Ferdinánd, ki ezen néven IV-ik lett. Ez még atyja életében megválasztatott és koronáztatott 1647-ben. Csak később lehetett kivinni nagy nehezen, hogy római királylyá elfogadtassék. Azonban IV. Ferdinánd, mielőtt tettleg trónra ülhet vala, meghalt még atyja életében, 1654-ben, huszonegy éves korában.

III. Ferdinánd addig bizhatott abban, hogy emlitett fija hagyni fog maga után fiörökösöket, ha tovább él. Ezenkivül a császár öcscse, Leopold Vilmos herczeg is életben volt s végre legroszabb esetben még meg volt a mult században, I. Ferdinánd alatt elszakadt tiroli ág. Ezen megnyugvás nélkül bajosan érthető, miért adá egy

másik fiu gyermekét, ki a király tizenegy szülöttje közt az ötödik volt, papi növeldébe, hol a szerzetes élet örök nőtlenségre kárhoztatta. Ezen papnak adott ötödik szülött volt a később oly hosszasan uralkodott I. Leopold. Ezt még atyja III. Ferdinánd életében, 1655-ben a magyar országgyülés megválasztja és a szokott koronázási diploma és eskü letételével megkoronázza, mint választott királyt. Azután való évben cseh királylyá koronáztatik meg. De római királylyá választatása ezuttal nem sikerült. A német fejedelmek közti egyenetlenség és Francziaországnak a német ügyekbe szerzett nagy befolyása meg akará hiusitni, hogy a császári korona a Habsburgi háznál maradjon. — Németországon interregnumot állitott elő, mert az előbbi császár meghalt volt s nehány évig nem választhattak ujat. A franczia diplomatia belátván, hogy czélt nem ér azzal, hogy a császári koronát a Habsburgi háztól elidegenitse s magának szerezze meg, kisérletet tőn Leopold Vilmos főherczeggel, III. Ferdinándnak még életben volt testvérével; de ez nem akart a családjában megállapitott örökösödési rend ellen cselekedni s elutasitá az ajánlatot.

Láttuk, hogy mintegy száz évvel azelőtt I. Ferdinánd előbb választatá fiját német császárrá és cseh királylyá, s ez által akart a magyarok előtt egy döntő argumentumot szerezni első szülöttének megválasztására. Most megforditva: a magyar és cseh koronázás megelőzi a német császárságit; mert Magyarországon nem volt semmi ok rá, hogy ne válaszszák meg a dynastia tagjai közül akár melyiket, mig Németországon dynastia változás forgott fenn.

Magyarország rendei, mint egykoru iratok bizonyitják, egyik fő argumentumnak tekinték most is azt, hogy a német császári és magyar királyi koronát egy személy viselje. Sőt volt már oly magyar, ki a német császár

segedelmét arra hozta föl okul, hogy a magyarok fogadják el a választásé helyett az örökösödés elvét. A rendek vagy nem látták előre a nehézségeket, melyek Németországon támadtak az uj választásokra nézve, vagy nem hitték legyőzhetleneknek, a minthogy le is győzettek. Mindamellett nem akadt pártja annak 1655-ben sem a magyar rendek közt, hogy a szabad választásról a nemzet lemondjon, habár állott is az, hogy több mint száz év óta a külső segitség érdekében a nemzet azt választá királylyá, ki Ausztria herczege, Csehország királya és Németország császára volt, vagy nagy valószinüséggel azokká volt leendő. Ezenkivül az uralkodó házban megállapitott öröködési elvek, mig fiu utódokról volt szó, nem valának ellentétben a magyar választási ususokkal.

Ha tekintetbe veszszük az ország és az uralkodó ház viszonyait I. Ferdinándtól I. Leopoldig, látjuk, hogy a viszonyok nagyon keveset változtak. A török miatti bajok ép ugy megvoltak, sőt meglátszának öröködve. Ellenökben csak egy orvosság lehetett: a szomszéd német tartományokkal és Németországgal való szövetkezés, melyek leginkább tekinték magokénak ezt az ügyet. Ezen viszony tette kényszeritő szükséggé nemcsak azt, hogy a magyar a Habsburgi házhoz ragaszkodjék, mit különben jogilag is kötelességének ismert, hanem hogy a gyakorlatban lemondjon a család tagjai közti válogatás kisebb körü szabadságáról is. Föl volt mindannyiszor szabaditva, hogy a családnak oly tagját válaszsza meg, ki *csak* magyar király legyen s ezenkivül más koronát ne viseljen. De mindannyiszor azt választá, ki legtöbb külső hatalmat egyesit kezében. Igy Magyarország szabad választásában lett volna némi illusió; mert az ország királyválasztó rendei mindig, a családban még I. Ferdinánd idejében megállapított, trónöröködés szerint voltak kénytelenek határozni.

De ez iránt nem is voltak illusióban. Csak két ok lehetett, mi miatt a szabad választás *jogát* fenntartsák: egyik az, hogy a sok viszontagságon és változáson keresztül ment nemzet nem akará jövendőbeli eshetőségekre mindennemü trónkövetelők háborgatásainak kitenni magát. A másik: a választásban, mint törvényhozási tényben, nagy kezességet láttak arra, hogy a király megtartandja az ország alkotmányát és törvényeit. A választás elvének és külső szertartásainak mellőztével, ugy vélték, elavult, fölösleges szokássá válik majd az inaugurale diploma és a koronázási eskü is. És valóban, mint I. Ulászló példájában láttuk, a választás és azzal kapcsolatban a király azon fogadása, hogy a nemzet szabadságait megtartja, lényegesebbnek tünt föl magánál a koronázásnál is.

VI. FEJEEZT.

I. Leopold és I. József országlása.

Alig volt uralkodó, ki annyi féle szinben mutatkozott volna, mint I. Leopold: uralkodása kezdetén Magyarországon még nem látszik az alkotmányosság ellenségének, — később oly hajlamot mutat az önkényes uralomra, minőnek példáját még soha sem látta volt Magyarország. Uralkodása kezdetén nem zsarnoki hajlamaiért elégedetlenek vele, hanem azért, mivel nem látszik gondoskodni a török elleni oltalomról. Egyenesen azzal vádolták, hogy a törökkel fogott kezet a magyar nemzet elvesztésére. Igy magyarázták azt, hogy Erdélyt föláldozá a tatár dulásoknak és megköté a vasvári békét Magyarország kárával és megkérdezése nélkül.

És ime később ugyanő, kit török szövetkezéssel vádoltak, megteszi azt, a miről ősei másfél száz év alatt alig mertek álmodni: kitisztitja a törököt Magyarországból! Ő az, ki Magyarország fölszabaditójának, de egyszersmind ő az, kit a magyar alkotmány legnagyobb elnyomójának nevezhetünk.

Pedig a kettő elválhatlan ezen uralkodó jellemében. Ha nem reméli vala, hogy Magyarországot hóditott tartományként nevezheti magáénak, hogy ott kénye szerinti

szabad tér nyilik vallásos téritési buzgalmának, — oly kitartás s erély alig lesz vala várható tőle a törökök elleni harczokban, melyeket többnyire üres fináncziával s számos más baj között oly dicsőségesen végezett be.

Uralkodásában nevezetes év az 1687-iki, melyben a nemzet oly nagy lealkuvást tesz szabad választási jogából, minőt még egy uralkodójának sem tőn.

Ezen év előzményeiről nehány szót.

A nemzet, mint érintém, neheztelt Erdélynek a tatárok általi kirablásáért, Várad elvesztéséért, melyet a császár akkori tábornokai meggátolhattak volna. Még jobban emelkedett ezen elégületlenség Ujvár elvesztése és a vasvári béke miatt. Innen a Nádasdy-Zrinyi-Frangepán féle összeesküvés. A császár, — igy gondolkodtak ők — az országot nem védi többé a török ellen. Magunknak kell segitnünk magunkon jövőre. A császárnak különben sincsenek fiu gyermekei.

Mint tudva van, a Zrinyi-Frangepán féle mozgalom 1666-tól 1670-ig folyt le. Leopold az előbbi évben nősült először. Születtek ugyan első nejétől fijai is; de hamar elhaltak. Igy az 1668-ban született fiu gyermek elhalt három hónapos korában. És ha Leopold fiu gyermekek nélkül múlik ki, a szabad választás visszaszáll a nemzetre. Az összeesküdtek terve ezen esetre az volt, hogy Magyarország maradék részét oly forma függéssel, mint Erdély, a török oltalma alá adják, — a mi máskép nem történhetett, mint ha több részre osztatik. [1])

Tudjuk, hogy Zrinyiék lefejeztetésével együtt Magyarországon addig hallatlan absolutismus hozatott be. Következett rá Tököli fölkelése, mely az ország elégületlensé-

---

[1]) Legalább ily indokot is felhoz az összeesküvésre az ismeretes munka: „Histoire des Révolutions de Hongrie“ I. k. 273. l.

géből táplálkozott. De szintén bátoritá a király gyermektelensége; mert Leopold 1678-ig egyedüli és utolsó férfi volt a Habsburgi háznak I. Ferdinándtól származott ágából. Tököli politikája ugyanaz volt, a mi Zrinyiéké, csakhogy tovább vitte: a török tettleges segitségét is használta.

1780 után kedvező fordulat állott be. A király országgyülést hirdetett, melyen nádort választanak: gr. Eszterházy Pált. Az országgyülés és az ott hozott törvények biztositni látszának az alkotmányosságot, kivált miután a többség katholikus levén, elnyomá a protestánsok panaszait. A rendek a vallása mellett buzgó fejedelemnek concessiókat tettek a vallás szabadságából, hogy a politikai szabadság biztosabban megállhasson. Bekövetkezett Bécs fölmentése 1683-ban, Buda és más váraink visszafoglalása 1686-ban. Az eredmény váratlan és nagyszerü volt. Sokan élhettek még a rendek közt, kik vagy húsz évvel az előtt a miatt békétlenkedtek, mivel Leopoldot nem tarták a török erélyes ellenségének. Most ezek annál jobban lelkesedtek az ellenkezőről való meggyőződésben. Hozzájárult hogy az uralkodó utódára nézve is megszünt a bizonytalanság. 1678-ban született Leopoldnak József nevü fija, ki e szerint 1687 körül nyolcz-kilencz éves volt; 1685-ben született a második fiu, Károly.

Bajosabb leirni azt a hangulatot, mely az alkotmányosság tárgyában 1687 körül uralkodott. Az 1681-iki jobb jövőt igérő országgyülés végzéseinek megtartására nagy meghazudtolás volt Caraffa eperjesi vértörvényszéke, mely nem is „törvényszéki gyilkolás" hanem törvényszék nélküli vérengezés volt. De egyet nem kell felednünk, — hogy az 1687-iki országgyülés roszalását mondá ki ugyan Caraffa eljárására, és bár mindenkiben az emberi érzés is föllázadt; de sokan inkább az eljárás formája, mint a

dolog lényege miatt fejezték ki roszalásukat. A két tábla nagy része Caraffa eljárásában azt látta, a mi valóban leginkább volt: a spanyol inquisitió utánzását, a protestánsok üldözését. Nem kimondák-e hangosan, hogy a protestánsok a Tököli mellett való föllázadás által eljátszák 1681-ben nyert csekély szabadságukat is? — És a mi amaz inquisitióban politikai volt is, az 1687-iki rendek távol voltak attól, hogy oly nagyon borzadjanak tőle, mint a szenvedélyek által el nem vakitott utókor. Tökölit, a ki ugy tünt föl, mintha ellensége volna annak, hogy az ország fölszabadittassék a török pasák nyomasztó és végpusztuláshoz közel juttatott zsarnoksága alól, korántsem tekinté mindenki a szabadság hősének; sőt a mennyiben a más oldalról behozott önkény ellen küzdött is, miután megveszté a harczot s miután tehetlennek bizonyult be ellenállása, még Caraffa kegyetlenségeiért is egy részben ugyan csak ráhárriták a felelősséget. Illusió volt ugyan, mintha I. Leopoldnak, a II. Fülöpök nevendékének egy Tökölire lett volna szüksége, hogy hajlama legyen az önkényes uralomra; de a mennyiben igaz volt, hogy az eperjesi és debreczeni végletekig való menetel csakugyan ellenhatás volt, — magát az egész politikai irányt a Tököli-féle fölkelésnek tulajdonitották. — Ha Caraffának magának nem, de az országgyülésen nagy pártja volt kivált a vallásos üldözésnek. Az 1687-iki országgyülésen még az alsó táblán is sok főpap, káptalan és főür képviselője ült: a megyék képviselői kevés számmal; mert átalán kevés megyéből állott akkor Magyarország. A negyedik rend, a városok képviselete, szintén kevés. A városok nagy része még mindig nem szabadult, vagy csak imént szabadult föl a török alól — s különben is legkevesebb nyomatéka volt akkor ezen negyedik rendnek.

Az országgyülés tárgyalásai a terrorizálásnak kétségtelen jeleit viselik magokon. De ez nem a kormány, hanem inkább az országgyülési többség terrorizmusa volt. Midőn egy itélőmester rá mer kiáltani egy megye követére, hogy véleményéért föl fogja jelenteni, — s midőn erre nem áll föl egy emberként az egész ház óvást tenni, világos, hogy az itélőmester nemcsak a hatalmat, hanem az országgyülés többségét érzé háta mögött.

Vagy azt hiszszük, hogy tán az összes országgyülés is külső erőszak által volt kényszeritve bizonyos magatartásra és némely határozatok kimondására? — hogy talán ezredek állottak készen a rendek kényszeritésére és ágyu volt szegezve az ország háza ellen?

Ily kényszerités fölösleges; — mert meg volt a viszonyok kényszeritése, s épen semmi szükség sem vala ágyut szegezni az ország házára, hogy az határoztassék, a mi határoztatott.

Két nagy concessiót tettek a rendek, mint tudva van, ezen országgyülésen; de egyik sem volt olyan, bármi nagynak látszott, hogy az ország alkotmányosságát és törvényes önállását legkevésbbé koczkáztatta volna. Mindkettő elavult s az ujabb korba be nem illő törvény volt már.

I. Leopold király azt kivánta, szünjék meg azon törvény, melynél fogva a nemes föl van jogositva a fegyveres ellenállásra, midőn a kormány által a törvényt sértve látja.

Ez már régóta olyan törvény vala, melynek legkisebb gyakorlati fontossága is megszünt. Az Árpádház és vegyes királyok alatt, a banderialis oligarchiák idejében egy magános embernek ily ellenállása még daczolhatott tán a nagyon csekély királyi haddal. De ha akkor képzelhető is ily ellenállás, nagyon veszélyes volt. Annyit tett, mint

minden egyes nemesre bízni, hogy kénye szerint magyarázza a törvényt s ő határozza meg, mi a törvénysértés. Azonkivül már akkor sem volt gyakorlati jelentőség benne. Róbert Károly a legelső rendü oligarchákat is elfogatta és börtönbe tétette, a nélkül, hogy az ország ezen zavargók ártalmatlanná tételét csak sajnálta volna is.

És vajjon nem magok a rendek voltak-e legbékétlenebbek a Giszkrák, Ujlakyak ellen, kik nem is ezen törvény alapján mertek föllázadni a Hunyadiak ellen?

De bármint legyen ez, a mohácsi vész után az oligárchák letüntek s a megyei hatóságok nyertek tulsúlyt a vidéken, s kivált a Bocskay, Bethlen és Rákóczy idejében a megyék voltak az óvástételek és a fegyveres ellenállás fészkei; de már akkor annyira nem hivatkozhattak ezek sem az itt szóban levő törvényre, úgy hogy nemzetközi békeszerződésben kellett kikötni az amnestiát. A megye már megfosztá az egyeseket, s maga vette át a törvények interpretatiójának jogát.

De látni való, hogy ez is egyfelől sok zavart okozhatott s másfelől biztositékot nem nyujtott. A törvények megtartására minden időben nincs is más biztositék, mint az alkotmányos törvényhozás, az alkotmányos kormány, és független törvényszékek. Amazt a mult századokban a nemesi rend országos gyülése, emezeket a nádor és országbiró képviselték. Ha ezeket nem biztosithatá a a nemzet, a személyes ellenállásról szóló törvény hijában volt meg — papiron. — Fegyverre kelést különben is a nagy elnyomatás s más kényszeritő szükség szokott elő-idézni a népeknél, ha nincs is megadva rá papiron a fölhatalmazás; — s a magyar nép csupán ezen törvény alapján az előtt sem fogott fegyvert, hanem leggyakrabban tömérdek mennyiségü sérelmet terjeszte az országgyülés elé a megyék utján.

Mindez a dolog természetéből folyt; de volt rá egy külső kényszerüség is. Leopold császárnak nagy számu rendes katonasága volt, — mig az országban a nemesi fölkelésekben állott a fegyveres erő. És ama rendes hadsereggel szemben, mely azelőtti évben diadalról diadalra ment, s mely 1687-ben folytatá a győzedelmek sorát, mely előtt a törökkel szövetkezett Tököli nem birt megállani — ily hadsereggel rendelkező kormánynyal szemben fegyveres ellenállásban garantiát vélni nem látszhatott észszerünek.

A rendek beérték vele, hogy az ország lakosai számára ezen törvény eltörlése mellett is fenntartsák a személyes szabadságot, kikötvén, hogy ezután csak az ország rendes törvényszékei mondhatnak ki bűnvádi itéleteket. — Ha sikerül vala az országgyülés részére a parlamentaris függetlenség több biztositékát kieszközleni, nagyon üdvös lesz vala; de ez több volt, mint a mennyit átalán azon korban s kivált Magyarország akkori viszonyaiban várni lehetett, s jóval több, mint egyenlő értékü a föladott ellenállási joggal.

A másik concessió a rendek részéről a szabad választás föladása volt Leopold fiu-örökösei részére. A rendek elfogadták nemcsak azt, hogy Leopold fiait és ezeknek örökösi rendben következő fiu maradékait, hanem ezek kihalta esetében a Habsburgi ház spanyol ágának fiu ivadékait is örökösödési jogon illesse a magyar korona.

Az akkori viszonyok közt senki sem tekintheté ezt oly engedménynek, mely az ország lényeges jogainak föladása lett volna.

A mi Leopold fiu maradékait illeti, azok mindenesetre a magyar trónra jutnak a még I. Ferdinánd megválasztatásával magától értődött elv szerint. A rendek elvileg szabadon válogathattak ugyanazon fiu-örökösök

közt; de *kénytelenek* voltak mindig ugyanazt választani, ki cseh király, ausztriai főherczeg és német császár volt. A magyar *szokás* magában is megtartott bizonyos egymásutánt az uralkodók fiu-maradékai közt. De ezen kivül érdekében állott a család azon fejét megkoronázni, ki a nevezett idegen koronákat egyesité fején. Maga a német császárság választási volt ugyan; de itt is megtarták azon rendet a választásban, mely ugyszólván semmiben sem tért el az örökösödési rendtől. — És Leopold fegyvereinek dicsősége, mely Németországra is nagy mértékben kiáradt, további biztositék volt ott a császári koronának a Habsburgi családban való tovább maradására.

Épen Leopold idejében, mely alatt a külföldi segitség foganatosabb volt Magyarországra nézve, mint összesen valamennyi eddigi német császárok alatt, ne kivánta volna-e a nemzet biztositni azon personalis uniót, melyben a nemzet hol egyik hol másik szomszédjával csaknem szakadatlanul állott Nagy Lajos király ideje óta? — Ha valaha, most látták be a rendek az ily unió szükségét s most voltak legjobban meglepve sikere által. Ezen personalis uniónak pedig legnagyobb biztositéka volt az, hogy a trón üresedése esetére mindenik unióban volt országban egy ugyanazon személy töltse be azt — azaz közös örökösödési rend legyen behozva mindenikére nézve.

Ezen tekintetben aligha volt valaki a rendek közt, a ki üdvösnek ne tartsa az örökösödés behozatalát. Egyéb volt az, a mi miatt a rendek oly vontatva mondták ki.

Mert a vonakodás feltünő. Régi hagyományos szokás volt, mint láttuk, hogy a főrendek jelölték ki a leendő királyt s ez mindenekelőtt a főrendeket kivánta megnyerni. Szintén hagyomány volt, hogy a főrendek léptek föl inditványozólag a király-választásnál, s köztök a nádoré volt az első szavazat.

Most pedig, midőn I. József, Leopold fia „örökös" királylyá kiáltása forgott fenn, a főrendek nem akartak inditványozók lenni — az alsó táblának adák az első szót! — Ez pedig napokig húzta halasztotta a dolgot s csak nagy vonakodás után mondta ki, mely még nagyobb volt a főrendeknél.

A rendek attól tartottak, hogy az örökösödés elfogadásával mellőztetni fog majd a király által a törvények megtartására adott biztositás, — mellőztetni fog a királyi eskü s talán idővel még a koronázás is.

Azonban József 1687-ben megtartá mind azon formákat, melyek az addigi „választott" királyoknál megtartattak a koronázás alkalmával. Megtörtént még a nádor háromszori felszólitása is: akarjátok-e?

Ezután a koronázás, mely elválhatlan lett az ország törvényeinek megtartására szóló fogadástól, lényegesebbé lőn, mint annak előtte, a szabadabb választás idejében volt. És maig is ebben áll a magyar alkotmányosság külső fő biztositéka. Ama külső biztositék, melyről itt szó van, nem volt erősebb akkor, midőn „választás" utján tölték be a trónt, mint azután, — és Leopold a „választott" király 1687 előtt, midőn még választott király volt, egy ideig csak oly önkényüleg kormányzott, mint 1687 után, midőn fia örökös királynak volt elfogadva.

Nem akarok hosszadalmas lenni Leopold uralkodása későbbi éveinek festésében. A nemzet 1687 után ismét a legönkényesebb kormányzás alá vettetett s azon veszélyben látszott forogni, hogy minden joga megsemmisíttessék. Nem volt valódi magyar, ki ezt helyeselte volna — az egyetlen *Kollonics* érseket kivéve, ki az volt papi ornatusában, a mi Caraffa az ő katonai mellvértjében. Egészen kivételes egyén, kitől egyfelől a nagy eszet megtagadni nem lehet bámulatos egyoldalusága mellett is; de másfelől

szenvedélyessége által igen gyakran az eszeveszettség symptomáit mutatta. Magyarország története nem bir hozzá hasonló nagyobb szerepű magyart fölmutatni, a ki hazája szokásait, erkölcseit annyira megveti vala s a ki a despotismusnak oly tökéletes sans-culotte-ja lett volna.

És Leopoldnak ő volt legmeghittebb tanácsosa a magyar ügyekben. Ezen főpap jelleme csaknem elegendő Leopold uralkodása legszomorubb korának jellemzésére.

1700-ban be volt végezve a még 1683-ban kezdődött nagy török háboru; mert azelőtt való évben megköttetett a karloviczi béke — magyar tanácsosok hozzájárulta nélkül. — Magyarország területéről, kivéve Temesvárt s körülötte nehány kisebb erősséget, ki volt szoritva a török. Savoyai Eugen a császári vezér halhatatlan érdemeket szerzett ezen fölszabaditásban, s hogy ezen ép oly nagy hadvezér, mint jellemére nézve valódi nagy ember, maga és műve iránt még ekkor nem kelthetett nagy lelkesedést, okai a Kollonicsok voltak, kik a magyar nemzetet minden lehető jogából kitagadták. — A nemzet lábáról levették a bilincset, hogy kezét kötözzék meg vele.

A nemzet panaszai tán soha sem voltak oly méltók, mert soha sem volt oly teljes elnyomatásban, oly sanyaru elszegényedésben mint, akkor.

Magát a török alóli fölszabadítást anyagi tönkrejutásával fizette az ország. Azon időkben nem voltak csak annyira is rendezett fináncziák, mint jelenleg. Kivált Wallenstein ideje óta, ki a hadfolytatási rendszerben kitalálta, miként lehet egy garas nélkül nemcsak negyven ötven ezernyi zsoldost toborzani, hanem azt és vezéreit meg is gazdagitni a népekre vetett sarcz által, ez szokás, rendszer volt. A hadakat Leopold idejében sem a többnyire üres kincstár tartotta, hanem azon föld népe, melyen a harcz folyt. A harcztér pedig Magyarország volt, melyet

a török uralom és azelőtti százötven évi folytonos harczok kimeritének. A katona, ki háború idején ma is terhesebb a népen, mint máskor, azon korban valódi zsarlóvá lett. Még az emberi érzet hijjával nem vádolható francziák hadjárata is azon korban, Németországon „rablóhadjárat"-nak nem tulzottan neveztetett el. A fenyiték nem volt ott, a hol napjainkban s magok a kormány jelentések bizonyitják, mily kegyetlenségeket követett el a zsoldos had a magyar népen. Többnyire nem a kormány akaratjából történt, a mely bármily jó indulattal lett volna is, nem tehetett róla; de oly számos más jel mutatá ama jóindulat hiányát, hogy a nép hajlandó volt minden inségét egyenesen a kormánynak tulajdonitani.

Ezenkivül is tömérdek panasz volt fölhozható. 1687-ben a királyválasztás és a fegyveres ellenállás joga azon kikötéssel törültetett el, hogy minden más törvény épségben marad. Ámde alig volt az országnak oly fontosabb törvénye, mely nemlétezőnek ne tekintetett volna. A kormányformát egészen megváltoztatták. Nemhogy az országgyülés, hanem a főurak sem nyertek meghallgattatást. Igy köté meg a kormány a karloviczi békét a világos törvények ellenére. Alkotmányos elvek helyett absolutismus mindenben.

1687-ben igértetett, hogy a töröktől visszafoglalt terület Magyarországba visszakebleztetik. De hogyan történt ez? Azon földesurak, kik száz ötven éven át, a török uralom ellenére is némi élvezetében voltak ősi birtokaiknak, most megfosztatának s ha documentumokkal be nem bizonyiták hozzá való jogukat, a császári kincstár részére foglaltatott el a birtok; — ha pedig be — a hadi költségek megtéritési czíme alatt olykor nagyobb összeget kellett fizetniök, mint a mennyit a birtok ért. Ezt sem hazai törvényszék igazította. Bécsbe kellett utaznia a jogos

birtokosnak, hogy mint eleve bitorlónak nyilvánitott ember, igazolja magát. Egyetlen magyar törvény sem volt, mely csak ilyen formát is megengedett volna. Ezen uton az ország egy nagy része elvétetett jogos tulajdonosaitól. Egykoron tekintélyes családok özvegyei és árvái jutottak koldus botra, mig nagyon sok idegen telepedett be, kiknek nemcsak birtok, hanem tisztség és rang osztatott, — a mi hasonlóképp igen világos és számos törvénybe ütközött. A jászokat és kunokat egész összeségben eladták a német lovagrendnek. — A nemzet jószántából kétségkivül hálás sőt nagylelkű lesz vala fölszabaditói iránt; de midőn meg sem kérdeztetett, azt mondá, hogy tulajdonkép nem is tartozik semmivel; mert a királyi hitlevélben kötelességül van kitűzve az ország területének megvédése és épségének helyreállitása.

Méltó panasz volt, hogy a magyar királyi kamara, az ország ezen önálló pénzügyi kormánya a német kamarától függővé tétetett; hogy a só ára önhatalmulag oly magas, hogy a nép sok helyen sótalan eszi kenyerét. A királyi fiskálitások el voltak idegenitve, mit a törvények tiltottak; a vámok fölemeltettek az ország megkérdezése nélkül; — sőt némely áruczikkekből monopoliumot is csinált a kormány. A katonai kivetések (portiók) elviselhetlenek; — a pénzbeli adó sok milliónyira megy — országgyülés beleegyezése nélkül. Mindez az oly termékeny ország népét végső szegénységbe és ennek nyomán kétségbeesésbe dönté. Szokatlan sok öngyilkossági eset fordult elő s a jobbágyok közűl némelyek önként török rabszolgaságra mentek, — némelyek feleségöket a német katonának adák zálogba, mások gyermekeiket török rabszolga-vásárra küldték.

Nagy sérelmül hozták föl, hogy mágnás, nemes, királyi város egyaránt fizeti az adót, a mi az akkori tör-

vények szintén hallatlan megsértése volt. Behozatott az akkor még hallatlanabb accisa és katonai executió. — Továbbá országos törvényszékek nem tartattak volt már emberi emlékezet óta. Innen iszonyu zavar támadt a tulajdonjogban s szabadon folyt a gonoszok kártétele. Idegen törvényszékhez folyamodni senki sem akarván, fenekestül felfordult minden jó rend. — Maga a katholikus clerus is érzékenyen sértve volt, miután nagyon sok idegen neveztetett ki magas polczra, — ezek pedig keveset gondoltak a magyar néppel.

Sérelem volt, hogy országgyülés nem hivàtott össze oly régi idő óta, a mi nyilványos jele az absolutista szándéknak. A helyett állandó dicasteriumok hozattak be s ezek csak szolgái az udvari tanácsnak. A hazafiak bebörtönöztetnek s országon kivűl itéltetnek el, idegen törvény szerint.

Nem is emlitjük a protestánsok sérelmeit s más kisebb nagyobb önkényt. A fentebbi teljesen hiteles lajstrom a valóságnak csak árnyéka. De bőven elég annak indokolására, hogy a magyar nép a kétségbeesésig volt vive s csak ez lehet valódi magyarázata annak, hogy a Rákóczy féle fölkelés nem a nép nyomorának daczára, hanem épen ennek következtében terjedt oly nagygyá s volt képes oly sokáig fenntartani magát a világ akkori legvitézebb, gyakorlottabb, és sokkal rettentőbb ellenfelekkel szemben is csaknem mindig győzedelmes, hadserege ellen.

A Rákóczy féle forradalom jellemzésére tartozik megemlitenünk, hogy ő Tökölivel ellenkezőleg nem szövetkezett többé a törökkel. A császár 1700 óta Francziaországgal állott harczban, — s Rákóczy XIV. Lajosra támaszkodott. Támaszkodott volna — a régi magyar politika egyik traditióját fölelevenitve — Lengyelországra is,

ha ezt ugyanazon időben nem éri a legnagyobb megaláztatás XII-ik Károly részéről s ha azután a lengyel király nem lett volna Ausztria egyik szövetségese. A számitás legalaposabbnak látszott a bajorokkal való egyesülésben, kik a francziák pártján állottak. Az angol-osztrák egyesült hadak győzedelme semmisité meg ezt a reményt.

Meg kell emlitnünk még egy indokot, melyet magok a Rákóczy hivei elhallgattak; de kétségkivül nevezetes szempont vala. Meg kell annyival inkább, mivel ez épen fölvett tárgyunkkal szoros kapcsolatban áll. Rákóczyék, az 1687-iki örökösödési törvény daczára nem tarták valószinütlennek, hogy a magyar nemzet szabad királyválasztását még megérhetik. Mert a Habsburg ház spanyol ága, mely eventualiter a magyar koronát örökölhette volna, férfi ágában kihalt volt; — az 1700-ban kimult II. Károly spanyol királynak nem maradtak fiu örökösei.

Leopoldnak pedig, ki háromszor házasodott, összesen 16 gyermeke közül, kik közt 5 fiu, csak két fiu volt életben. A fiuk egyike József, ki 1687-ben avattaték föl magyar királylyá, a másik Károly, ki most, a spanyol királyi ház magvaszakadtával Spanyolországba küldetett a trón elfoglalására. Tudjuk, hogy a spanyol trónt a franczia királyi ház is követelte magának s ebből fejlett ki azon európai háboru, melynek combinátióiban Rákóczy is szerepelt.

I. Leopold először Józsefet szánta volt a spanyol trónra; de megfontolván, hogy „azt a többi országokkal együtt kormányozni és ezekkel egyesítni bajos lenne“, úgy vélte, jobb lesz két fia közt megosztani az örökséget s Károlyt, az ifjabbikat küldeni spanyol királylyá, kinek azon ország és a hozzátartozók trónja ünnepélyesen átengedtetett. [1])

[1]) Rink az 1703-ik évhez.

Magyarországon, ha József maradékok nélkül mulna ki, könnyen támadhat zavar[1]). Ennélfogva Leopold végső éveiben szükségesnek látta elejét venni ezen eshetőségnek. A családban még eddig nem volt egész szabatossággal meghatározva a trón öröklésének rende, s nevezetesen, hogy az egyenes vonalon való származásnak előnye legyen a mellékágak fölött, miből könnyen vita támadhatott. Leopold ennek elejét veendő, egyfelől fiainak fentebbi megosztoztatását látta szükségesnek; de másfelől azt is meghatározá, hogy ha József, Magyar- és Csehország királya fiu-maradékok nélkül mulnék ki, ennek örökös tartományai Károlyra szállanak. Ha Károly szintén fiu maradék nélkül halna meg, József leányaira száll az örökség, s csak ezek kihalta esetében Károly leányaira. Ezen szerződést a két ifju király apja jelenlétében irta alá. Ez természetes családi rendelkezés volt s a népekre, különösen Magyar- és Németországra nézve legkisebb kötelező ereje sem lehetett.

I. Leopold 1705-ben meghalván, I. József lépett a magyar trónra huszonhat éves korában. Öcscse Károly Spanyolországban, maga József pedig hat évi uralkodása alatt Német- és Olaszországban folyvást küzdének a spanyol trónért.

József uralkodása átmenet lett volna Magyarországon az absolutismusból az alkotmányos kormányzásba. De részint a külső háboruk miatt, részint hogy Rákóczy és pártja a békeajánlatoknak nem akart hinni, folytonos harczban telt el amaz uralkodás.

---

[1]) Hogy ilynemű combinatiók forogtak fenn Rákóczy táborában, nem csak magából az akkori helyzetből valószinű, hanem abból is hihető, hogy a Rákóczy neve alatt franczia nyelven megjelent emlékiratban a Frangepán-Zrinyi és Tököli féle fölkelők egyik számitását hasonlónak mondja.

I. Leopold és I. József uralkodásából a magyar korona jogának egy különös esetét kell még legalább röviden érintenünk. Ez pedig *Erdély* ügye.

Ott, mint fentebb előadtam, megmaradt volt a szabad választás elve, — azon megkötéssel, hogy a választott fejedelmet a szultán, Erdély védura erősítette meg. De a különben szabad választás mellett is mindig szem előtt tarták, ha alkalom volt rá, a fejedelemség firól fira szállásának elvét. Ezen szokás egyenes traditió utján szállott a magyar királyokról az erdélyi fejedelmekre, egy természetes átmeneti láncz-szemen. Ezen lánczszem János Zsigmond, Zápolya fia. Zápolya János nem erdélyi fejedelem volt, hanem magyar király, habár élete végén csak a későbbi fejedelmek területét birta. Fia János Zsigmond is élete első éveiben még király czímet viselt, — csak később mondott le róla szerződésileg. Igy a királyságból a fejedelemségbe, vagy mint akkor szerényebbűl nevezék, vajdaságba az átmenet még személyváltozással sem történt. A Zápolyák levén első lánczszemei az erdélyi fejedelemségnek, traditióikat követik a fejedelmek. Báthory Zsigmond, mint gyermek nem jut vala fejedelemséghez, ha nem fejedelem fia lett volna. Ha Bethlennek bár kiskoru fia marad, az lett volna uralkodóvá. I. Rákóczy György után, kinek volt fia, ez következett, II. Rákóczy György név alatt. I. Apaffy Mihály után hasonlókép ennek fia, II. Apaffy Mihály következett, ki az utolsó erdélyi fejedelem volt.

Bizonyosnak tarthatjuk, hogy Erdélyben is, ha ott akár a Zápolya, akár a Báthory család nemzedékről nemzedékre fiu maradékokkal lett volna megáldva, Erdélyben állandósítá vala dynastiáját a fejedelmi trónon. — És ha tán a török cselszövénye vagy belzavarok ideiglen megfoszthatták volna is a családot, a nép jogilag azt tekinti

vala urának és tettleg is visszahelyezte volna nemsokára. És a mi eltérés van ezen szabály alól, kivált a fejedelemség utolsó rendkivüli éveiben, mutatja, mily ragaszkodás volt amaz elvhez, mely oly közel áll az örökösödéshez. Mielőtt ugyanis II. Rákóczy György szerencsétlen lengyelországi hadjáratára indul, a rendek még *gyermek* fiát, I. Rákóczy Ferenczet választják meg. Hogy később nem lett tényleges fejedelemmé, egy részben maga is volt oka; mert elhagyván az Erdélyben uralkodó vallást, katholikussá lőn; de másfelől, s leginkább, a rendkivüli viszonyoknak lehet tulajdonítani. — Erdélyben a három nemzet szabad választását megszünteté egy részben s főleg az a hallatlan brutalitás, hogy a török saját vazallja országát mongol kegyetlenséggel kiraboltatta, másrészt Leopold befolyása. Európa két legnagyobb hatalmassága látszott összeesküdni a kis ország ellen. Kemény János a szükségesség fejedelme volt, bár rövid ideig volt a fejedelemségben. De fölemelkedését ő is leginkább annak köszönte, hogy ő volt gyámja a gyermek Rákóczy Ferencznek. — Apafyt a török mintegy ráerőszakolta Erdélyre.

Ezen kirablott, tönkrejutott országban a szabad választás már tettleg megszünt I. Apafy trónraléptével. Az volt a kérdés csak, melyik van tulnyomó erőben: a német, vagy török császár? — mert az fog Erdélyre fejedelmet octroyálni. Ha azelőtt is egy egy uj családnak fejedelmivé tételekor a rendeknek az opportunitás más szempontja nem maradt fenn, mint az: melyik képes a török védurral legjobb egyességben lenni, a nélkül, hogy az ország jogait föláldozná, most már csakugyan kénytelenség néven volt nevezhető azon opportunitás, melynél fogva Apafy lőn Erdély urává.

A török által tett fejedelem ezen kénytelenségből később I. Leopoldnak köté le Erdélyt. I. Leopold fegy-

verei szintoly szerepet játszanak Erdély szabad választásának megsemmisitésében, mint 1657-től 1662-ig IV. Mohammed szultán fegyverei. És mindamellett később II. Rákóczy Ferencz fölemelkedésére nagyon sokat tőn az, hogy őt tekinté a nemzet az erdélyi fejedelemség természetes örökösének.

A Rákóczyháznak katholikussá lette ellenére is az marad vala Erdély fejedelmi székén, ha emez ország népe nem érzi magát képtelennek, hogy egyszer egyik, másszor a másik nagyhatalmasságnak ellenálljon.

Normalisabb viszonyok közt szabálynak fogadhatjuk el, hogy a fejedelmi szék ugyanazon módon töltetett be, mint a magyar királyi szék a vegyes házbeli uralkodók alatt, — csakhogy uj családok fölemelésekor a viszonyok természete szerint a törökkel való barátság szempontja helyettesité azon personalis uniók szempontját, melyet a nemzet nagyobbik fele szem előtt tartott. Igy Erdély fejedelmeinek szabad választásában szintugy együtt volt a szabad választás elve az öröklösödésével, mint a magyar király-választásban.

Apafy kormányzása nem volt egyébre való a gondviselés azon utjánál, melyen Erdély egyenesen I. Leopold uralma alá kerüljön. — A német császár fegyvereinek minden győzelme Erdélyben egy meghódolási nyilatkozatot eredményezett. Már 1683-ban, a törököknek Bécs alatti veresége alkalmával, Apafy fejedelemnek egy követe jelent meg I. Leopold előtt, a ki jelenté, hogy Erdély lemondván a török pártfogásról, I. Leopoldot fogadja *védurának.* A föltételek fölött négy évig folyt sikeretlen alkudozás. 1686-ban Buda elfoglaltatván s 1687-ben a török ujabb vereségeket szenvedvén, a dolog magában is kedvezőbbre fordul vala Leopold részére; de fegyveres interventiót is szükségesnek látott az utóbbi. A lotharin-

geni herczeg hadai 1687 telén Erdély megszállására küldettek.

Ezen katonai megszállás volt Erdély közjogi és belkormányzati viszonyainak az egyik fontos historiai momentuma. Azután sokáig a főhadi parancsnokság képviseli leginkább a kormányt. A lotharingeni herczeg után Caraffa tábornok küldetik Erdélybe, hogy neve terrorismusával Erdély rendeit hódolatra szoritsa. És csakugyan a rendek és fejedelem biztosai aláirnak egy nyilatkozatot, melynek lényege itt következik:

Erdély visszatér Magyarország királyához, melytől az irigy sors s egyesek vakmerényei különválasztották; és elfogadja I. Leopold római császár és *magyarországi örökös király*, s utódai, a leendő magyarországi *örökös királyok (mint a legujabb pozsonyi országgyülésen nyilvánittatott)* atyai és hatalmas *oltalmát*, a rendek közmegegyezéséből. „Lemondunk teljhatalmu megbizásunknál és nagyobb biztositás okáért a fenséges fejdelem és rendek végzéseinket megerősitő levelénél fogva, közakarattal, önkénytesen és keresztyén buzgalomból az *ottoman* oltalomról s jövendőre minden érintkezésről a portával s a római császár legkegyelmesebb urunk és utódai a *magyarországi törvényes s örökös királyok* bármely elleneivel, hűtlenség és felségsértés büntetése alatt, mely a vád igazságának kiviláglása után Erdély törvényei szerint fogja sujtani a bűnöst. Elfogadván másrészről, őszintén és jó hiszemmel, ő felsége atyai oltalmát, magunk s Erdély öszves utódsága számára; és hogy ezen magunk-alávetésének és alkalmazkodásának tettleg némi jelét adjuk, a felebb emlitett felhatalmazásnak s végzéseink a fenséges fejedelem és rendek általi megerősitésének alapján, befogadjuk a római császár őrségeit a kővári, huszti, görgényi és brassai erősségekbe (azokon kivűl melyekben már tettleg létezik császári őrség,) s

készek vagyunk fegyverrel menni a keresztyénség közös ellenére, vagy bár kire, ha ő felsége parancsolni fogja; könyörögvén alázatosan, hogy a győzhetetlen császár, vele született kegyelmességében *szabadságainkat* és *kiváltságainkat,* névszerint az eddig befogadott *hitvallások szabad gyakorlatát* megerősiteni, s minket és utódainkat azokban oltalmazni és megtartani méltóztatik; nem kételkedvén hogy gróf Caraffa ő nagyméltósága a fenséges fejdelem s az öszves ország alázatos folyamodványait ő felségének hatályosan fogja ajánlani."

S ez okmánynyal Erdély átszállása a Habsburgi házra bevégzett ténynyé vált volna, ha előre nem látott események váratlan fordulatot nem idéznek elő. El sem telt két év ezen események után, midőn a testben és lélekben megtört Apafy fejedelem meghalt. Az 1688. és 1689-ik évek hadjáratai legdicsőségesebbek voltak mind azok közt, melyeket valaha Ausztria a török ellen folytatott. Erdély ily körülmények közt semmi kedvezésre sem számitott. De ime e legválságosabb pillanatban még egyszer felragyogott a félhold. Tököli erdélyi fejedelemmé lesz, Leopold fegyverei csapást osapásra szenvednek, s ujolag szükségessé vált hogy Erdély leköteleztessék. Bethlen Miklós ez alkalmas perczet nem engedte elsiklani. 1690 oct. 16-án aláiratott a *leopoldi hitlevél.* Az erdélyi közjognak e nagy fontosságu okmánya három biztositékot állitott fel az *ország önállóságának* megmentésére:

1) évenként tartassék országgyülés.

2) a politikai főhivatalok a három nemzet és négy bevett vallás tagjai közül választás által töltessenek be.

3) a nemzeti fejedelmek alatt hozott törvények érvénye s a három nemzet uniója és paritása elismertetett.

Tudva levő, hogy ezen szerződés csakhamar papirbiztositékká lett. Erdély utolsó önálló fejedelme Bécsben

nyugdijon élt s Erdélyben császári tábornokok alá volt rendelve a kormány.

Erdélynek további önállásáról Leopold fegyvereinek diadala után nem lehetett szó. Miért nem kebleztetett vissza Magyarországba, a viszonyokból folyt főbb okai következendők:

Először is minthogy Leopold Magyarországot a legnagyobb önkénynyel kormányzá, magok az erdélyiek s tán leginkább a magyarok nem vágytak az egyesülésre; mert nálok a kormányzás oly szabadelművé fejlett, hogy gyakorlatban volt a fejedelem tanácsosainak felelőssége is a rendek előtt. Ezen kivül a nagy többségben volt protestánsok vallásszabadsága, sőt úgy szólván, előjoga látszott veszélyezve lenni, ha kivált azon időben Magyarországgal egyenlő kormányzás alá fogatnék. Utóbbi pontra nézve Erdély nemcsak a kormánytól, hanem szintugy tarthatott Magyarország rendeitől, kiknél, mint érintők, azon időben nem volt kedvesen hangzó elv a lelkiismeret szabadsága.

Második, ezzel szoros kapcsolatban állott ok volt, hogy épen mig Erdély visszacsatlásának kérdése tetőpontot ért volt, magyar országgyülés nem tartatott, — s midőn vagy húsz évi szünet után ismét szóhoz jutottak volna Magyarország rendei, már Erdély különállása bevégzett tények és szerződések által régen biztositva volt.

Harmadik volt, hogy maga a kormány ellenzé Erdély bekeblezését a magyar korona területébe. Mig Erdélyt a XVII-ik század folytában mindig azon alapon követelik a császárok, mivel Magyarország kiegészitő része, a XVIII-ik században ellenkezőleg Erdély külön állására követtek el mindent.

Erdély nem élvezheté a számára biztositott szabadságokat. Kormányzata ugy alakittatott át, hogy minél

függőbbé váljék Bécsből. Főkép Leopold absolutismusa okozá, hogy Erdély azon félszeg állapotban maradt, s hogy Magyarországnál jobban elnyomatott. Később, jobb idők beálltával sem volt képes többé ugy lerázni magáról az absolutismus maradványait, mint ez Magyarországon történt.

I. József uralkodásának vége felé a korlátnoki hivatal intézkedett Erdélyben. A „kormányszék" kihalt tagjai helyett nem neveztek volt ki ujakat, ugy hogy már 1711-ben csak három volt még életben közülök. De különben is a kormányszék nem volt már egyéb, mint felsőbb parancsok expeditora.

És mindezen külön állás és külön kormányzat daczára a Magyarországgal való kapcsolatból megtartatott annyi, hogy a magyar királylyá koronázott uralkodó Erdélynek már annál fogva fejedelme, — és azért az mint Erdély fejedelme ezen ország törvényeinek megtartására külön inauguráló hitlevelet nem adott ki. I. József trónraléptével egyszerű biztositó leiratot külde Erdély rendeihez, hogy a leopoldi hitlevelet és a fejedelemség más törvényeit megtartandja. Hasonlót tőn utóda, III. Károly is. A magyarországi fölavatási hitlevél Erdélyre is kiterjesztettnek tekinteték. Innen van, hogy az 1687-iki örökösödési törvény Erdélyben be sem czikkelyeztetett, s a trónváltozást leirat alakjában tudatták Erdélylyel. Az „erdélyi fejedelem" czimet se József se utóda nem vette föl nagyobb czimébe: — csak az Erdélybe küldött leiratokban használták.

Igy Erdély a magyar korona területéhez számittatott ugyan; de oly fontos közjogi dologban, minő a trón betöltése, nem volt nyomatékos szava.

A Rákóczy féle belháboru, mely hazánk történetében a XVIII-ik század első tizedét foglalja el, pillanati tény-

leges közösséget hozott létre Erdély és Magyarország közt; de jogilag is a közösség egy uj kapcsát képezé az ama belháborút befejezett béke-szerződés, — értem az 1711. május 1-sei, ugynevezett *szathmári* békekötést. Ebben ki van kötve, hogy a vallásszabadság mind Magyarországban, mind *Erdélyben* meg fog tartatni (3-ik pont); hogy a király „mind Magyarország mind *Erdély* jogait, szabadságait s törvényeit szentül és sértetlenül fenntartandja" (9-ik pont).

A szathmári békekötés pedig, mint tudjuk, — mely közjogi elveket tárgyazó pontjaiban semmi olyat nem kivánt, mi a magyar közjogban különben is benne ne lett volna, elismertetett azon időben oly forma alapszerződésnek, minő azelőtti században a bécsi és linczi békekötés volt.

Ugyancsak 1711-ben, még a nevezett békekötés előtt I. József kimult fiumaradékok nélkül. A trónváltozás a legkritikusabb lesz vala, ha a spanyol királyul Európa szélső végére utazott Károlynak sikerül vala megszilárditni magát Spanyolország és a hozzá tartozott India és Amerika trónján. Magyarországon, azon esetben is, ha Károly Spanyolországban marad, Károlyt kellett volna ugyan elismerni a magyar trón „örökösének", az 1687-iki törvény értelmében, minthogy fiai nem voltak a különben is nagyon ifjan elhalt királynak. De mint érintém, ebben az esetben is Károly nem tarthatta volna meg mind a spanyol koronát, mind a Német- és Magyarországit. És ha a Spanyolországban maradásra határozza magát, nyilván vagy uj transactió áll elő az ő családjával vagy pedig mind Német- mind Magyarország uj dynastiát választ. — Magyarország, melynek oly sokáig volt főgondja a török elleni harcz, s melynek még egy századig, csaknem az egész XVIII-ik század folytában, rögeszméje maradt még a török felől jöhető veszély, kétségkivűl többet látott

Leopold idejének győzelmes hadvezéreiben és a hadseregben, mint más viszonyok közt. Különben is még 1711-ben Temesváron benn volt a török, honnan még Budát is vissza remélte hódíthatni. Igy Magyarország egy 1711-ben bekövetkezendett szabad választás esetében is kétségkivül azt tartá vala szemmel, ki lesz ama nagy hadseregnek fejedelme, melynek erejét kétszerezé az, hogy oly lángeszü fővezére van, mint a halhatatlan Eugen.

Azonban ily kritikus választás gondja alól fölszabadult a nemzet. Károly, ki különben is már már veszve érezte ügyét Spanyolországban, mihelyt bátyja halálának hirét vette, hajóra ült Barcellonában s sietett a német és magyar korona elfogadására.

VII. FEJEZET.

III. Károly és első lépések a pragmatica sanctióra.

Szükségesnek tartottam fentebb kissé bővebben kiereszkedni, kivált I. Leopold hosszas uralkodása idejére, hogy annál jobban megérthessük azt a nagy ellentétet, mely a közt, és Károly uralkodásának kora közt tünik föl.

A két sokban ellenkező korból I. József kora átmenetinek mondható. Mig Leopold az önkényes uralomnak és vallásbeli türelmetlenségnek mintaképe volt, I. József hajlandóbb volt transigálni a politikai szabadsággal és az övétől különböző vallásos hiten levőkkel. Vallásos türelmének bizonyságául hozták föl, hogy apjával ellentétben, nem engedett befolyást a jezsuitáknak, kik különben is azon gyanúban voltak a bécsi udvarnál, hogy az ellenséghez szítanak: a francziákhoz, sőt hogy Rákóczynak, ki ezen rend növendéke volt, most kezére dolgoznak. Annyi bizonyos, hogy azon körülmény, hogy I. József leghatalmasbb szövetségesei Anglia és Holland voltak, — ezen két protestáns hatalom, magában is engedékenyebbé hangolá Józsefet a magyarországi és erdélyi protestánsok iránt, mi annyival nagyobb elégtételül szolgálhat vala, mivel ez egyszersmind a politikai saabadságok tiszteletére is kezességnek látszott; mert Magyarország politikai alap-

szerződéseinek és törvényeinek egyik lényeges része volt a lelkiismeret szabadsága.

József más tekintetben is eltért atyja nyomdokainak követésétől. Legalább törekvést mutatott, ha nem volt is képes következetes lenni hozzá, az állambevételekkel való gazdálkodásra. Ha nem egy Leopold után következik, s nem látja magát kényszeritve folytatni a hasonlókép atyja által kezdett spanyol örökösödési háborút, Magyarország türhetően meg lett volna elégedve vele.

De I. Leopold alatt annyira megrendült volt a magyar nép bizalma, hogy József, ha tán egész ügyekezetét annak helyreállitására forditja is, nehezen boldogult volna. És valóban a Rákóczy féle fölkelés egyik legjellemzőbb vonása, hogy az elégületlenek az annyiszor ajánlott békét főkép azért utasitják vissza, mivel semminemű igéretnek és kikötésnek nem képesek hitelt adni. Ezen gyanakodás, ezen bizalmatlanság nélkül a fölkelés jóval korábban és hasonló eredménynyel lesz vala befejezhető. A csaknem példátlan hitetlenség Leopoldnak majd hasonló példátlan politikája által érzé magát följogosítva, és nemcsak Józsefnek aránylag rövid, hat évi, s különben is külső harczok által nyugtalanitott uralkodása nem volt elegendő lecsillapitására, hanem ezen bizalmatlanság messze benyúlik Károly békésebb uralkodásába is.

József csak két leány gyermeket hagyott maga után. Kisértetbe jöhet vala, hogy miután Károly Spanyolországban volt, leányaira hagyja örökségét, ha azon népei beleegyeznek, melyek beleegyezése szükséges volt ily örökösödés elismerésére. De ez nehézséggel jár vala. Különben is utolsó idejében nagyobbik leánya is csak tizenkét éves volt; s veszélyes vala egy regensségre bizni országait. Ezért jobbnak látta megerősiteni az 1703-iki családi szerződést s halálos ágyán anyjára bizván az ügyek ideiglene-

nes vezetését, mig Károly Spanyolországból Bécsbe fog érkezni. I. József azon hittel szállott hát sirjába, hogy abban az esetben, ha Károlynak fiu maradékai nem lesznek, az ő, József leányai fognak a németországi Habsburgiak trónjára emeltetni, a népek remélhető beleegyezésével.

Károly huszonhatodik évében járt, midőn még Spanyolországból haza térő utjában német császárnak kiáltatott ki, — még pedig *nagy megszoritásával a császári hatalomnak,* melyet Leopold önkénynyel gyakorolt, s mely József alatt sem tartá tiszteletben a német fejedelmek és népek minden jogát. — Elhatározták, hogy ezután a *koronázás* alkalmával minden császár által aláiratni szokott *föltételek kötelezzék necsak az illető császárt, hanem utódát is;* egyebek közt azt is, hogy a császár ne legyen *háboru és béke ura,* hanem csak a német fejedelmek megkérdezésével indithasson hadat és köthessen békét. A már mintegy ötven év óta, csaknem szakadatlan háborúk miatt nyomorra jutott népek követelőbbek lettek szükségből, — és a fejedelmek, miután hadseregeik éltető ere, a nép vagyona kiapadt, csak szükségből is, szintoly engedékenyek lettek.

Magyarországon a kiengesztelődés napjai következtek be Károly trónraléptével. A szathmári békekötés idején már József nem élt — azt az anya-királyné fogadta el.

Károly 1712-ben január utolsó napjaiban Bécsbe érkezett, hol a nép nagy lelkesedéssel fogadta s számos főrendi magyar emelte az elfogadás fényét, kik az örökös király elé hódolatuk bemutatására siettek, s kik ünnepélyesen felkérték őt, hijjon össze koronázó országgyülést Pozsonyba. Az összehivó levél Károly megérkezte után pár nappal, február 2-ikán ki is adatott. Ez hivatkozik az 1687-iki törvény II-ik czikkelyére, melyben egyfelől elismertetik a fiuörökösödés, de másfelől ki van kötve, hogy a trón örököse az országban bevett szokásos formá-

kat megtartja, a koronázás föltételeit aláirja s megesküszik az ország jogainak fenntartására és védelmére. A király összehivó levelében hosszasan fejti ki, hogy csak a spanyolországi bonyodalmak és hosszú út halasztaták vele ily sokára a koronázó országgyülés összehivását. Ez most ugyanazon 1712-iki év april 3-ikára, husvét utáni vasárnapra hivatott össze.

A koronázás csakugyan végbe is ment, melynek az egykoruak által még nem látott fénye és ünnepélyessége már is egy jobb jövendő sejtelmére mutatott. — A király biztositá a nemzetet jogai és szabadságai fönntartásáról s a koronázási szertartásokból csak az maradt el, hogy többé nem kérdezte már a nádor a néptől: „Akarjátok-e őt királyotoknak", — a minek az örökösödés elvénél fogva nem is volt már jelentése. Még be sem várva az országgyülést, Károly március 30-ikán megerősité a szathmári békekötés pontjait, melyeket anyja irt volt alá. Megerősité, holott az egyházi főrendek közül némelyek nem javaslák azt a protestánsoknak abban engedett szabadság miatt, s némely főur, ki nem vett részt a Rákóczy forradalomban s ezért a fölkelők megkárositák, az abban hirdetett amnestia által megfosztva érezték magokat nem annyira a megtorlástól, mint a kárpótlástól.

A királyi meghivóban szó sem volt arról, hogy a király a rendeket föl akarta volna hini a trónbetöltésről való gondoskodásra abban az esetben, ha ő, a Habsburgok mindkét ágának utolsó fiusarjadéka fiugyermekek nélkül találna kimulni.

Bár nincs benne kétség, Károlynak már is főgondja volt a trón biztositása még a leány ágban is, ugy látszik, maga az udvar sem gondolkozott még arról, hogy a női örökösödés ügyét *most* vegye föl, s annál kevésbbé, hogy a világ elé hozza nyilvános, országgyülési tárgyalás által.

Mint látni fogjuk, titok volt még az az örökösödési rend is, melyet Leopold 1703-ban állapitott meg József leányainak elsőbbségére nézve.

Károlynak még eddig nem hogy fiu, hanem leánygyermeke sem volt. Átalán rajta kivül öt nőből állott az egész család: tudniillik József két leányából, kik közül az idősbik 13, a fiatalabbik 11 éves; s Leopold három leányából, kik is: Erzsébet, később Belgium regensnője, (32 éves); Magdolna főherczegnő (23 éves) és Anna, a portugáli király neje (28 éves).

Egy női örökösödés megállapitásában csupán a fentebbiekről s első sorban József leányairól lett volna szó. De kérdés, akarta-e komolyan a király, hogy akár József akár Leopold leányai jussanak a trónra, midőn oly valószinű volt, hogy neki is ha fiu gyermekei nem, legalább leányai születhetnek, — mindamellett, hogy nejét Spanyolországban hagyta volt egy időre?

József ifju leányai még nem voltak azon korban, hogy férjhez menvén, lemondhassanak azon követelésekről, melyekre az 1703-iki családi szerződés följogositá. Azért egy uj örökösödési rend forma szerinti megállapitása időelőttinek látszhatott. Habár a király alkalmasint már erről ábrándozott — mély titok lehetett ezen vágya.

De ime a horvát rendek megelőzték a király titkos vágyainak nyilvánosságra jöttét. Március 9-ikén Zágrábban összegyültek, hogy az april 3-ikán megnyilandó koronázó gyülésre követeket küldjenek s ezeket utasitásokkal lássák el.

Mindenekelőtt a királyhoz rendelnek küldöttséget, mivel annak Bécsbe érkeztekor az idő alkalmatlansága és rosz utak miatt ezt elmulasztották volt, — küldik annak ellenére, hogy a magyarok ezt nem helyeslik, azt mondván,

hogy az ő Bécsben volt üdvözlő követségök Horvátországra is kiterjedettnek értendő.

Ezen külön horvát küldöttség utasitása jelenteni a királynak, hogy Horvát- és Tótország megemlékezvén az interregnumokból származható veszélyekről és forradalmakról, melyek bekövetkezhetnének ő felsége fiu gyermek nélkül kimulta esetében, készek a királyi ház egy nő tagját is királyul ismerni, oly nő tagját, a ki egyszersmind Stiria, Karinthia, Karniolia ura lesz és Ausztriában fog lakni. Kijelentik a rendek, hogy ezt egészen magok eszétől és jószántukból határozták. Csakhogy kérik egyszersmind, hogy a király megerősitse a korábbi magyar királyok által a magyar országgyülésen hozott végzéseket. Kérelmeik közé szövik a báni hatóság szoros megtartását, hogy némely ügyeik, melyek ez elé tartoznak, ne vitessenek a magyarországi hatóság elé; hogy ő felsége és utódai tartsák meg Horvátországot a maga jogaiban. Jelentik azt is, hogy a Pozsonyba küldendő horvát- és tótországi követek inditványozni fogják a magyar országgyülésen a női örökösödés elfogadását.

A királyhoz irt bő szavú levelökben a horvátok többek közt ezt mondják:

A választási királyság (minő Magyarország volt a hozzákapcsolt részekkel) kétségtelenül csak véres és rettenetes háborúk szinpadjává, belső forrongások tűzhelyévé lesz, kitétetik a haza polgárai szivét belsőleg szétszaggató pártoskodás veszélyének, a külső fejedelmek s talán zsarnokok nagyravágyásának és előttünk ismeretlen emberek veszélyes izgatásainak. Király és vezér nélkül a hatalmasabb kénye-kedve szerint fog bánni velünk, ki megvetvén nemzetünk minden jogát és szabadságát, leigázand. Közel, szemünk előtt a példa. A *szabadon választó Lengyelország módjára* veszünk el, hol senki sem

parancsol, csak az idegen s senki sem fosztatik ki, csak a polgár.

A zágrábi rendeknek a királyhoz küldött levele nagy demonstratióval tesz czélzást arra is, hogy ha Magyarország a szabad választásban eltérne a felséges ház nőágától, a horvátok nem fogják fölbonthatlannak tekinteni a kapcsolatot Magyarországgal. Fölemlitik, hogy ha Nagy Lajos megérdemlé leánya megválasztatását, a felséges Ausztriai ház is megérdemli, hogy a női ág örökölje a trónt.

A horvát rendek ilyes határozataira gr. Eszterházy Imre zágrábi püspök tevé az inditványt. Ezen határozatokban feltünő volna az, hogy leendő királyul épen azt ohajtják, ki a szomszéd németországi tartományok ura, ha nem tudnók, hogy az egész török idő alatt Stiria, Karinthia és Karniolia a maga biztossága érdekében segélyezé a horvát várakat. A közös veszély közös védelmet tőn szükségessé. És a horvátok korántsem látták még tul magokat a török miatti veszélyen; mert egyuttal kérik a királyt, gondoskodjék váraikról, melyek eltartását a magok költségén nem győzik.

Károly mindezen határozatokra nem folyt be. Az esztergomi érsek, ki most egy külföldi, szászországi herczeg volt, értesité rólok a királyt. Meglepő lehetett és kedves ezen ajánlat neki, annyival inkább, mivel még pozsonyi *megkoronáztatása előtt* érkezett.

Károly a maga titkos tanácsosai elé terjeszté az ügyet véleményadás végett, s ezek véleménye itt következik:

„Császári királyi felséged legkegyelmesbb parancsára valóságos belső titkos tanácsosa b. Seilern e hó (talán april) 27-ikén a szükebb conferentia elé terjeszté, mit irt a sachsen-seizi herczeg, a bibornok Pozsonyból e hó 10-ikén a Horvátország rendei által nem rég köz meg-

egyezéssel hozott határozatról, mely szerint azon esetben, (mit a mindenható kegyelmesen eltávoztasson) ha az ausztriai ház férfi törzse kihalna, beleegyeznek ugyanazon felséges ház leány ágának trónrajutásába, ha az uralkodónő Ausztriában lakik s Stiriát és Karnioliát birandja. A bibornok ezen hirt vevén, bizonyossá tette a magyar rendeket, kik erről vele beszéltek, hogy *császári felséged mitsem tudott ezen dologról;* mert különben nem a horvátoknak, hanem Magyarországnak terjesztette volna elő. Előttünk fekszik, a mit felséged folyó hó 13-ikán a bibornoknak válaszolni kegyeskedett. És azután nem sokára bizonyos tudomást nyerénk a nevezett horvát rendek valódi határozatáról, a mit megerősitett azóta az e tárgyban külön felküldött követek egy audientián történt szó- és irásbeli előadása.

„Ezeket a legalázatosabban értvén, arról kellene felséged legkegyelmesebb parancsából tanácskoznunk most, és felségednek legalázatosabb véleményt adnunk, mit kellessék cselekedni a dolgok ilyetén állásában? Vajon tudniillik a magyar rendeknek is elő kell terjeszteni jelen országgyülésen ezen törvényczikket s beleegyezésöket kivánni? vagy pedig későbbi *időre kell halasztani?*

„A legalázatosabb bizottság egyelőre csaknem azt kivánta volna, hogy ez még maradjon egy kissé továbbra, nem mintha magában igen kivánatos és üdvös nem lenne, s nem mintha az alkalom nem lett volna kedvező, miután a magyarok félelemben vannak s felséged jól van fegyverkezve Magyarországon, hogy jó eredménynyel ne lehetne ily szerződést végrehajtani, — hanem azért, mivel ilyen kötés maga a királyi széken való következés rendét *szőnyegre és világ elé hozná oly esetre, mely remélhetőleg soha be nem következik,* holott annak a Leopoldtól és Józseftől származott főherczegnőket illető része is, nagy

fontosságu okokból titok maradt, szándékosan nem emlittetett vagy legalább eltakartatott.

„De miután a horvátok egyfelől a felséges főherczegi ház iránti szeretet, legalázatosabb bizalom és kegyelet dicséretes ösztönéből, másfelől a saját javukra czélzó gondos, — de — imádkozzunk istennek, *szükségtelen* — *előrelátásból* ezen nyilatkozatukkal kiléptek, s ennek már a magyarok közt is hire terjedt, az alázatos bizottság nem lát semmi okot, hogy ne tanácsolja felségednek, hogy minden habozás nélkül terjeszsze a magyar rendek elé ugyanazon javaslatot, és a legalázatosabb bizottság inditványozza is, hogy a női örökösödés Magyarországon is, mint Horvátországban történt, még a jelen országgyülésen egy határozat által s igy az ország törvényhozása utján, egészen biztosittassék, — még pedig a következendő okokból:

„1. A Horvátország által nyilvánosságra hozott s most a magyarok tudomására jutott ezen nyilatkozat által egy nagyon kivánatos s mintegy isten rendelte, talán soha többé elő nem forduló alkalom van adva rá, hogy ezen, különben kényes, korábbi időben elő nem fordult, s talán jövendő időkben is kellemetlen ügyben, ezuttal „sine invidia" s biztos reménynyel boldoguljunk a magyar nemzetnél. Nemcsak azért mivel ezen nemzet:

„2. mostan, mint fentebb jelentettük, még félelemben van s felséged az országban fölfegyverkezve áll; és mivel ugyanazon nemzet

„3. a horvát királyság hathatós föllépte után nehezen fog oly bátor lenni, hogy felséged ama kivánsága elől kitérjen, a minthogy nem is föltehető, hogy egyedül a horvátoknak engedje az érdemet ebben a részben, sőt inkább igyekezni fog abban velök osztozni, vagy még túl is tesz rajtok a mű gyors elfogadása és kivitele által; — hanem azért is,

„4. mivel császári felséged minap a bibornokhoz küldött levele által, melyben irá, hogy mit sem tudott a horvátok által táplált ama szándékról, a magyarok minden idegenkedését és bizalmatlanságát eloszlatta. Hozzájárul

„5. hogy a két királyságban, Magyar- és Horvátországban ezen női örökösödési rend meghatározása által eleje lesz véve a különben félő szakadásnak, mely a — ha isten akarja, soha be nem következendő — halálesetben, felséged csehországi örökös királysága és ausztriai tartományai közt támadhat. És végre:

„6. a fentebb „pro ratione dubitandi" fölhozott ok nem oly fontos, hogy a miatt oly nagy s közeli hasznot és kivánt alkalmat el kelljen szalasztanunk kezünkből. Ilyen alkalom pedig hogy a horvátországi rendek „in puncto successionis foemineae in defectum masculorum" ily híven és hódolattal önkényt felséged minden ösztönzése nélkül tették ama nyilatkozatot felséged uralkodó háza iránt, és magok gondoskodtak minden jövendőben lehető esetre, — ugy hogy felséged nem is működhetett kezökre, sem pedig készségöket nem bátorithatá. Felséged határozza el, hogy két szeretett királyságának, Magyar- és Horvátországnak itt fennforgó kölcsönös segítsége és eddigi hagyományos, szoros kapcsolatjuk és *uniójok megörökitése* végett ezen javaslat a *magyar rendeknek is még a mostani országgyülésen előterjesztessék*, a mi felségednek kétség nélkül annál kellemesebb, mivel a magyarok hozzájárulásával, akkor, ha az isten áldásából felséged várt örököseire nézve a nemremélt halál-eset bekövetkeznék, vagy akkor is, ha csak női nemből való örökösöket hagyna maga után, üdvösen eleje lenne véve egy jövendőbeli *interregnumnak,* mely *„inter mala Reipublicae pessimus"* lenne, és *„in antecessum"* előre lenne gondoskodva.

„Ezen kérdések fontolóra vétele után a legalázatosabb küldöttség azon kérdést hányta meg, mi módon legyen ezen javaslat a magyarok elé terjesztve? A következendőkben állapodott meg:

„Hogy a dolog egyelőre *bizalmasan és külön-külön adassék a magyar rendeknek tudtára.* Először is a szászseizi bibornokkal kellene közölni, azután a megbizhatóbb és tekintélyesbb mágnásokkal, valamint egyháziakkal ugy világiakkal, mint a nádorral, Pálfy, Erdődy grófokkal, a kalocsai érsekkel stb., nem különben az ujonnan kiengesztelődöttekkel, mint Károlyival stb., s ezeket hathatós, helyes indokokkal meggyőzni, s mindenikkel külön-külön beszélni. De mielőtt ez történnék, meg kellene híni ezen szűkebb conferentiába, kizárván minden referendariust, *Illésházy* magyar cancellárt, s ennek mintegy különösön benne vetett bizalommal tudtára adni, hogy ő, a cancellár, kinek ismert buzgalmában, hűségében és hódolatában felséged a legkegyelmesebb bizalommal van, nemcsak hasznát, hanem szükségét is belátandja Magyarországra nézve annak, annyival inkább, hogy ezen királyság az őt fenyegető török hatalom ellen másként nem tarthatja fenn magát, mint egy *patrimonialis királyságok és országok által hatalmas* uralkodó alatt; de egy *interregnum* esetében a belső mozgalmak miatt csalhatatlanul magától meg kellene semmisülnie.

„Habár felséged virágzó korában van s isten kegyelméből teljesen jó egészséget élvez, de felséges uralkodó családjának férfi törzséből ez idő szerint egyedül van életben, és nagy uralkodók is alá vannak vetve az emberi véletlennek, a mint a fris emlékezetben levő sajnos tapasztalás nagyon is világosan igazolta. Fontolóra véve ezen inditó okokat, Horvátország rendei előre kivántak gondoskodni a fentebbi nyilatkozat által magokról és utódaik-

ról ezen szomoru esetre, melyet isten kegyelmesen eltávoztasson, miért is ők nagy mértékben dicsérendők. Azért méltóztassék felséged mindenekelőtt a cancelláriának és azután a magyar királyság legalázatosabb rendeinek értésére adni kegyelmesen, nyilatkoztassák ki, hogy ők nemcsak hogy semmivel sem akarnak hátrább maradni Horvátországnál a hazájok iránti szeretetben és gondoskodásban, hanem ebben az érdemet tőlök el is akarják nyerni, és ezzel együtt minden eshetőségre hazájok üdvében magokról és utódaikról előre gondoskodnak. E végből elfogadják a magyar királyságban ezen női örökösödés rendét, s még ezen országgyülésen hasonlókép törvénynyé emelik azt a netalán támadandó bármely akadály elháritásával, az ő örökké tartandó dicsőségökre és császári felséged különös tetszésére. Ebben császári felséged bizonyos lehet, ha a cancellár, a mint a legfelsőbb bizalmas közlés tétetnék neki, a mágnásokat, bárókat és az ország rendeit az ő hűséges és szorgalmas szolgálatában a fenn elősorolt inditó okok erélyes előterjesztése által erre *előre késziti*, a mit felséged hasonlókép megtenne és azután magának az országgyülésnek előterjesztené, a mit a horvátok sürgetésére semmi esetben nem utasithatnának el.

„Miután pedig ily buzgó rábeszélést sem a cancellár sem az ország más mágnása felséged kedvéért nem tagadhat meg, az ügy az ő megbizható készségére lenne bizandó, s a további fejleményekhez képest elhatározandó, minő időben, vajon „*ante* vel *post coronationem*“ viendő-e az előterjesztés az országgyülés elé.“ [1])

A tanácsosok azonban a horvátokkal együtt most még hiában fáradtak.

---

[1]) Articuli et constitutiones diaetarum .... Croatiae 107. l. Ezen okmány eredetie német, — másolata néhol bizonytalan hűségű az utóbb nevezett gyüjteményben.

A horvátok előzékenységének nem lett eredménye Magyarország rendeinél, melyek összeségébe a horvátok is be voltak foglalva. Mert tudva van, hogy az 1715-ikieknek nevezett törvények közt nem hogy ki lenne mondva a női ág örökösödése, hanem törvényczikkben ujittatik meg az 1687-iki határozat, mely szerint a fiu maradékok kihaltával Magyarországon a szabad király választás joga megujul ismét. Az 1715-iki 2-dik törvényczikk 8-ik §-a igy szól:

„Abban az esetben (a mit isten messze távoztasson), ha férfi ivadékunk magva szakad, nevezett karaink és rendeink királyválasztási és koronázási kiváltsága (praerogativa) visszanyeri hajdani hatályát és állapotját és érintetlenül marad fenn ezen Magyarországnál és nevezett Részeinél, a régi szokáshoz képest.“[1])

Azt lennénk hajlandók hinni ebből, mintha talán az 1715-iki országgyülésen fennforgott a horvátok vagy király inditványára ezen tárgy, — s épen a fent leirt horvát kezdeményezés egyenes elutasitását kereshetnők benne. De nagy tévedésbe esnénk; mert a dolog fejleménye ez:

Törvénykönyvünk idézett pontjának csak beczikkelyezése történt 1715-ben, de kelti ideje nem 1715, — hanem 1712. Sőt megmondhatjuk keletkezése napját is.

Mint emlitettem, a magyar rendek 1712-ben april elejére hivattak volt össze Pozsonyba koronázó országgyülésre. De, szokás szerint, lassan gyülekeztek; — az akkori nehéz közlekedés miatt. Például a biharmegyei követek három hétnél tovább utaztak Bihar városától Pozsonyig.

Az első ülést a rendek csak május 2-ikán tarták. — Nehány ülést a koronázás előkészitése foglalt el. A rendek

---

[1]) Corpus Juris Hungarici.

oly véleményben voltak, hogy a koronázást megelőzve kell a nevezetesbb sérelmek orvoslását kivánni. Ennélfogva elhatározták, hogy a *fölterjesztendő sérelmek nehány ponttá legyenek átalánosítva s a koronázási föltételekbe iktatvá.*

A május 11-iki ülésben öt pontot inditványozott az alsó tábla fölveendőnek a királyi hitlevélbe. 1) pont: a király és törvényes maradékai az alkotandó törvényeket megerősitik, megtartják s az esküt az I. Ferdinándé szerint, csak az 1687-iki kihagyással, fogják letenni. 2) A korona hozassék s őriztessék az országban. 3) A fegyverrel visszahóditandó országrészek kebleztessenek az országba.

4) „Abban az esetben (a mit isten messze távoztasson) ha Ő felsége férfi ivadékának magva szakad, a nevezett karok és rendek királyválasztási és koronázási kiváltsága (praerogativa) visszanyeri hajdani hatályát és állapotját és érintetlenül marad fenn ezen Magyarországnál és nevezett részeinél a régi szokáshoz képest.“

Az 5-dik pont kiköti, hogy valahányszor a király utódai megkoronázandók, mindig biztositó levelet adnak ki és leteszik az esküt.

Az utóbbi pontot a főrendekkel váltott több feleselés után, mivel emezek fölöslegesnek tarták a más törvény által is biztositott kikötést, szintén elfogadták.[1]) A negyedik pont, mint látni, csekély szóbeli változtatással megmaradt a koronázási hitlevélben. És átalán az 1712. május 11-iki öt pont egész terjedelmében átment az 1715-iki törvényekbe, hol a 2-ik törvényczikk épen az **1712-iki koronázási hitlevelet** foglalja magában.[2])

---

[1]) Az 1712-iki országgyülés folyamáról fennmaradt Biharvármegye követeinek följegyzése, a n. muzeumban.

[2]) Az alsó tábla inditványát két izben vetette vissza a felső, — har-

Mindez május 11-ikén történvén, alig volt idő rá, hogy a női örökösödés szóba hozassék. Magok a király tanácsosai april utolsó napjaiban tanakodnak, s akkor is csak azt végzik, hogy az országgyülés későbbi folyamában terjesztessék elő a női örökösödés, míg idő lesz nyerve az országgyülés befolyásosbb tagjait egyenként megnyerni. Erre már idő nem volt; mert a rendek mindjárt az országgyülés elején, még a koronázás előtt hoztak ellenkező irányu határozatot. Nincs nyoma az országgyülési naplókban, hogy a horvátok megpenditették volna ezt az ügyet. S nekik ez nem is nagyon fekhetett szivökön azon viszonyok közt. Eljárásuk azt a politikát árulja el legvilágosabban, hogy minél inkább kedvében járjanak az uj királynak s ez által minél több külön szabadalmat biztosítsanak magoknak. A horvátok, abban az esetben, ha a magyarok nem követik példájokat, kedvező helyzetben voltak; mert egyfelől a mi határozatukban hátrányossá válhatik, az könnyen el lesz hárítható. Idővel magok a magyar rendekkel együtt érvénytelennek mondhatták volna egyoldalu határozatukat oly fontos államjogi kérdésben, minő a koronázás, mely egyik leglényegesebb kapocs vala Magyar- és Horvátország közt. Nagyon hibásan nevezi bárki is még „pragmatica sanctió"nak a horvátok 1712-iki határozatát. Már csak szerkezete is oly átalános, hogy törvénynek vagy szerződésnek nem, csak egy *elv* kimondásának fogadhatni el. A horvátok semmit sem koczkáztattak, hanem a fejedelem részére egy nagyon kedves demonstratiót hajtottak végre. Másfelől pedig ha a magyarok nem hoznak az övékhez hasonló határoza-

---

madikszor elfogadta. Különben maga az elv ellen a felső-táblának sem volt kifogása. Ugy látszik, fölöslegesnek tartotta hogy maga a diploma diplomát követeljen. Hosszú viták nem folytak; mert egy ülésén történtek meg az izenetek és az elfogadás.

tokat, nyilván annál nagyobbnak fog feltünni az ő hódoló hűségök, kik koronázás s igy ünnepélyesen kikötött feltételek nélkül ily nagy ajándékkal járulnak a trónhoz.

Lényegesen más volt a magyarok helyzete. Az új fejedelem ismeretlen; a belviszonyok rendezetlenségében a sérelmek nagyok és sokfélék, — az adó annyival nagyobb, mivel a lefolyt háborúk az országot kimeritették; az igazságszolgáltatásban, hadi és pénzügyi szervezetben, politikai kormányzatban új rendezésekre, reformokra volt szükség. Mindez nem nyerhető meg és biztositható puszta bizalmi szavazattal, csupa előzékeny szivességgel. Az uralkodó kegye, ha az a legnagyobb is, csak egy ember életre terjed ki — s így nem elég biztosíték a törvényességre és alkotmányosságra. Különben is a kor a lefolyt zavarokban és zavarok után, mint mondtuk, bizalmatlanságra hajló volt.

Szóval a rendek 1712-ben Magyarországot és ennek alkotmányát voltak mintegy újra megalapitandók annyi kegyetlen sérelem és szenvedés után. Hihető, hogy többet véltek nyerni a szilárd, erélyes magatartással, mint túlzott engedékenységgel, — s ha a női örökösödés királyi előterjesztésként javaslatba jön is, nagy viszontengedmények nélkül nem állanak rá a rendek.

Bármint legyen ez, az udvar még a maga kebelében sem érlelte volt meg ezen tárgy formulázhatását. Az örökösödés rendje még meghatározva nem volt, és oly határozatlan alakban, mint a horvátok, Magyarország nem emelhette törvénynyé.

A király *csak május közepén* köszönte meg a horvátoknak mártiusi határozatukat, — s május 20-ikán, a koronázáskor[1]) királyi fogadásként erősíté meg a máj. 11-iki pontot, mely a női örökösödést Magyarországon *kizárja.*

[1]) A koronázás 20-dikán s nem 22-dikén ment végbe.

Nevezetes históriai adat az is, hogy Károly bár el volt szánva a női örökösödés törvénynyé tételére — mint tanácsosainak tárgyalása is mutatja — mindamellett megesküdött oly törvényre, melyet később *épen ellenkezővé ohajtott változtatni.* — Azonban a kézalatti értekezés megtörtént, és később is folyt az országnagyokkal, ahhoz képest, mint a császár német tanácsa javaslá.

A királyi magyar tanácsosok csak 1712. julius 1-sején tárgyalták a női örökösödés kérdését. A vén nádor, herczeg Eszterházy Pál elnöklete alatt julius 8-ikán fölterjesztik a királynak nézeteiket, — melyeket julius 7-iki ülésökben állapitottak meg. — A király nagy átalánosságban csupán arra kérte tanácsosait, adjanak véleményt, mint lesz betöltendő a trón, ha ő fiu maradékok nélkül találna kimúlni? A tanácsosok érthették ebből, hogy a női örökösödés behozataláról van szó. — Fölterjesztésökhöz csak azt bocsátjuk előre, a mit már említénk, hogy ezuttal a tanácsosok csak Leopold és József leányairól szólottak, minthogy *Károlynak leánya sem volt még.*

A tanácsosok véleménye ez: az interregnum veszélyeinek elejét veendők, magok javaslanák, hogy a király az országgyülés elé terjessze a női örökösödés ügyét. De ezt csak a következendő föltételek alatt vélik elérhetőnek:

Először: Hogy a királyi háznak csak egyetlenegy nőtagja és ennek utódai választassanak a trónra, a többi női tag forma szerint, s ha kell, esküvel is lemondjon örökre róla amaz egynek s utódainak érdekében. És ugyanezen egy legyen egyszersmind Csehország, Slézia és Morva uralkodója is, — valamint a spanyol örökösödésből a családra szálló birtokok ura is. Mindezeket ugyanazon nő és utóda *föloszthatlanúl* birja. Mielőtt a jelen (1712-iki) országgyülés lefolyna, valamennyi örökös ország rendei *szerződés és szövetség által fogadják föl,* hogy ugyanazon

nőág uralkodásához fognak ragaszkodni. Ezen szövetségben azt is meg kell határozniok, mivel és mennyivel fognak mind béke, mind háború idején a Magyarországon levő várak és katonaság eltartásához járulni; mert nekik is közeli érdekök Magyarországnak a török elleni védelme.

Másodszor: Ezen szerződések közöltetnének a magyar országgyüléssel.

Harmadszor: A Magyarország trónjára jutandó nőuralkodó *diplomát* állítna ki *magára* és *utódaira* szólót, hogy *Magyarország és a hozzá kapcsolt részek törvényeit, szokásait megtartandja* és *„ezen országot nem más örökös tartományok módjára,* hanem magának az országnak eddig hozott vagy *jövendőben az országgyülésen hozandó törvényeivel* fogja kormányozni." Az egykor a magyar koronához tartozott terület visszafoglalt és visszafoglalandó részét Magyarországhoz visszacsatolandja s semmi szin alatt el nem idegeníti.

Negyedszer: Fimagszakadás esetében ha a nőnembeli utód kiskorú találna lenni, a nevezett diplomában előre kell gondoskodni, hogy Magyarországot idegen nemzetbeli ministerium ne igazgassa, hanem a kormányzást a nádor vigye az ország törvényeihez és szokásaihoz képest.

Ötödször és *hatodszor:* Ha a nőnembeli utód még hajadon, az Magyarország és a többi tartomány véleményéhez képest adatnék férjhez. Az ebből eredhető háborúk elháritására Magyarországon erősebb, s egy részben magyarokból is álló hadak tartassanak s a várakról legyen gondoskodva.

Hetedszer: Minthogy Csehország Németország része, meg kellene határozni, miként állhatna meg a nő nembeli utód házassága előtt és után a német fejedelmi electorság-

ban. Házassága pedig mással ne léphessen, mint katholikussal.

Nyolczadszor: Ezen férj megkoronáztatja magát Magyarországon.

Kilenczedszer: Minthogy *a király sem az országgyülésre meghivó levélben sem a királyi előterjesztésben nem tőn emlitést* szándékáról, szükséges azt most a nádor által előterjesztetni. *Országgyülés nélkül végezni ebben a tárgyban nem lehet.*

Tizedszer: Minthogy Magyarország oly *engedményt tesz, mely eddig nem volt,* a király nyilvánitsa, minő *engedményekre számithat viszonzásul Magyarország a török elleni védelem tekintetéből?* Egyik engedmény lenne, hogy a király belső tanácsába neveztessenek ki magyarok is, mivel a fentebbiek szerint Magyarország örökös kapocsba jőne a többi országgal és tartománynyal. Mivel pedig eme többi ország és tartomány a német birodalom része is egyszersmind, *magyaráztassék meg, minő viszony legyen köztök és Magyarország közt.* Az országban a törvényes rendet helyre kell állitni s szilárdúl megtartani. A király legyen ott személyesen az országgyüléseken.

Tizenegyedszer: Némely sérelmek megszüntetésével kell megvigasztalni az országgyülést; a magyar ügyek kezeltessenek magyarok által; a törökkel s másokkal ne köttessék béke a magyarok hozzájárulása nélkül; a királyi birtokok nem fognak elidegenittetni; a *köznéptől* csak az országgyülésileg meghatározott adók fognak vétetni; az ország egyházi és világi tisztei csak magyarországiaknak adassanak. Más sérelmeket is el kell oszlatni, *hogy a rendek hajlandókká váljanak* a női örökösödés oly elfogadására, hogy mind a rendek mind küldőik belenyugadjanak.[1])

---

[1]) „Budapesti Szemle“ XIX. kötet, 267. l. Szalay László közleménye.

Az udvar és belső tanácsosai a magyar tanács ezen véleményét, bár méltányossága ellen kevés kifogás lehetett, nem találhatták kedvezőnek; mert elfogadása által határozottan ki lesz vala zárva az örökösödésből Károlynak netalán születendő leány gyermeke. Eszterházyék legmulhatlanabb föltételnek mondják, hogy ne csak megneveztessék a női utód, hanem az ki is zárjon minden más ágat az örökösödésből és különösen, hogy ez a maga és utódai nevében diplomát állitson ki, — szóval az új királynő ép úgy egy új dynastia ősanyjának tekintessék, mint a mily ősatyja volt Róbert Károly az Anjoui dynastiának, a mellékágak kizárásával. S mindezek megtörténtét még az 1712-iki országgyülés folytában sürgetik a rendek. Már pedig Károly ezeket nem teheté még nem létezett leánya nevében, s igy József vagy Leopold leányai közül valamelyik zárja ki a többbi női rokont, s Károly netaláni leányát is az örökösödhetésből.

A magyar tanácsosok ilynemű válasza nem buzdíthatta Károlyt arra, hogy ha koronázás előtt nem, koronázás után vigye az általa táplált kedvencz eszmét a magyar országgyülés elé.

Magyarországra nézve tehát a pragmatica sanctio megpenditésére Károly kénytelen volt bevárni, hogy leánygyermeke szülessék, — különben épen maga ellen fordítja az ügyet. Az országgyülés a pestis miatt 1712. september 28-ikán föloszlott, a nélkül, hogy szó lett volna a női örökösödésről.

Az udvar sem ohajthatta még átalán a leányörökösödés ügyét föltárni a világ előtt. Maga Anglia, mely a tiz évig folyt háborúban hű szövetségese volt Ausztriának, az utrechti congressuson ellene nyilatkozott a leányág örökösödésének.

A leány-örökösödés tárgyában a Magyarországra nézve fennforgott fentebbi nehézség még sokáig nem enyészett el; — de az utóbb érintett külügyi nehézség csakhamar el lett háritva.

1713-ban mártius 14-ikén megköttetett az utrechti béke, melynek értelmében Károlynak ki kellett vonnia csapatait Spanyolországból. Ezen Francziaországgal kötött szerződést nem a császár, hanem szövetségesei az angolok és hollandiak hozták létre; de épen mivel ezek most mintegy elpártoltak Ausztriától, — világos lőn, hogy Károly többé nem számithat a spanyol trónra. Nem is lehetett többé szó, hogy ezen örökösödés miatt Anglia fegyvert fogjon a császár mellett; mert egyfelől Francziaország elismeré egy nő, Anna királynő uralkodását az angol trónon, másfelől a szerződés eltiltá, hogy a spanyol és franczia korona a Bourbon ház valamely tagjának fején egyesíthető legyen. Igy annál kevésbbé ismerték volna el jogosnak, hogy a spanyol és Habsburgház többi koronái egy főn egyesíttessenek. A császár nem fogadta ugyan el az utrechti békét; de ha a spanyol trónra többé nem tart igényt, annál inkább remélheté, hogy a női örökösödés más országaira nézve nem fog angol részről elleneztetni többé.

A császár 1713. mártius 14-ikén elfogadta a Spanyolország odahagyására vonatkozó szerződést, s mintegy egy hóval azután, april 19-ikén elkészült a női örökösödést illető családi szerződés, mely által Károly születendő leányainak elsőség adatik József és Leopold leányai előtt az örökösödésben.

Az april 19-ikén kelt családi okmány első része először hozza nyilvánosságra a Leopold által 1703-ban a nőág örökösödését illető szerződést. Második része pedig épen ezen szerződést semmisíti meg, a mennyiben Károly leendő leányainak elsőséget ád József és Leopold leányai felett.

Az okmány, melynek eredetije németül keletkezett, forditásban itt következik:

„Ő császári felsége 1713-diki aprilis 19-dikén 10 órára valamennyi Bécsben levő titkos tanácsosait a közönséges helyen összegyülekezni rendelte. Midőn pedig a meghatározott óra bekövetkezett ő császári felsége titkos tanácstermében a baldachin alá lépett, és a közönséges császári asztal elé állott, azután pedig titkos tanácsosait s minisztereit maga köré gyüjté. Ezek belépének rendjök szerint s mindenki a maga helyére állott vala ugymint: savoyai Eugen herczeg, Trautsohn herczeg, Schwarzenberg herczeg, gróf Traun helytartó, gróf Thurn, ő császári felségének, Eleonorának főudvarmestere; gróf Dietrichstein, főlovászmester; Seilern gróf, udvari korlátnok; Starhemberg gróf, kamaraelnök; gróf Martinchy; ifj. gróf Herberstein, alhadelnök; gróf Schlickh, cseh főkorlátnok; gróf Schönborn, birodalmi alkorlátnok; a valencziai érsek; gróf Sinzendorf, főkamarás; gróf Paar, ő császári felségének Amáliának főudvarmestere; gróf Sinzendorf, birodalmi s udvari alelnök; gróf Pálffy Miklós, magyar királyi országbiró; Illésházy gróf, magyar korlátnok; gróf Khevenhüller, Alsó-Ausztria helytartója; Gallas gróf; Salm gróf, ő császári felségének Amáliának főlovászmestere; Marches Romeo, királyi spanyol titkos államtitkár; Kornis gróf, erdélyi alkanczellár; — Schickh referendarius.

„Midőn valamennyi elősorolt titkos tanácsnokok s miniszterek együtt valának, ő császári felsége tudtul adá, hogy titkos tanácsosai s miniszterei ilyszerü egybehivásának oka s czélja ez volna: értésökre juttathatni, hogy megboldogult és Istenben nyugovó kegyes és nagyon tisztelt atyja Lipót császar, valamint legkedveltebb testvérbátyja, akkor római király, utóbb római császár, boldog emlékezetü József ő felsége s szeretett atyjafia és végre Ő Csá-

szári Felsége, mint akkoriban Spanyolország elismert királya között bizonyos egyezmények, rendelkezések s örökösödési szerződések léptettek életbe, melyeket különféle császári titkos tanácsosok és miniszterek jelenlétében ki-ki hitével erősitett és biztositott.

„Mivelhogy azonban ama tanácsosok s miniszterek közül jelenleg kevesen volnának már életben, Ő Császári Felsége mulhatatlanul szükségesnek találta, a maga köré gyüjtött titkos tanácsosoknak s minisztereknek nem csak a fennebbit tudomásokra adni, hanem az emlitett rendelkezéseket s szerződéseket is közzétenni és felolvastatni, a mint is Ő Császári Felsége a felolvasást udvari korlátnokjának, Seilern grófnak legott megparancsolni méltóztatott.

„Ennek folytán tehát a gróf a kezébe adott, akkoriban királyi, jelenleg már cs. Felségétől aláirott, királyi függő pecsétjével megerősitett spanyol királyi eredeti elfogadási okmányból a spanyol bevezetést; ennek utána a Leopold császártól s József római királytól aláirt és kettős császári s királyi függő pecsétekkel megerősitett örökösödési okmányt is teljes tartalmához képest elejétől végeig, a mellé csatolt jegyzői függelékkel, végre ismét a királyi spanyol okmányból elfogadását s a benne foglalt kölcsönös kötelezettségeket a végeig, ugyancsak szinte a jegyzői függelékkel értelmesen és nyilván felolvasta, mely okmányok Bécsben 1703-ki september 12-ről keltek.

„Miután mindezek ekképen történtenek, Ő Császári Felsége továbbra is még különösen a következőkre figyelmeztetett: A felolvastatott okmányokból kiki tudomásul vehette József s Károly ágainak életbeléptetett s hittel erősitett rendelkezését s azon örökös egyezményt, mely kölcsönös örökösödésüket szabályozza. Hogy ennélfogva néhai császári felségeiktől, boldog emlékezetü Leopoldtól s Józseftől Ő Császári Felségére ruházott spanyol örökös

királyságokon s tartományokon kivül s mellett jelenleg néhai testvérbátyjuk s kedvelt rokonuk fiágbeli utód nélkül történt elhunyta után az utóbbinak valamennyi örökös királyságai s tartományai Ő Császári Felségére estenek, melyek is összeségökben az elsőszülöttség joga szerint törvényes fiágbeli utódainál, a mig ilyek léteznek, elválaszthatatlanul megmaradandanak. *Ő Felsége fiágának magvaszakadtával pedig, a mit Isten kegyelmesen eltávoztatni méltóztassék, törvényes leányágbeli utódaira szálljanak,* mindenkoron az elsőszülöttség joga s rendje szerint, s ugyancsak elválaszthatatlanul; továbbá Ő Császári Felsége ágyékaiból származó, mindkét ágon levő törvényes utódai kihaltával s hiányában, valamennyi királyságok s tartományok örökösödési joga elválaszthatatlanul Ő Császári Felsége testvérbátyja, boldog emlékezetü József ő császári felsége s kedvelt rokona ágyékaiból származó leányaira s törvényes utódaira, ugyancsak az emlitett módon az elsőszülöttség joga szerint szálljanak; ugyanezen jognak és rendnek értelmében herczegasszonyaik is a jelen kedvezményekben s történtekben részeltetendők. Mindezt pedig ugy értvén, hogy a jelenleg uralkodó Károly ágyékából s az ezt felváltó leányutódaiban fennmaradt József ágyékából sarjadzott ágak után Ő Császári Felsége nőtestvéreit s a fenséges ház valamennyi többi ágait illeti az elsőszülöttség joga s az ebből folyó rend szerint mindennemü örökösödési jog, s a mi ehez tartozik, mire nézve tehát a fenntartás nyilván kiköttetik. Mely végből ezen örökké tartó egyezmények, rendelkezések s szerződések Isten dicsőségére s valamennyi örökös tartományok megőrzésére léptettek életbe és néhai felséges átyjuk s testvérbátyjuk s Ő Császári Felsége által hittel erősittettek. Azért Ő Császári Felsége e rendelményeket mind maga meg fogja tartani, mind pedig titkos tanácsosait s minisztereit kegyelmesen inteni s ne-

kik megméltóztatik parancsolni, hogy maguk is igyekezzenek s iparkodjanak eme szerződéseket s rendelményeket teljességökben megfigyelni, megtartani és megvédeni; mely czélból s Ő Császári Felsége titkos tanácsosait is minisztereit a titoktartás kötelessége alól feloldja. Ezek után Ő Császári Felsége s a fennnevezett titkos tanácsosok s miniszter urak elhagyák a termet."

„Hogy mindezek ekképen történtenek s folytanak, bizonyitom saját kezem aláirásával s közönséges pecsétemmel. Bécs, az 1713-ki év aprilis havának tizenkilenczedik (19) napján.

Schickh János György Frigyes, a róm. csász. ő fels. udvari tanácsosa, Alsó-Ausztriai titkos referendarius s ezen ünnepélyes végzendőre felhatalmazott császári s főherczegi közjegyző. [1])

Magyarországnak, mint ebből látni, két tanácsosa volt jelen a szerződésen: az országbiró és cancellár, s ezek is csak annyit fogadtak, hogy ügyekezni fognak, a menynyiben rajtok áll, a szerződés kivitelére közreműködni. A nádor, Eszterházy, ki ezen évben martiusban halt meg, nem lehetett jelen. Az ügy még csak az országbiró és cancellár magán lelkiismerének ügye volt, s maga a király sem tekinté általa legkevesbbé is kötelezve az országot.

Az 1714-ben újra összehitt országgyülés, mely működését 1715 nyaráig folytatta, nem nyert hivatalos tudomást a fenntebbi szerződésről. Legalább semmi nyoma, hogy ezen ügy előhazatott volna. Ez, mint a magyar tanácsosok 1712-diki véleménye bizonyitja, nem is történhetett, míg Károlynak leány-gyermeke nem született volt. Már pedig nem született. A királyné csak 1713-ban hagyta oda Spanyolországot, hol két évet élt férje nélkül. Azután még két évig nem lett gyermeke.

---

[1]) Magyar Jogtudományi Közlöny 1866. évi folyam. Ökröss B.

Mindamellet az 1714—1715-iki országgyülés előkészületnek tekinthető a pragmatica sanctióra. Az a mi legnevezetesebb országgyüléseink egyike marad. —

A mi addig kivált, a XVII-ik században oly kiváló szerepet játszott a magyar politikában s erőt adott a kormány elleni oppositiónak, a protestánsoknak államjogi szerződések által biztositott s igy nevezetes politikai hitczikkelylyé vált szabadsága, sokat veszitett már élességéből.

Igaz, hogy az 1715-diki törvények nem czikkelyezték be az 1711-diki szathmári szerződést. De kiemelendő, hogy ez nem egészen a kormányon, vagy legalább nem az uralkodón múlt, ki azt mint említém, már azelőtt megerősítette volt. Magyarország rendeinek többsége volt az, ki a bevett vallások szabadságát biztositó okmányt nem vette föl.

II. Ferdinánd ideje óta a térités különösön a jezsuiták buzgalmából nagy hóditásokat tett kivált az úri rendben a katholiczismus részére; — III. Ferdinánd alatt katholikusok és protestánsok egyensúlyozták, I. Leopold első éveiben paralyzálták egymást az országgyülésen. 1662-ben már a katholikus rendek túlnyomó többségben vannak s a vallásos türelmetlenség nagyon feltünő a többséget képezett világi urak közt is. Érintém, mily messze ment az 1687 táján. —

A felekezetek közti ingerültség sokat enyhűlt a világi rendek közt 1715 táján, — egy oly forradalom után, melynek vezére Rákóczy Ferencz, maga katholikus volt, s melynek szövetségese a „legkatholikusabb“ XIV. Lajos. A rendek nagy többsége az alsótáblán is katholikus levén, annyival kevesbbé elégité ki most teljesen a protestáns követeléseket, mivel nem tartott már attól, hogy ebből nagy horderejű viszály fejlik ki, — és ha most is maradtak pa-

naszaik a protestánsoknak, a sérelmes háborítások nem az üldözés s irtó háború szinét viselték magokon, mint I. Leopold alatt, hanem a suprematiáét, melyet nehezen türtek ugyan, de hatalmas óvások helyett kisebb nyomatéku panaszokat idéztek elő azok. A szathmári szerződés nem vétetett föl ugyan a törvénykönyvbe; — de törvényczikkek keltek melyek e szabadságot biztositák.

Károly uralkodását már is kezdék kevesbbé gyanakodó szemmel nézni, és a vallásügyben bizalommal fordulni igazság szeretetéhez. Ő fiatalkora legszebb részét Spanyolországban töltötte ugyan; de épen a spanyol kérdés protestáns hatalmak szövetségesévé tette, kik a béke alkudozások alkalmával mindig szót emeltek a magyar vallás szabadság mellett. Ezenkivül neje, ki már 1714-ben Bécsben lakott, férjhez menetele előtt protestáns s kitérte után is nagyon türelmes volt. Azt beszélték, hogy a braunschweigi születésü Erzsébet császárné titokban a bibliát olvassa. De leginkább feltünhetett az akkori protestánsok előtt, hogy Károly udvarából eltüntek a jezsuiták, kiknek Leopold idejében az egész vallásos üldözést tulajdoniták. Még József lemondott volt rólok; de József udvaráról keveset tudtak a többnyire Rákóczy táborában volt rendek s átalán, mint érintém, a bizalmatlanság nem engede látni némely különbséget, mi a fiú és apa közt volt. Most azonban higgadtabb fölfogás állott be. Mindenesetre nevezetes jel, hogy a protestánsok, ezen addig örökös ellenzék, már sokat látszanak várni jogaik méltánylásában a királytól személyesen, ki különben is örökös komolysága mellett egyénileg nagyon jó indulatunak mutatkozott.

Már maga a tény, hogy az 1712-iki országgyülés után, mely csak kénytelenségből oszlott el öt hónapi szorgalmas működés után, 1714-ben újra összehivatott, bizalomgerjesztő vala.

Az országgyülés megnyitására Károly személyesen jelent meg a királynéval együtt, kit ez alkalommal megkoronáztak. A nádorválasztás is alkotmányos érzületre mutatott. Az 1713-ik év tavaszán elhunyt herczeg Eszterházy helyébe uj nádor választatott: gróf Pálffy Miklós. A királynak személyes befolyása nem csekély volt.

Károly fiatal léttére sok élettapasztalásu ember volt. Nemcsak világot látott, hanem a viszontagságok egész hosszu során ment keresztül, s nemcsak a hadi, hanem az államügyek más ágaival is alkalma volt megismerkedni. — Az akkori világ legmüveltebb nemzeteit és azok legnevezetesebb férfiait vagy mint jó barátjait vagy közvetlen ellenségeit ismeré.

Mig Leopold az államban csak katonát és jezsuitákat ismert s ezeken kivül legfeljebb a bureaucratáknak tulajdonitott értéket, — Károly több oldalu ember s volt benne sok egy már ujkori államférfiuból. Nagy gondja volt országainak államgazdasági emelésére. A kor a nyugati nemzeteknél a kereskedelmi társaságok s nagyobb mérvü pénzügyi operatiók és a szédelgésig ment kisérletek kora volt. Ő mérsékeltebb meggondolással, mint a Law tanait felölelt franczia kormány, a pénzügyek rendezésére, a kereskedés előmozditására törekedett, — mire különben is kényszeritve volt; mert a lefolyt nagy háborúk a tönkrejutás széléig vitték volt államait.

Ezenkivül III. Károly sokat foglalkozott a jogtudománynyal s igen jól beszélt latinul, mely tulajdonai sehol sem szerezhettek neki több népszerüséget, mint épen az akkori magyar intelligentiánál. De több is volt ez csupa személyes előnynél. A magyar belkormányzat és igazságszolgáltatás reformokra várt, — ez átalánosan érzett szükség volt a rendeknél s a király jogászi dilettantismusa annyival inkább tetszhetett, mivel nem a mindig absolu-

tismusra törekedett I. Leopold rögeszméinek szabásában jelent meg.

És valóban az 1715-iki törvények, melyek magokba ölelik az 1708-iki és 1712-iki országgyülések végzéseit is, a jogfolytonosság alapján s csak tovább-fejlesztés alakjában, uj korszakot nyitnak meg a magyar közéletben. — Országgyülési állandó bizottságok neveztettek ki, melyek a reformok kidolgozását tovább folytassák, s a közigazgatás minden terén a legnagyobb munkásság kezdődött. Egyik legfontosabb ujitás az állandó magyar katonaság behozatala volt. Magok a rendek ohajták ezt legjobban. Tényleg már I. Leopold alatt megvolt Magyarországon is az állandó katonatartás, szabad toborzás utján. A nagy török háboru és a Rákóczy fölkelés bebizonyiták, hogy a hadtudomány uj fejléséhez képest a rendes katonaság ellenében a gyülevész insurrectiók meg nem állhatnak. Az adó tetemesnek tartatott; de ügye legalább szabályozva lőn. Ezenkivül bár minden sérelem el nem enyészett, történt sok, mi eléggé bizonyitá a kormány részén a jó akaratot, — és megnyugtató vala, hogy a törvényhozás foruma megnyilt, melyen azokat orvosolni lehet. Nem kell végre felednünk, hogy 1714-ben a franczia háború is egy békekötés által befejeztetett, s az ország mintegy ötven évi külső és belső csaknem szakadatlan háborúk után először élvezheté a béke nyugalmát. — Nemcsak az éltesek, hanem a teljes koruak csaknem egész generatiója szemével látta a rendkivüli contrastokat a politikai rendszerekben: Leopold terrorisáló zsarnokságát, — utána Rákóczy fölkelését, mely a szabadságot a legnyugtalanabb izgatottsággal s a jövő iránti kellemetlen bizonytalansággal párositá. A romboló és hosszasan tartó zivatarok után a nemzet felüdültnek érzé magát a mérsékelt szabadságban, mely azonban merő ellentéte volt

a Leopold alatti állapotnak, és azon nyugalomban, mely természetesen még kellemesebb volt a forradalom zaklatottságára. Az országgyülés a jelennél szebb jövendőt és a nyugalom állandósitását igérte.

Szóval az 1715-iki országgyülés nevezetesebb előkészületnek tekinthető a pragmatica sanctióra, mint az, a mit a horvátok idő előtt elhirtelenkedének.

Másik szintoly döntő előkészület volt következő években az ország teljes integritásának helyreállitására történt nagy lépés. Temesvár még a Bánság nagy részével török kézben volt, — most Magyarországhoz visszacsatoltatott nemcsak ez, hanem Nándor-Fehérvár Szerbia egy részével és Oláhország az Oltig. — Visszacsatoltatott a legdicsőbb fegyvertények egyike által, mely a különben is halhatatlan Eugen herczeget csaknem nagyobbnak tünteti föl, mint a zentai csatatéren. A modor, melyben a hadjárat folyt, kétszerezte a király tekintélyét. Az a gyorsaság és biztosság, melylyel lángeszű hadvezére a tulnyomó számu ellenséget mindenütt megsemmisité, a hol találta, fölért a közvéleményben a visszanyert terület becsével. Az 1716—1718-iki hadjárat, s illetőleg Eugen herczeg hősisége szintoly nevezetes, s tán még nevezetesebb előkészitője az 1722-iki pragmatica sanctiónak, mint az 1715-iki országgyülés. És bár a történet ama háború okául azt adja, hogy a császár szövetségese, Velencze iránti lovagiasságból inditá, — bizonyosak lehetünk benne, hogy Magyarország területének ama teljes helyreállitása volt a háború egyik indoka, — s ezen terület-helyreállitásbeli buzgalomnak az adott erőt, hogy dijában a női ág örökösödését nyerje a rendektől az ezen pontra nézve különösön aggodalmas király.

Igy készittetett elő a pragmatica sanctio behozatala Magyarországon. Ily előzmények után annyival bizonyo-

sabbnak látszott már elfogadása, hogy azon akadály is megszünt, mely 1712-ben a főbbek közé tartozott. Ezen akadály, mint emlitők 1712-ben az, hogy Károly királynak még leány gyermeke nem volt. De a nevezett török háború alatt született Károly első leánya, Mária Terézia, miután egy azelőtt évben született fiu gyermek csakhamar meghalt volt. Károly leánya, *Mária Terézia* 1717-ben, május 13-ikán jött a világra.

Külföldön már nemzetközi szerződésben is volt szó a női ág örökösödéséről. Londonban 1718-ban megköttetvén a négyes szövetség, Károly császár nemcsak a maga és fiu örökösei, hanem leány örökösei nevében is birtokoltaknak mondja az olasz tartományokat és Belgiumot, és igy legalább közvetve a szerződésben részt vett hatalmak elismerik az emlitett tartományokra a nő-ág eventualis örökösödési jogát.

Előkészületeknek lehet tekinteni, ha nem is átalán a nőág, hanem Mária Terézia trónra jutásához az is, hogy József császár idősbbik leánya, Mária Jozefa főherczegnő, midőn 1719-ben, Fridrik Auguszttal, a szász fejedelemmel s később a lengyel királylyal egybekelt, az egybekelés előtti nap örökre lemondott minden jogairól a Károly uralkodása alatti országokhoz, még pedig nemcsak a Károlytól származandó fiu-, hanem leány-maradékok részére is. — 1722-ben József második leánya is férjhez menvén, az hasonló okmányt irt alá.

1720-ban történt először, hogy Károly király országa népeinek is hivatalosan tudtára adá akaratát. — Az ugynevezett „ausztriai rendek", kik még árnyékai is alig voltak egy-egy törvényhozó testületnek s csak rendeletek meghallgatására hivattak össze, a mondott év april havának 22-ikén összegyülvén, fölolvastatott nekik a császár változhatlan akarata a leányörökösödés tárgyában. Sléziá-

ban is 1720-ban fogadták el az ottani rendek a leányörökösödést az uralkodó meghatározta formában.

Habár a fentebbieknél kevésbbé döntő; de érdekes bővebben szólanunk még egy előkészitő lépésről, s ez a pragmatica sanctio elfogadása Erdélyben.

VIII. FEJEZET.

A pragmatica sanctio elfogadása Erdélyben.

Erdély, félszeg viszonyánál fogva, melyben Magyarországhoz állott, sajátságos helyzetbe jött a pragmatica sanctio kérdésének előkerülésével. Erdély fejedelme, mint mondtuk, már csak az lett I. Leopold óta, ki Magyarország királyává koronáztatott, — a nélkül, hogy Magyarországon a megkoronázandó kilétének elhatározására befolyhatott volna. Ezen viszony olyan volt, hogy a pragmatica sanctio tárgyában bármely esetben anomaliákra vezetett. Méltánytalan, igazságtalan lesz vala, hogy Erdély meg se kérdeztessék, hanem egyszerűen tudomására adassék a trón-öröklés ujabb rende. Ezen igazságtalanság nem is követtetett el.

1722-ben, midőn arról volt szó, hogy a magyar trónon egy uj következési rend határoztassék meg, méltányosnak látszott, hogy Erdély is megkérdeztessék ezen őt is illető dologban.

Ha tehát Erdélyt nem vélték mellőzendőnek s nem is mellőzték, az volt a további kérdés: előbb kérdezzék-e meg Erdélyt mint Magyarországot, vagy pedig később?

Hogy később kérdezzék meg, ajánlá azon tekintet, hogy az anyaországnak van joga királya dynastiája válasz-

tásához, mig Erdély annak királyát el tartozik fogadni fejedelmül, s igy utólagos hozzájárulásnál több szava nincs a dologhoz. De ezen utólagos szavazat esetében ismét méltánytalanságot hozhatnak föl Erdély rendei; mert Magyarország döntő határozata erkölcsi kényszerként tünik vala föl. Ez csaknem annyi lesz vala, mint ha meg sem kérdezik.

Ha végre Erdély előlegesen kérdeztetik meg, — igaz, hogy nincs rajta ily méltánytalanság elkövetve; de azon visszás eset állhat be, hogy Erdély vaktában egy, s Magyarország később más módon határozza meg a sanctio pragmatica pontjait, minélfogva azon elvbe ütközhetnék idővel, mely szerint Erdély fejedelme más nem lehet, mint Magyarország koronás királya.

De ezen veszély daczára is Károly az utóbbira határzá el magát: előbb terjeszté a pragmatica sanctiót Erdély, mint Magyarország rendei elébe.

Erdélyben annyival kevesbbé lehetett tartani attól, hogy a király előterjesztéseit el nem fogadják a rendek, mivel a Leopold idejebeli provisoriumok alatt ezek alkotmányos önállása csupa árnyékká lőn. Egy egy tábornok nemcsak királyi biztosnak tünt föl gyüléseiken, hanem több hatalmunak, mint Magyarországon a nádor; a kormányszék pedig, ezen kész engedelmességü hivatalos testület, döntő factor volt Károly alatt az országgyülésen. Nem is tekinték az akkori gyülések végzéseit érvényeseknek s nem igtatták törvénykönyvbe. Károly életében csak két országgyülés határozatai vannak beczikkelyezve: 1714-ről és 1733-ról.

Az erdélyi rendek 1722. február 19-ikére összehivattak N.-Szebenbe a pragmatica sanctio elfogadására. Mártius 30-ikán történt a női örökösödés kimondása gr. Virmond tábornok, mint királyi biztos jelenlétében.

Az egész csupa ünnepélyes formaságnak tünik föl. A nevezett tábornok mártius 30-ikán a kormányszék kiséretében a rendek gyüléstermébe ment, kik közfelállással és kiáltással elfogadták az elejökbe adott „sanctio pragmaticá"t.

Ez napról egy felterjesztést készitettek Károlyhoz: „Gróf Virmond Damian Hugó, e folyó gyülésre kinevezett telyhatalmu biztos, felséged erdélyi örökös fejedelemségének javára és biztosságára czélzó több intézkedései közt előnkbe terjeszté felségednek gondosságát, melylyel mind azt mit örökös tartományai javára s emelésére szolgálónak tart, atyailag végrehajtja, s melyek közé tartozik, hogy felséged azon fenyegető szerencsétlenségeket is, melyek idővel a legnagyobb nyomorokkal látszanak fenyegetni, Isten segélyével el akarván háritani: feltárta előttünk felségednek azon kegyes szándékát, melylyel dicső emlékü őseinek intézkedését követte abban, mit az első szülöttségre nézve az örökre tartandó törvény ereje végett sanctio pragmaticáúl határoztak és egyenként rendeltek: hogy férfi-ága kihalván, a leány-ág ugyanazon elsőszülöttség jogával következzék az örökösödésben, hogy mi is felséged tartományai és országai példájára ezekkel szorosabb viszonyba lépjünk — azt előttünk biztos és erős okokkal felfoghatóvá tette. Minthogy elhittük és meg vagyunk győződve hogy az legfőként felséged ezen örökös fejedelemségének üdvös s örökös biztosságára és méltóságára szolgáló, hogy felséged többi örökös tartományaival s országaival összecsatoltassék, határszéli helyzetéből kifolyólag is: ezen örökösödést tartozó ünnepélyességgel és móddal elfogadván, s a lehető legbiztosabb okmányt állitván ki, felséged nevezett telyhatalmu királyi biztosának átadtuk." Nehány sorral azután kérik az uralkodót hogy azt erősitse meg s igtassa az ország törvényei közé.

Maga az okmány ekkép hangzik: „Mi..... VI. Károlynak Isten kegyelméből..... stb. Erdélyország és Sváborszag fejedelmének..... stb. Erdélyország királyi kormányszéke, és a több ezen Erdélyország fejedelemsége és ahoz kapcsolt magyarországi részek három nemzetének, ezen Erdélyország fejedelemsége jelen közönséges ország-gyülésére ünnepélyesen összegyült egész hiv karai és rendei.

„Örök emlékezetül adjuk ezennel mindazoknak tudtára, kiknek illik, vagy a kiket akármi módon illethet, Magunk, és kedves maradékaink nevében: hogy miután mtgos gróf Virmont Damián Hugó ő felsége valóságos belső és udvari hadi tanácsosa, gyalogság legfőbb vezére, egy gyalog ezered parancsnoka, nem különben az ő felsége ezen örökös fejedelemségében, és az Olton inneni Oláh-országban lévő hadainak kormányzója, az utolsóban legfőbb igazgatója, és a jelen közönséges országgyülésre ő császári királyi felsége a Mi legkegyelmesebb urunk kinevezett teljeshatalmu biztosa ő excellentiájától különös örömmel, Magunk és késő maradékainkra is abból kiható biztositással értettük, ő császári királyi felségének a Mi legkegyelmesebb urunknak s örökös fejedelmünknek minden országai, istentől hatalma alá rendelt és vetett örökös tartományai iránti azon szeretetét, atyai vigyázását, és gondoskodását, melyeknél fogva felséges eleinek szokása szerént, főként azon szerencsétlenségeknek, melyek ezután a megmondott országokban és örökös tartományaiban nyomoruságot és eltávoztathatlan veszedelmet okozhatnának, mennyire a mindenható Isten hasznos igyekezeteikben a királyokat és országokat szabad tetszéséből kegyelmesen megsegiti, előre gondoskodva, gátot vetni lehessen, kegyelmesen határozta, hogy dicső eleinek halhatatlan nyomdokát követve, azt, mit az örökre tar-

tandó törvény és országlási szerződés módjára az elsőszülöttségre nézve rendeltek, azon felül pedig különösen határozták, hogy kihalván a férfiág, a leányág is az elsőszülöttség ugyanazon rendén örökösödjék, ez okért istentől segíttetvén, az országok és tartományok, mind a melyeket ő császári királyi felsége jelenleg bir, mind a melyek ezután isten segedelméből hatalma alá vettetnek, a kölcsönös és valóságos védelem, és nagyobb bátorság okáért azokból származó fény, és ellenségek rettentésére örökre elválhatatlan egybeköttetéssel egyesülhessenek s összekapcsoltathassanak, mind ezt az ő felsége teljes hatalmu királyi biztosa tisztelt excellentiája Nékünk mindnyájan összegyülteknek bővebben és világosabban, nyilván, élő s érthető szóval, és megczáfolhatatlan okokkal kinyilatkoztatta s bebizonyitotta. Ő császári királyi felsége a mi legkegyelmesebb urunk ezen felettébb való fáradsággal, költséggel, számtalan vérontással a török járma alól kivett örökös fejedelemségét különösen kedveli, s iránta megkülömböztetett tekintettel viseltetik, elannyira, hogy az minden értelmes és okos személy előtt megismert s bébizonyitott lehet, ezen örökös fejedelemség, s azzal testesitett részek, mintegy védfal, a keresztyénség megesküdt ellensége dühének kitétetve lévén, az ellen ön erején magát nem védheti, hogy azért az ő felsége országainak, és örökös tartományainak ezen örökös egyesülése, és az elsőszülöttség mind két ágára megerősitett rend által a közdolog fényt, bátorságot, a honfiak hasznot fognak nyerni, abban legkisebbet sem kétkedünk, Mi ő felségének a Mi örökös urunknak elébb mondott királyi kormányszéke, és a három nemzet több, és teljes karai és rendei ezen oly nagyon boldogitó rendszabást, örömmel és hivséggel, egész készséggel, nyilván és egyenlő értelemmel, önként elfogadjuk, nemkülömben ő felsége a Mi

legkegyelmesebb urunk, és az egész felséges Ausztriai ház iránti szeretetből és hivségből a Nekünk előterjesztett azon örökösödést, hogy t. i. azon esetben (melyet az isten a keresztyén nemzet iránti szánakozásból eltávoztatni kegyesen méltóztassék) ha az ausztriai férfiágnak magva szakad a leány is a férfi elsőszülöttség rendje szerént az ő felsége és dicső elei által arról készitett s velünk közlött oklevélnél fogva, a felséges Ausztriai ház ezen fejedelemségében s azzal testesitett részekben, annak örökségében és igazgatásában kétségtelen joggal örökösödjék, mentől alázatosabban, és hivségesebben kész akarva bevesszük, és arról mind a három nemzet pecsétje alatt, mind pedig nagyobb erősség, és ezen lépésünk, s ezen fejedelemség örökös dicsősége tekintetéből a mostani összegyült honfiaknak, a Mi felséges, győzhetlen, császár király és fejedelmünk VI. Károly, legkegyelmesebb urunknak, országai és örökös tartományai leggondosabb atyjának, mind két ág örököseinek és maradékainak, mint felséges fejedelmünknek, s hazánk diszének, hasznos és szükséges, törvényes, eredetiben kettősön, annak módja szerént, törvényesen költ, és ezen fejedelemség törvényeihez számitott oklevélnek, melyből egyiket a fenn mondott, és ezen országgyülésére kinevezett teljes hatalmu királyi biztos ő excellentiájának hivségünk jeleül, azon tisztelettel és engedelmességgel, melyel illő, általadjuk, másikat pedig ezen fejedelemség levéltárában nagy gonddal és vigyázattal tartva, mely országlási szerződés (sanctio pragmatica), és akárkitől is soha változtatást semmiképen nem szenvedhető örökös törvény erejével, és hatalmával biró légyen, betesszük, akárkinek is ellenmondását, kifogását, felszabaditását, feloldozását, és más ellenkező akármely menedékeket örökre kizárva, azon reménynyel és alattvalói, sőt fiui bizodalommal bizakodva, melynél·fogva

ő császári királyi Felsége a mi legkegyelmesebb urunk, ausztriai kegyelmességét, és alattvalóin való szelid országlását, melyet eddig belső nagy vigasztalásunkra s javunkra lenni tapasztaltunk s most is tapasztalunk, minden férfi és leány örökösökre kiterjesztett, melyért ujabban s meg ujabban alázatosan esedezünk, boldog és az egekre bocsátandó buzgó könyörgéssel a felséges ausztriai ház mind két ága maradékain örökre tartandó országlást óhajtva mindnyájan, Magunk és maradékaink nevében aláirunk, és maradunk örökre hiv alattvalók, illetőleg szolgák.

Kelt Nagy-Szeben szabad királyi szász városban Mártius 30-án. 1722-ik évben."

Következik a három nemzet pecsétje s a kormányszék és országgyülés tagjainak aláirása.

Nehány nap mulva apr. 5-én gróf Virmond 33 darab okmányt tett le a rendek asztalára, melyek I. Ferdinánd idejétől VI-ik Károlyig az ausztriai családi örökösödésre vonatkozó okmányok másolatait, kivonatait foglalták magokban. Az uj közlemény alapján a rendek egy uj föliratot készitettek, melynek fogalmazásával Köleséry Sámuel kormányszéki titkár volt megbizva. „Semmisem történhetett a mi értünkre kivánatosabb — irák ebben — és üdvösebb a köz biztosságra és Erdély nyugalmának megszilárditására, mint az, hogy a folyó szebeni országgyülésen gr. Virmond Damian Hugo stb. királyi biztos és telyhatalmu küldöttől megértettük, hogy felségednek szándéka s atyai uralkodásának gondja volna a jelenleg igazságosan és erélylyel kormányzott tartományokat telyesen biztositott nyugalomban s minden eshetőségre elkészitetten bocsátni a késő utókorra." Ezután bőséges köszönetet mondanak az uralkodó kegyességéért. Szeretnének ő felségének ha nem is örök életet, de hosszu életkort kérni még a magok életének hozzátoldásával is. Igaz, hogy ő

felségének virágzó egészsége, ereje s alattvalóinak könyörgései bizton remélni engedik, hogy férfiága fel fog szaporodni „de minthogy — folytatják — az emberek napjai megszámlálvák, s magok a királyok is a halandóság törvényei alá vetvék, s ha isten itéletéből az ő reményeik is kijátszatnának s ő felsége férfi örökös nélkül halna meg: hogy Erdélynek, melyet rosz szomszédok környékeznek, régtől fogva annyi szerencsétlenség üldöz, annyi keresztyén vérrel mentetett ki az ottomán zsarnokság karjaiból, annyi belviszály tépett, nyugalma megörökittessék, arra üdvösebb s köz és magán javát előmozdítóbb módot találni sem lehetne mint csatlakozni az osztrákház hatalmához az örökösödés jogával és kötelékével hozzá ragaszkodni, fényt és bátorságot tőle kölcsönözni: Mind ezt megfontolván s az alattvalói hűség is ezt hozván magával, a telyhatalmu biztos jelenlétében, Erdély három nemzetének karai és rendei, előljárván maga a főkormányzó, önkénytesen egyenlő készséggel, élőszóval, egyhangulag és érzelemmel együtt és külön külön üdvök e horgonyához fogództak: t. i. kijelenték hogy a felséges ausztriai háztól, névszerint felséged birtokai és tartományai közvetlen elsőszülött örökösétől mindenek előtt a férfiágon, s ennek kihaltával a nőágon levőktől kivánnak függeni s magokat és utódaikat Erdély ezen örök érvényü alaptörvényével vagy pragmatica sanctiójával lekötelezék" s erről ünnepélyes okmányt állitottak ki. Ezt a telyhatalmu biztos által ő felsége lábaihoz tétetik, hogy azt ő felsége fogadja el, igtassa Erdély törvényczikkei közé „biztosan remélve, hogy az osztrákház kegyessége, szelidsége akként száll át felséged mind két nemen levő örököseire, hogy azok által mindenki értse és érezze, hogy nem mástól kormányoztatik, mint VI. Károlytól, Erdély első örökös fejedelmétől."

Öt nappal utóbb az országgyülés eloszlott s az okmány Bécsbe felvitetett. Megerősitve azonban csak 18 nap mulva lett: 1723. dec. 30-án, midőn az okmány megerősitett s ünnepélyesen kiállitott példánya leküldetett kihirdetés végett az 1724. jan. 10-ére Szebenbe összehivott országgyülés elébe. A kirhidetés február 24-én történt meg a kormányszék és országgyülés jelenlétében gr. Königsegg telyhatalmu királyi biztos jelenlétében a példány felolvasása által. Az ünnepélyes okmány bevezetése elmondja röviden gr. Virmond felterjesztésének s a pragmatica sanctio elfogadásának történetét, azután átirja a rendek által kiállitott okmányt s megerősiti következő szavakkal: „Mire nézve mi fennevezett hű k. kormányszékünknek és erdélyországi örökös fejedelemségünk, s ahoz kapcsolt Magyarországunk részei három nemzete karai és rendeinek ezen alázatos esedezéseket kegyelmesen meghallgatván, az annyiszor mondott erdélyországi fejedelemségünkben, s azzal testesitett részekben férfi maradékunk magvaszakadásának esetére leányágunkra is, s egész ausztriai házunk nemzetségére s nemére fennebbi mód szerint kiterjesztett és szállandó örökös következés, és országlás tekintetéből tett, és fenn emlitett kinyilatkoztatást, vagy törvényt kegyelmesen helybehagyva, szóról szóra minden elvétel és hozzátétel, vagy valamely változtatás nélkül jelen levelünkbe foglaltattuk, és beirattuk, és azt kedvesen, és jó szivvel véve, minden pontjaiban, jegyzeteiben, és czikkelyeiben kegyelmesen jóvá hagytuk, és arról kedvező királyi megegyezésünket, nem különben helybehagyásunkat adtuk, és császári királyi legfőbb hatalmunknál fogva helybehagytuk, helyesitettük és megerősitettük, oly móddal, hogy azon kinyilatkoztatás, vagy is törvény, országlási szerződés (sanctio pragmatica), akárkitől soha is változtatást semmiképen nem szenvedhető

nem láttak őseink, mint a fejedelem közösségét, a personalis uniót. A horvátok 1712-ben mintegy azt mondák ki, tulajdonkép mellékes kérdés nekik az örökösödési rend, az ugynevezett jogi oldala az ügynek; fő dolog az, hogy ugyanaz legyen urok, ki a szomszéd Stiriáé és Karántföldé. A magyar tanács ugyanazon évben hasonló gondolkozással van, midőn Cseh-, Morvaországgal és Ausztriával ohajt közös uralkodót. A mit kivánnak, az realis segély a közös védelem tekintetéből; de ezt csak personalis unio mellett tarták lehetségesnek. Akkor még nem biztak a népek érdekeinek közösségében, s a magyarok annyival kevesbbé bizhattak a nevezett szomszédok önkénytességében, mivel nálok absolut kormányzás divatozott.

A szomszéd nemzetek közül Lengyelország volt leginkább az, melylyel a traditióknál fogva legelébb lett volna tán hajlandó personalis unióba lépni az ország. És valóban, ha a lengyel az lett volna most, a mi vagy negyven évvel azelőtt: t. i. egy rendezett hadsereg és egy kitünő hadvezér által erősnek mutatkozó és a török hóditás fenyegetősége által a magyarral egy érdekű nemzet, talán akad vala pártja a pragmatica sanctio azon nézetből való visszautasitásának, hogy a bekövetkezendő királyválasztás által a nemzet szövetségest cseréljen; mert a Rákóczy-fölkelés példa volt rá, hogy se Magyarországon se Lengyelországban nem feledék az egykori szövetkezéseket. De Lengyelország 1720 körül csupa árnyéka volt egykori hirének és hatalmának. Mint láttuk, 1712-ben a horvátok is ujjal mutatnak rá, mint szomorú példára. Magok a magyarok előtt, ha valaki Lengyelországot emlité, bizonyára inkább az jutott eszökbe, hogy mindenesetre jobb egy uralkodó család mellett maradni s állandó viszonyok közt, bár bajjal is, élni, mint sem a szabad választás oly szélsővé fajulása mellett, minővé Lengyelországban lett, örökös belza-

hirdeté eltörlötteknek a törvénykönyv azon czikkeit; melyek a török véduralmat, a fejedelem szabad választását illetik. Minthogy — mondanak a rendek — még az 1722-ben kelt „Pragmatica Sanctió"-ban ezen tartomány (provincia) a fejedelem választási jogból az Ausztriai ház örökös jogába ment által, ezért mindaz, a mi törvényeink codexében a fejedelem szabad választásáról találtatott, mindazt eltörültük, elavultnak nyilatkoztattuk és megszüntettük."

Egy mindjárt rá következő pontban igy nyilatkoznak a rendek:

„Mely declarált fidelitásunknak és Conjucturáknak consequentiája, hogy t. i. ily egész és csalhatatlan reménységgel ejuralta légyen Erdély országa a Jus electivumot, melynél a magyarnak drágább kincse nem vala, okául ezt találta, hogy ab Anno 1686 a Felséges Austria Ház innata clementiajából folyó minden nemü, de kivált augustiaikor közlött atyai indulatinak belső részei, és ezeket követő számtalan jelek, annyira elkötelezték, és meggyőzték szegény hazánkat, hogy conferálván azt a faciessét ennek a hazának, a mely volt sub electivis principibus hazánk mostani directiojával és faciessével, a mennyire az arany a salaktól, napkelettől a napnyugot, vagy az ég a földtől, annyival hazánk Felséges Austriai Ház alatt levő directiojának dignitássa, felicitássa, régibb boldogtalan és bokros intestina seditiókkal vesződő sorsát és ábrazatját feljül haladja, és igy csalhatatlanul elhitette a haza magával, hogy stante patre patriae, domo Austriaca, semmi szüksége nincsen az electivum jusra; sőt ha volna is, azt egész készséggel, fidelitással, subjectióval és bátorsággal resignálja maga magával együtt in benephaticum alte fatae domus Austriacae, ea spe et fiducia freta patria, hogy futuris quoque omnium posteritatum temporibus nagy fidelitásnak ebbéli

nem láttak őseink, mint a fejedelem közösségét, a personalis uniót. A horvátok 1712-ben mintegy azt mondák ki, tulajdonkép mellékes kérdés nekik az örökösödési rend, az ugynevezett jogi oldala az ügynek; fő dolog az, hogy ugyanaz legyen urok, ki a szomszéd Stiriáé és Karántföldé. A magyar tanács ugyanazon évben hasonló gondolkozással van, midőn Cseh-, Morvaországgal és Ausztriával ohajt közös uralkodót. A mit kivánnak, az realis segély a közös védelem tekintetéből; de ezt csak personalis unio mellett tarták lehetségesnek. Akkor még nem biztak a népek érdekeinek közösségében, s a magyarok annyival kevesbbé bizhattak a nevezett szomszédok önkénytességében, mivel nálok absolut kormányzás divatozott.

A szomszéd nemzetek közül Lengyelország volt leginkább az, melylyel a traditióknál fogva legelébb lett volna tán hajlandó personalis unióba lépni az ország. És valóban, ha a lengyel az lett volna most, a mi vagy negyven évvel azelőtt: t. i. egy rendezett hadsereg és egy kitünő hadvezér által erősnek mutatkozó és a török hóditás fenyegetősége által a magyarral egy érdekű nemzet, talán akad vala pártja a pragmatica sanctio azon nézetből való visszautasitásának, hogy a bekövetkezendő királyválasztás által a nemzet szövetségest cseréljen; mert a Rákóczy-fölkelés példa volt rá, hogy se Magyarországon se Lengyelországban nem feledék az egykori szövetkezéseket. De Lengyelország 1720 körül csupa árnyéka volt egykori hirének és hatalmának. Mint láttuk, 1712-ben a horvátok is ujjal mutatnak rá, mint szomorú példára. Magok a magyarok előtt, ha valaki Lengyelországot emlité, bizonyára inkább az jutott eszökbe, hogy mindenesetre jobb egy uralkodó család mellett maradni s állandó viszonyok közt, bár bajjal is, élni, mint sem a szabad választás oly szélsővé fajulása mellett, minővé Lengyelországban lett, örökös belza-

ő felsége, mind azon felséges austriai házból következő utódai, mint Magyarország törvényes királyai, Erdélyországát, mint a magyarországi szent koronához tartozót, Magyarországgal együtt ugyanazon egy uralkodási, és következési joggal birják, és mint saját törvényével birót s más ország hatalma alá nem vetettet, törvényesen megerősitett saját törvényei és rendszabásai, nem pedig más örökös tartományok módja szerént, kormányozzák minden országokkal és tartományokkal: csak az együtti birtoklásra, és kölcsönös óltalomra nézve maradván épen az egyesülés (unio) megoszolhatatlan és elválhatlan kötele, az országlási szerződés szerint az 1744-ik évi czikkely következésében. —

Azonban térjünk vissza az 1722-ik évhez, melyben Erdély a pragmatica sanctio fejében csak átalános megnyugtatásokkal volt kénytelen beérni alkotmányos jogai tárgyában. Most Erdély s ezelőtt tiz évvel Horvátország a női örökösödés mellett nyilatkozván, a magyarországi rendek tagadhatlanul némi nyomás alatt érezhették magokat. De tévedés lenne tán azt vélnünk, hogy mindez döntő hatással volt, s kényszeritésnek lenne nevezhető. Erdély némely részben más pragmatica sanctiót fogadott volt el, mint Magyarország; de ez, előadandó esetben, kétségkivül nem Magyarországot, hanem Erdélyt kényszeriti arra, hogy az uralkodók következése rendét az anyaországéhoz idomitsa. Ha más okok hozzá nem járulnak a magyar rendek elhatározásához, 1722-ben Erdély példája oly kevéssé dönti el a pozsonyi rendek elhatározását, mint 1712-ben a horvátoké.

nem láttak őseink, mint a fejedelem közösségét, a personalis uniót. A horvátok 1712-ben mintegy azt mondák ki, tulajdonkép mellékes kérdés nekik az örökösödési rend, az ugynevezett jogi oldala az ügynek; fő dolog az, hogy ugyanaz legyen urok, ki a szomszéd Stiriáé és Karántföldé. A magyar tanács ugyanazon évben hasonló gondolkozással van, midőn Cseh-, Morvaországgal és Ausztriával ohajt közös uralkodót. A mit kivánnak, az realis segély a közös védelem tekintetéből; de ezt csak personalis unio mellett tarták lehetségesnek. Akkor még nem biztak a népek érdekeinek közösségében, s a magyarok annyival kevesbbé bizhattak a nevezett szomszédok önkényteségében, mivel nálok absolut kormányzás divatozott.

A szomszéd nemzetek közül Lengyelország volt leginkább az, melylyel a traditióknál fogva legelébb lett volna tán hajlandó personalis unióba lépni az ország. És valóban, ha a lengyel az lett volna most, a mi vagy negyven évvel azelőtt: t. i. egy rendezett hadsereg és egy kitünő hadvezér által erősnek mutatkozó és a török hóditás fenyegetősége által a magyarral egy érdekű nemzet, talán akad vala pártja a pragmatica sanctio azon nézetből való visszautasitásának, hogy a bekövetkezendő királyválasztás által a nemzet szövetségest cseréljen; mert a Rákóczy-fölkelés példa volt rá, hogy se Magyarországon se Lengyelországban nem feledék az egykori szövetkezéseket. De Lengyelország 1720 körül csupa árnyéka volt egykori hirének és hatalmának. Mint láttuk, 1712-ben a horvátok is ujjal mutatnak rá, mint szomorú példára. Magok a magyarok előtt, ha valaki Lengyelországot emlité, bizonyára inkább az jutott eszökbe, hogy mindenesetre jobb egy uralkodó család mellett maradni s állandó viszonyok közt, bár bajjal is, élni, mint sem a szabad választás oly szélsővé fajulása mellett, minővé Lengyelországban lett, örökös belza-

Magyarország akkori viszonyai közt kénytelen volt elfogadni a pragmatica sanctiót; nem mintha Horvátország és Erdély példája erőszakolta volna azt, még kevésbbé, mintha Károly más kényszeritéseket használt, még kevesbbé oly terrorismust gyakorolt volna, mint Leopold 1687-ben, hanem mivel a viszonyok teljességgel nem engedtek meg más elhatározást.

Ha Károly a helyett, hogy leánya és utódai örökösödésének elismerését sürgeti, a rendeket királyválasztó gyülésre hivja vala össze 1722-ben, bizonyos, hogy leányát, Mária Teréziát választják meg, azon esetre, ha a királynak fia nem születik. — Láttuk már, hogy I. Lajos ideje óta gyakorlatában volt a nemzet annak, hogy majd szakadatlanul personalis unióban éljen valamely szomszéd néppel. Most Lengyelország, majd Csehország koronáit egyesiték homlokukon fejedelmeink, és Zsigmond és Albert alatt, valamint később I. Ferdinánd óta Németországgal volt a magyar personalis unióban. Ezen unió egyik részről sem járt realis kötelezettségekkel, — még a közös védelem dolgában sem. Követelése oly kevés volt rajtunk Németországnak, mint nekünk Németországon. Csak a fejedelem azonossága és azon önkénytesség volt a magyar nemzet kezessége a segitségről, melylyel a *római szent birodalom* hozzájárulni illőnek tartá a mohamedanismus elleni vállalatokhoz. A mi közös uralkodóinknak tulajdonképi örökös tartományait, a szomszéd Stiriát, Ausztriát és Csehországot illeti, ezek szorosabb kötelességöknek tarták Magyarországot rendes évi segedelemmel látni el a törökök ellen. De itt sem a népek egymás közt kötének szerződést, hanem mindamellett, hogy a török miatti veszély teljesen közös volt, csak a fejedelem személye utján létezett a szövetség. És épen innen van az, hogy eme népek szövetségének megnyerésére más módot egyátalában

pénz kis serege eltartására is, s annálfogva hiányoztak a legszükségesebbek. Serege az ország kimerültségének képét viselte magán. Egy külső hatalmas ellenség ellen az ország aligha meg tudta volna védeni magát.

És lett volna-e ily külső ellenség? Azon időben három száz éves álmából ébredettnek tartják vala azt, a ki ilyet kérdez. Még mindig rettegett ellenség volt a török, s nem telt bele húsz év, hogy ezen fölfogás szomorúan igazolva lőn. Még hozzá véve azt, hogy a magát teljesen különváltnak nyilvánitandó ország nyugoti szomszédai ellen is tán harczra kényszerittetik: rövidlátó politika vagy kétségbeesés lesz vala egy belföldi fejedelmet választani. Őseink előrelátását koránt sincs okunk ezen esetben is, mint sok másban, kétségbevonnunk.

Nem maradt hát más választás, mint folytatni a százados viszonyt, a mely egy főpontban, a török felől jöhető veszélyre nézve biztos és oly fényesen sikeresnek bizonyult segedelmet igért, s ujra megalapitni azt a dynastiát, mely kapcsul szolgált eddig több közös érdekü nép uniójára.

De a trón betöltése épen leglényegesbb részében, a népek szövetségében most némi különbséget mutat föl, attól a mint a Habsburgi házból származott királyaink idejében alakult volt ama szövetség. Ekkor már Németország nem oly lényeges a combinatióban. I. Leopoldon innen Magyarország azon állandó hadsereget tartá leginkább szem előtt, mely mintegy Bécs ostroma óta alakult meg valóban, s mintegy külön államot képezett. Ezen hadseregnek csak mellékes részei voltak a német fejedelmek segédhadai.

Németország ennek nem tette lényeges részét, szintoly kevéssé az ausztriai örökös tartományok csak magokra. Nem fogdosás vagy ujonczozás által gyült az össze, hanem

önkénytesekből. Nagyon sok volt közte a spanyol, sok az olasz, a franczia, — s ne feledjük — a magyar is. Nagy része oly módon gyült össze Európa minden emigránsaiból, mint ugyanazon időben az amerikai gyarmatok. Legkitünőbb vezérei is ily emigránsok voltak. Lotharingiai Károly franczia származásu, Eugen herczeg olasz származásu és franczia nevelésü. Ezen állandó sereg bár egyéneiben kicserélődött negyven év alatt, de összeségében mintha ugyanaz lett volna 1720 körül is, a mi Buda ostrománál, 1686-ban volt. Csak azelőtt két évvel csodát mivelt és nagy szolgálatot tőn Magyarországnak. Igaz hogy az 1716—1718-iki hadjárat a kormány akarata ellen is nagyon sok régi sérelmet ujitott meg. Az adó nagysága, a katonai élelmezés s törvénytelen zsarolások fölzavarták a polgárok békéjét s próbára tették türelmöket. Rendes, alkotmányos élet helyett Leopold kora látszott, bár szelidebb alakban, visszavarázsolva. De minden elfogulatlan látta, hogy ez szükségképi ideiglenes nyomor egy örökös nyomortól való megszabadulás fejében. A magyar rendek sok panaszt tettek ugyan a zsoldos had zsarlásai miatt; de elvben korántsem voltak ellenségei az állandó katonaságnak, sőt azt ohajtották, hogy az állandó hadseregben minél nagyobb legyen a magyar contingens, — ez által azt is el remélvén érni, hogy az idegen hadak béke idején kivitetnek az országból, s benn csak magyar ezredek maradnak.

Mindezen nyomatékos okok mellett azt hinné az ember, kevés vagy majd semmi vonakodás nem történt a rendek részéről a pragmatica sanctio elfogadása iránt. Ez nem igy áll.

Mindenki érzé amaz okok súlyát; de tudta azt is, hogy ha a nemzet nem áldoz is semmit, mert maga a nemzeti önérdek sem sugalhat egyebet a pragmatica

sanctio elfogadásánál; de jövendő eshetőségekben, miket kiszámitni nem lehet, s miknek szót adni ritkán szokott a politikus, a szabad elhatározás károssá válhatandó megkötését foglalja magában az elfogadás, mindamellett, hogy minden eventualitásokat összevéve, valószinűbb volt, hogy a stabilitás előbb való a választásból mindenesetre származandó zavarnál, melyet oly meggyökerezett viszonyok netaláni fölbontása mindig okozni szokott.

Aztán annyit tudott mindenki, ha csekélynek vélte is a nemzet részéről tett áldozatot, hogy az rendkivül becses az uralkodó előtt. És egy leopoldi korszak előzvén meg ezt, a keserű tapasztalások arra szolgáltak, hogy az engedmény dijjában az ország régi szabadságai és jövendő fejlődése jobban biztosittassanak. De oly szomorú korszak előzményei nélkül is, nem a dolog természetében, magában a magyar alkotmány szellemében volt-e a föltételek kivánása? Egy tisztán csak választó királyságban elég az illető választott személyét kötelezni az alkotmány megtartására. Egy — mondhatni — örökössé válandó dynastia választásánál már az utódok megfelelő kötelezése volt kivánatos. Ez már messzebbre ható államjogi szerződést tesz elkerülhetlenné.

A kérdés már nem annyira az volt: elfogadják-e a női örökösödést, — mint az: mit kivánjanak a rendek viszont engedményűl, ama becses engedményért? És a másik kérdés az volt: már a közelebbi országgyülésen kell-e határozni ezen tárgyban, vagy halasztható az későbbi évekre is? Azon kérdésre, mi történjék a jövő országgyülésen, azt felelték a hazafiak, orvosolja a király a sérelmeket, melyek ha már oly kétségbeejtők nem is, mint Leopold idejében, de elég érzékenyek és számosok s biztositsa az ország alkotmányát.

Sajnos, hogy az ország főrendei és főbb capacitásai közt e tárgyban folyt levelezésből eddigelő oly kevés látott napvilágot. De eléggé földeriti a helyzetet és a rendek e tárgyban való gondolkodását egy levelezés, mely Pálfy Miklós nádor és Szluha Ferencz nádori itélőmester közt 1722 elején folyt.

Pálfy Miklós mint országbiró jelen volt az 1713-iki udvari szerződés megkötésénél, s rajta, s Kornis Illésházy cancelláron kivül más magyar nem vett részt benne. Akkor fölfogadta az országbiró, s mostani nádor, hogy iparkodni fog ama szerződés kivitelében.

Szluha Ferenczet pedig az 1712-iki országgyülésen választák meg itélőmesternek. Azelőtt Rákóczy pártján volt sőt egyike azoknak, kik a fejedelemmel kibujdostak volt Lengyelországba a fölkelés kezdete előtt.

A nádor 1722. február 21-ikén egy Bécsben kelt lakonikus levélben mint már — természetesen — ismert dologról szól a női örökösödés ügyéről, s azt kérdi röviden Szluhától, „vajjon mit lehetne minekünk a succesióért kérnünk felséges urunktól?“

Szluha, Pozsonyból február 23-ikán kelt levelében kitérőleg válaszol. Levele értelme oda megy ki, hogy nem látszik szükségesnek a női örökösödés elfogadása, miután Károly királynak még születhetik fia, a minthogy Leopold királynak is csak sok évi házas élet után lettek fiugyermekei. A női örökösödés megengedése tárgyában nem tudná, mit kérjen a nemzet, mely egyenlő értékü legyen. Pálffy nádor február 25-ikén fölszólitja itélőmesterét, értekezzék Pozsonyban az országgyülés ott levő tagjaival, mitevők lesznek, ha a király a következendő országgyülésen előterjeszti a női örökösödést?

Szluha március 2-án azt feleli, hogy a kik előtt a dolgot megpendité, nagyon vonakodnak véleménny mondani.

Egyik sem mert mint magán ember ily közjogi kérdésbe avatkozni. Hanem annál többet emlegetik a számos orvosaltlan sérelmet. — Egyik fősérelem, hogy Erdély, a „temesi főispánság“, Szerémség, Servia és a katonai véghelyek az országba nem kebleztetének. Hozzájárúl a nagy adó, téli és nyári elszállásolása a hadaknak, és ebből következő nagy kárvallások; az egész hazának nagy mérvű elszegényedése; a magyaroknak jobb hivatalokban való nem-alkalmazása; a só drágasága; „*a magyar ezredek számának leszállitása s a köznemeseknek a hadseregbe való föl nem vétele.*

Ezek a főpanaszok, melyeket Szluha fölemlittetni hallott. Ezenkivül azt mondák neki s ő is úgy véli, *ily tárgyban magán embernek* nem szabad ajánlatot tennie; mert ha egyes ember adót meg nem szavazhat, mennyivel kevesbbé szólhat oly fontos dologba, mint a trónöröklés. Azért szót sem kell tenni róla, *mig az országgyülés tagjai együtt nem lesznek.*

Különben ujra fölhozá Szluha azt az ellenokot, hogy Károly király állandó egészségben van (s valóban utolsó halálos betegségén kivül soha sem volt beteg), és hogy még fiatal, (mintegy 35 éves volt), s könnyebben megtörténhetik, hogy leánya „gyenge virág gyanánt előbb elhervadjon“, annyival inkább, mivel érett korához több idő kivántatik. (M. Terézia ekkor öt éves volt). És ha szerencsésen teljes kort ér is, bizonytalan, ki lesz a férje s minő indulattal lesz az Magyarországhoz. Mindenesetre külföldi lesz, mert a felséges uralkodóháznak férfi ivadékai nincsenek.

A mit ezenkivül a nádori itélőmester fölhoz, az a német császárságot illeti. Láttuk ugyan, hogy most nem vala oly mindenek fölött uralkodó tekintet, mint azelőtt, hogy a magyar király egyszersmind római császár is legyen, az-

az az összes német birodalom ura, — mert I. Leopold óta külön hadserege által Németország nélkül is elég hatalmasnak látszott; de már csak traditiónál, a császársággal járó nimbusnál s bizonyos eventualitásokban mindenesetre az onnan várható segélynél fogva is a magyarok még mindig ohajták a personalis uniót a német birodalommal. Különben is involválta ezen viszonyt az, hogy az örökös tartományok egyszersmind ama német birodalom tartományai. Szluha úgy vélekedik, hogy azon esetben is, ha hitbizománynyá lennének az örökös tartományok, a német birodalomtól függ, hogy azokban az utódot megerősítse. És ha nem erősíttetnék meg, *a magyarok reménye füstbe menne.* De ha nem a férj, hanem maga a leányutód alkalmasnak találtatnék is Magyarországon és az örökös tartományokon az uralomra, bizonytalan miként állana a dolog a német császársággal.

Azért — mond Szluha — abban van legnagyobb reménye, hogy ő felségének fia fog születni.

Az is aggasztja őt, hogy a pragmatica sanctio, mint hivé, szorosabban fűzné Magyarországot Ausztriához. Már pedig miként lehessen a szabad és Németországtól független Magyarországot a német birodalom egyik tagjával összekötni? „Sem a politika sem a magyar szent korona méltósága meg nem engedi, hogy a nagyobb legyen a kisebbnek járuléka s *a királyság egy herczegség alá vettessék.*“ Különben sem tartja jónak az asszonyok trónrajutását, — s Angliát és Svécziát ijesztő példaként hozza föl. Kár ő felségének idő előtt aggodalmaskodni, s még jobban örökössé akarni tenni az országot, melynek biztosságáról annak idejében választás által is csak oly jól lehet gondoskodni. Hiszen a felséges ausztriai ház is választás utján nyerte a magyar trónt s ennek alapján birta századokig. Illendő, hogy a női ág is választás utján jusson trónra. Magyar-

ország századokon át (1687-ig) nem engedett annyit az uralkodó ház férfi-ágának, mint a mennyi most kivántatik a női ág részére.

Ezek Szluha aggodalmai.

A fő ellenvetés, hogy az ausztriai örökös tartományok a pragmatica sanctio miatt más uralkodó alá találnak kerülni, meg volt gyengítve azzal, hogy az ausztriai rendek, mint láttuk már elfogadták volt a női örökösödést. Félig elismerték külföldön is, — s mint kiemelém — fő garantiáját a győzedelmes hadseregben láthatták, még Németország ellenében is.

A mi az elhalasztás lehetőségét illeti, arra nézve elnémult az itélőmester ellenvetése pár nap múlva. Mert a nádor mártius 7-iki levelében azt irá, hogy az udvar minden áron a közelebbi országgyülés elé hozandja a pragmatica sanctiót. A kérdés nem az lesz hát, hogy most határozzanak-e a rendek, vagy később, hanem hogy elfogadják-e, vagy elvetik a javaslatot. A nádor csak azt a kérdést látja: az uralkodóház maradjon-e meg, vagy idegen uralkodóház ültettessék a trónra. Utóbbira nézve úgy adja elő a dolgot, hogy gondolni sem lehet arra, hogy „*muszkát vagy más idegen potentiát válaszszunk*". A nádor csak azzal bizza meg az itélőmestert, tudakozza meg, minő feltételeket kivánnak a rendek a női örökösödés elfogadása dijjában. Tanácskozzék erről s tudja meg kéz alatt a véleményeket.[1])

Mik folytak azután Szluha és az alsó tábla tagjai közt ebben a tárgyban, arra mindezideig nincsenek adataink. Csak az áll eddig, hogy bő alkalom volt az érintkezésre a rendek legtekintélyesbb tagjaival; mert ezek többnyire Pozsonyban és Pesten azon állandó bizottságok-

---

[1]) Azon levelezés nyomán, melyet a „Budapesti Szemle" említett kötetében Szalay tett közzé.

ban működtek, melyeket az előbbi országgyülés nevezett ki az igazgatás minden ágára, hogy alapos tanulmányok nyomán reformterveket dolgozzanak ki s nyujtsanak be az országgyülésnek. Hogy a női örökösödés dolgában minő vélemények nyilatkoztak a hátra volt nehány hónap alatt, arról mit sem tudunk ez ideig. De ezek a pragmatica sanctio történetéhez nem merőben nélkülözhetlenek. — Midőn nagy elhatározások hozatnak szőnyegre, — akár nagy engedményekről, akár nagy reformokról van szó — egyesek és testületek számos oly okot szoktak felhozni, melyek épen nem lényegesek s csak palástúl szolgálnak részint a bizonytalan jövőtől való félelemre, részint a különben meglevő készség titkolására, hogy annál nagyobbnak legyen feltüntetve az áldozat.

Ha tudjuk a helyzet domináló szempontjait, gyakran vesszük észre, hogy az emberek nyilatkozataihoz való szó szerinti ragaszkodás csak félrevezet. — A helyzet fölfogása az, mely magoknak a szavaknak nemcsak értelmet ád, hanem kezünkbe adja a kritikai próbakövet is, hogy a találót és helyest megkülönböztessük a csupán hatásra számitott fogásoktól.

A helyzet pedig, mint feljebb bőven kifejtettük, olyan volt, minőnek a nádor találóan és igazán mondá: nem az a kérdés, elfogadják-e a rendek a pragmatica sanctiót, hanem miként használják alkalmul az ország szellemi és anyagi jóllétének biztositására, — szóval, hogy újabb garantiát nyerjenek alkotmányos önállásának.

Annyi bizonyos, hogy mikorra a fennebbi levelezés után nem egészen négy hónappal az országgyülés egybehivatott, az ország rendei már a legnagyobb készséggel elfogadák, sőt magok ajánlák fel a pragmatica sanctiót.

Az országgyülési 1722. junius 20-ikára összehitt királyi levél ugyan azon évi május 1-sején kelt.

A király előadván, hogy a közbejött háborúk gátolák az országgyülés összehivását 1715 óta, a női örökösödést is tárgyául tűzi ki az országgyülésnek; de csak czélzásszerű, burkolt szavakban.

Nehogy, úgymond, „országunk jövendőben bármi zavarokba és veszélybe essék, hanem inkább magoknak a hű karok és rendeknek legkegyelmesebb szándékainkban való megegyezesével s támogatásával bármely külső hatalom és belmozgalom ellen üdvös orvoslat találtassék és rendeltessék, s az országgyülés is oly intézkedéseket tegyen, hogy az Istentől nekünk s felséges házunknak alávetett többi örökös országainkkal s tartományainkkal való szomszédi s barátságos egyetértés és egyesség által a köznyugalom és állandó, zavartalan béke mindenesetre tartósan meg legyen alapítva, s e szerint az ország lakosainak megmaradásáról, fenntartásáról, oltalmáról és védelméről a lehető legjobb módon gondoskodva legyen: Magyarországunk és kapcsolt részei valamennyi karainak és rendeinek folyó évi junius 20-ikára, szabad királyi Pozsony városunkba közönséges gyülést vagyis diaetát hirdetni és azon isten segedelmével személyesen jelenlenni elhatároztuk."[1])

A tárgyalásokból ki fog tünni, hogy az egy korona alatti egyesüléssel csak tiszta personalis uniót értett a király. Az, hogy most különös nyomatékot helyeznek erre, onnan van, mivel most valószinűbbnek látszott, hogy az örökös tartományok a német birodalomtól elkülönitettebb állásban juthatnak. S némileg már is függetlenebbekké lettek, miután a német fejedelmek épen Károly trónraléptével — mint említém — nagyobb önállóságot vivtak ki. Ez hasznára válandott Károly utódainak, ha ez nem nyeri meg a német császárságot.

---

[1]) Kovachich, Suppl. III. k.

X. FEJEZET.

A pragmatica sanctio elvi elfogadása 1722. junius 30-ikán.

Az országgyülésre hivó levél mintegy intésűl szolgált arra, hogy a rendek magok legyenek kezdeményezők a női örökösödés tárgyában.

És az országgyülés csakugyan megtevé a kezdeményezést, még pedig egyértelműleg és nagy készséggel. Ha a fentebb kifejtett viszonyokat nem ismernők, bámulatosnak mondanók az eredményt.

Előttünk fekszenek az illető országgyülés naplói. Látjuk, hogy a mi a nyilvánosság előtt történt, igen gyorsan folyt le. Vita sem volt a „pragmatica sanctio" elvi elfogadásában. Egy részben az országgyülés akkori szervezete foszt meg az akkori kor e tárgyban való gondolkodását tükrözhető viták ismeretétől. Többnyire az országgyülés egyes alkatrészei eleve megvitatták a tárgyat s az készen formulázva és meg is vitatva került nyilvános ülés elé. Csak a nyilvános ülés actái maradván fenn, a viták ismeretlenek. A juniusi ülés leirása főkép mint korrajz érdekes. A karok és rendek mintha csupán csak a „pragmatica sanctio" megünneplésére gyűltek volna egybe, miután magánkörökben elő voltak rá készítve a lelkek.

Lássuk tehát a nem érdektelen korrajzot, az 1722-iki junius-juliusi ünnepélyek sorozatát.

Az országgyülést, mint mondám, egy május 1-sején kelt királyi levél junius 20-ikára hivta volt egybe. Junius első napjaiban iratott meg Bécsben egy programm, Pálffy Miklós nádor részére, melyben a király Pozsonyba utazásának részletei határoztatnak meg. A felség e szerint nejével együtt, de leányai nélkül, julius 3-ikán volt elindulandó a „Favoriotá"-ból (Schönbrunnból) Pozsonyba. Ki volt kötve, hogy a rendek ne verjék magokat nagy költségbe, s ne ügyekezzenek nagy fénynyel fogadni a királyi párt.

Ezen utasítás, melynek részleteibe itt nem bocsátkozunk, volt a május 1-sején kiadott összehivó levelen kivül a másik okmány, mely a rendek előtt volt, midőn junius 20-ika táján Pozsonyba kezdének gyülekezni. Talán csak a következendő hónapban kezdik vala meg az ülések tartását, ha a királynak julius 4-ikére tett Pozsonyba érkezte nem sürgette volna.

Junius 27-ikén az országház kapujára kiragasztott jelentés hirdeté, hogy az nap tiz órakor Sz.-Mihály templomában fog tartatni a Szent-Lélek segítségűl hivása, mire a mágnások egyenként a nevezett órában jelendenek meg, a rendek pedig fél órával előbb az országházban gyülnek össze, hogy testületileg jelenjenek meg. Ez alkalommal jelenté az al-nádor Nagy István, hogy a királyi személynök gyöngélkedvén, nem lehet jelen a gyüléseken; azért ő, az al-nádor fogja ideiglen betölteni az ő helyét.

A legelső, nyilvános ülés junius 30-ikán tartatott. Igy a Pozsonyban a maga idején megjelentéknek tiz napjuk volt arra, hogy az országgyülés első és főtárgyáról egymás közt értekezzenek.

Kikből állott akkor az alsó- és felső-tábla? — talán nem árt röviden megemlíteni.

Az 1722-iki ülésszakra a felső táblának összesen 156 tagja jelent meg; kik közt 33 főpap, 8 országbáró, 2 koronaőr, 16 főispán, 38 gróf, köztök két honfiusított idegen, 59 báró, köztök 5 honfiusított. A jelen nem levők az alsó táblára küldének képviselőket, mint például a honfiusított savoyai Eugen, kinek képviselője jelen volt. De ezek már akkor sem birtak nemhogy szavazattal, hanem *üléssel* sem az országgyülésen, — csak jelenlétök engedtetett meg.

Az alsó tábla 1722-ben állt 281 tagból, miből levonván a távol levő mágnások 64 képviselőjét, a tulajdonképi alsó táblának csak 217 tagja volt. Ezen számban van a királyi tábla 15 tagja (2 Horvátország részéről), 43 káptalanbeli követ, és 70 városi követ, (utóbbiak közt 10 horvátországi). A megyei követeké csak 89, vagy alig harmada az összes számnak. Megjegyzendő még, hogy Arad, Torontál, Csanád, Pozsega megye előszámláltatnak; de képviselve nincsenek, mint határőrvidéki megyék; Temes, Krassó meg sincs emlitve, mert nem rég foglaltattak vissza. Ezenkivül nincs képviselve, bár elősoroltatik, Kővár vidéke, — mig Kraszna és Zaránd képviselve vannak.

Mint a kimutatás bizonyitja, az országgyülés nem volt nagy számu, s még is — mint alább látni fogjuk — azt mondák azon időben, hogy a rendek szokatlan nagy számmal jelentek meg.

Julius 30-án ülést tartának, mind a felső mind az alsó tábla; ugyanazon egy épületben, különböző két teremben. Az alsó tábla összegyülvén, első dolga lett volna meghatározni, minő renddel üljenek a Dunán túli, inneni és felső megyék követei. De ezúttal csak vegyesen foglaltak helyet, kikötvén, hogy ebből nem vonnak következtetést jövőre. A követek helyfoglalása után a zaj lecsöndesedvén, s Nagy István alnádor, mint személynök-helyettes röviden üdvözölvén az alsó táblán egybegyült rendeket, ezek

könyörgést tartanak Bartakovics Pál az esztergomi káptalan követje előimádkozása után. Erre a helyettes személynök előadja *magyar nyelven*, hogy miután isten segedelmével a mágnások is együtt vannak, úgy véli, országgyülési szokás szerint egy küldöttség által kell őket köszönteni. Az alsó tábla e végre 12 küldöttet bocsát ki. Ezek visszatérvén, jelentik, hogy a felső-ház köszönettel fogadta az üdvözletet, s ezt saját küldöttsége által viszonozni fogja.

Nemsokára jelenté az elnök az felső házi küldöttség jöttét, s fogadására egy megyei s egy városi követet nevez ki.

Azonnal meg is jelent a mágnások öt tagu küldöttsége. Ez elmondván a viszonüdvözletet, a mágnások nevében ezt adá elő:

„Tudva van a rendek (azaz alsó tába) előtt, mi végre méltóztatott ő felsége ezen országgyülést összehíni. Szükséges, hogy a rendek elővéve a királyi meghivó levelet, annak tárgyában *véleményöket tudassák a Mágnásokkal.*"

Nagy István elnöklő alnádor megköszönvén a főrendek üdvözletét, igéré, hogy a határozatról értesítendi a felső-házat.

Ime, legalább külsőleg mily könyüséggel és röviden tétetett meg egy nevezetes lépés! — A mágnások most is, mint 1687-ben az alsó táblára bizták a kezdeményezést a legnagyobb fontosságu kérdésben, egy király- s úgyszólva dynastia-választásban!

A főrendek küldöttei eltávozván, az alnádor *magyarúl* mondá mintegy a következendőket:[1])

„Igen jól tudják a rendek — ugymond — mi végből s mi okért hivatott össze ezen országgyülés. A végből

---

[1]) Sajnos, hogy az akkori országgyülési irnokok kötelességöknek tarták mindazt latinra fordítni, a mi magyarúl mondatott is. Igy az alnádor beszéde csak latin fordításban van meg.

tudniillik, hogy az ország jövendő békéjéről és nyugalmáról lehessen gondoskodni. Mert tekintvén az állapotot és körülményeket, megfontolván, minő ellenség a szomszédja, ha csak máshonnan nincs segedelem s biztos pártfogás, ezen annyi szerencsétlenség által megromlott ország nem képes oly nagy hatalom ellen, ha mindjárt a fölvirágzás magas fokára jutna is, a maga erején megvédeni és fenntartani magát. Ha pedig interregnum találna közbejőni, mily nagy szerencsétlenségek szoktak ebből származni, nyilván van mindenkinek. Azért szükségesnek látszanék, hogy ha netalán ő felsége fiuörökös nélkül találna kimúlni, mit isten távoztasson, az ország a maga idejében gondoskodjék utódról, a mi nagyon hasznos és üdvös lenne kivált magára az országra nézve, a mint azt Szluha Ferencz úr bővebben kifejtendi.“

Ebből állott, a mit az alnádor mondott a női örökösödésről. Egyszerű szavak; de a mi a főok volt, az megemlíttetett s a tiszta igazságnál egyéb nem volt bennök.

Egészen más volt Szluha Ferencz, nádori itélőmester beszéde, kinek egy ugyanazon évi mártiusi levelét fentebb láttuk.

Szluha volt az, ki midőn Rákóczy Ferenczczel, mint ennek hű bajtársa kiutazott volt Lengyelországba, Leopold császárhoz egy kevély levelet irt, mely ily szavakkal kezdődött: „Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae“, mi eléggé mutatja, hogy kissé szerelmes volt a nagy szavakba. De akkor húsz évvel volt ő fiatalabb, mint 1722-ben, s azt vélhetnők, hogy most kevesebbet gondolt a szóvirágokkal, — annyival inkább, mivel, mint láttuk, csak három hóval ezelőtt is mily óvatos higgadtsággal szólott a női örökösödésről a nádorhoz irt levelében.

Azonban junius 30-iki beszéde egészen más. Mintha nem ő volna a martiusi Szluha Ferencz. A latin irók leg-

keresettebb kifejezései és szavai, — inkább czifrává mint széppé teszik szónoklatát. Habár magyar volt, képtelen lesz vala ugyanazt magyarúl elmondani. Ünnepélyes szónoklatoknál, kivált abban az időben mintegy megkivánták a legnagyobb mesterkéléseket. Azon kor volt az, midőn még az élő nemzeti nyelveken is Európaszerte izléstelen tulságig ment a latinság majmolása, s a mythologia és római szokások némi ismerete nélkül alig lehetett valaki egy művelt nőnél becsben, nem hogy egy országgyülés előtt. Hozzájárult, hogy különösen Leopold óta nagyon elspanyolosodott az udvar, s általa a felsőbb körök. Az üres formák nemcsak az életben, hanem beszédben és irodalomban divatosokká lettek volt. Szluha egész Európa szine előtt vélt beszélni, s valóban az akkoriak előtt a magyar műveltségnek dicséretet szerezhetett szóvirágaival.

Nagyobb hibák vannak a beszédben. Oly argumentumokat használ, melyek valótlanok, s melyek legkevésbbé illettek annak ajkára, ki azelőtt pár hóval nem úgy gondolkozott. Beszéde a helyesnek és helytelennek sajátságos vegyülete.

Hogy ünnepélyes demonstratio akart lenni ezen szónoklat, s nem a rábeszélés erejével hatni akaró parlamentáris beszéd, nem csak a frázisok bizonyitják, hanem azok a túlzások, ügyvédi csínyek is, melyeket ezen czifra műben minden nyomon találunk, s melyeket egy nagyon középszerü szónok, igen száraz szavakkal diadalmasan megczáfolhat vala.

Igy Szluhának volt igaza, midőn a korábbi élt ősöknek a királyi vér iránti kegyeletét hozza föl például, ámbár, mint láttuk, itt más politikai tekintetek valának döntők. De Nagy Lajos leányát Máriát hozni föl példaként, komoly vitában a legügyetlenebb fogás lesz vala; mert azt épen netaláni ellenfele hozhatta volna föl ijesztő példa-

ként. De ennél a históriai szemfényvesztésnél nagyobb azon ügyvédi, mely szerint a magyar magánjogot akarja a közjogra alkalmazni. A magánjog szól ugyan női örökösödésről; de ha az alkalmazható lesz vala a királyi házra, fölösleges lett volna külön államjogi szerződést kötni érette. Hasonlókép túlmegy a beszéd azon része is az igazságon, midőn a gyermekek királyul-jelölésének üdvös voltára ismét Máriát és Zsigmondot, I. Ulászlót és II. Lajost hozza föl. És ezen megannyi szerencsétlen példa után csaknem jobbnak tünteti föl a gyermekek, mint érett koruak királylyá választását!

Valamint ily sophismákban is, és azok daczára, mindenütt kilátszik a szónok nem közönséges esze, úgy beszéde egészen véve igazon alapszik. Csakhogy az ügyvéd és udvaroncz modornak sajátságos vegyülete, s a túlzások és czifrázatok nélkül maga is hiányosnak tartja s tán annak tartá vala beszédét az akkori közönség izlése is. — Nem azért mondjuk ezt, mintha szigorú itéletet akarnánk kimondani a nádori volt itélőmesterre, — sőt inkább azon hitünket akartuk kifejezni, hogy az ország-gyülés számos tagja, ha latin oratiót készit vala ezen alkalomra, tiz közül kilencz szintúgy fitogtatni akarta volna latin műveltségét, szintúgy kevert volna valótlanságot a való közé; mert ezt hozta magával a politikai illemtan is abban az időben.

De minden gyenge oldalai mellett is érdekesnek tartjuk magyar forditásban közleni az egész beszédet. Hozzátartozik a „pragmatica sanctio“ történetéhez, habár csak külső történetéhez.

Ime a beszéd egész terjedelmében:

Szluha Ferencz beszéde.

„Illenék bizonyára a hon ezen átalános öröm-ünnepén levetkezni a gyász-ruhát, tekintetes karok és rendek; ha az erény valódi szeretői többre nem becsülnék a valódi lelkesedést a színek bármely pompájánál és a kebel önkényt fakadó szerelmét a bibor-öltözetnél. — Mert valamint a föladat nagysága pirt önt el arczomon, úgy titeket, tekintetes karok és rendek, ki látlak gyúlni, hogy ennyi kitünő férfiunak és ezen öröm-ünnep vőfejeinek szerelme lángja közt csak egyszerű gyászruhában merem nemcsak láttatni, hanem hallatni is magamat. Szerencsés előjelnek veszem ezt, tekintetes karok és rendek! És a haza közönséges javára való indulatotok ezen föllángolásából jóslom én jövendő boldogságának teljes földerülését; mert a virrasztó előtt Phoebus szemének első fölmosolygása kedvesebbnek szokott tetszeni, a nap többi pompájánál.

„Közelebb jutok a tárgyhoz.

„Tekintsünk a mi hazánkra! Az elmult századok alatt annyi csapás látogatta, a felséges császár és legkegyelmesebb királyunk, VI. Károly dicsőséges erénye által a török háború vészteljes zivatarai elől révbejuttatott és húsz s több évi csendes béke kikötőjébe helyezett hazánkra! Kedvessé fogjuk ezt tenni a szomszéd fejedelmek előtt, midőn oly rettentő, de diadalmas háborúk után, több külső és belső biztosság és a határos népek barátsága által fölvirágoztatandjuk, sőt maga a felséges Ausztriai házhoz az atyai szeretet viszonya által szorosabban csatoljuk. Pedig sohasem egyesittetik szilárdabban a fejedelmek és alattvalók szive, mint midőn még úgyszólván a csecsemőkorban fejedelemnőik gyöngéd pólái

által is összeköttetnek. És a mily lelkemből óhajtom ezt, ép oly biztos sikerét remélem.

„De hol kell kezdenünk? — a tekintetes rendek engedelmével. Nagy dolgot mozgatunk. A kormányos kitudakolja előbb a viz mélységét, nehogy veszélyes homok-zátonyokon hajótörést szenvedjen; kiszámitja a költségeket; semmi ereje fölöttit a hadvezér, nem vállal tehetségén felül semmit a politikus; mert a jelesség is csak saját ügye természetes körén belül nyilatkozhatik. Vezér kell, intéző kell nekünk! Mert a maradandó nyugalom állandó védurat; a tartós béke, az erős és folytonos fegyverbenállást, virágzó és jó állapotban tartott serget és a soha meg nem szünő trónöröklést annyira megkivánja, hogy ha a szerencse viharos rohamai közepett a kormányos, még természetes halállal is kimulhatván, nincs a ki mindjárt utána következzék, a hullámok martalékai leszünk. Mintegy a természet rendének látszik azon tapasztalás, hogy az országok elég biztosságot soha sem élvezhetnek, ha a királyok szakadatlan egymásután következése nem tartja fenn. Nincs oly szilárd béke, mely háborút ne szülne; nincs oly biztositott nyugalom, melyet vagy az ország belső bajai ne zavarhatnának, vagy a századok óta ingatag hitűnek tapasztalt szomszédok uralomvágya, ott hol egyszer rés mutatkozott, be ne szakaszthatott volna, vagy jobban mondva be nem szokott szakasztani, — ha csak a felséges házzal való fölbonthatlan unio és a trónörökösödés folytonosságának szilárdsága nem oltalmazza. Ime a kedvező szél; ki a vitorlákat, föl a horgonyt! hogy az annyi külső és belső háborúk hullámain sokat hányatott hazánk boldogsága a biztosságnak mindig óhajtott kikötőjében a felséges Ausztriai ház egy királya és a trónöröklés ugyanazon törvénye alatt békés nyugalmat találhasson! —

„Mely öröklési, folytonos és születési következés hasznait a tekintetes rendek ily bölcs gyülekezete előtt fejtegetni nem tartom föladatomnak, különben a mondottakból is világosak.

„Csak egyet teszek még hozzá.

„Két ok mutatja főleg szükségesnek és hasznosnak a királyi következés örökre való meghatározását a női nemre nézve is. Mennyire ajánlja azt mindkettő, nem szükség bő szavakkal adni elő, midőn maga a dolog beszél.

„Mert ha érettebben megfontoljuk, *kinek* szomszédjában lakunk, mi az ő ereje, mi a mienk, milyen és mekkora mindkettő katonasága; kiben van harczvágy, mi a kincstár ereje a kettőnél és együtt, mekkora gyűlölettel viseltetik a külső zsarnok a magyar nemzet iránt? mi a mi hazánk óhajtása? Tele vannak vele az országok évkönyvei, és a siremlékek megmondják, ha hallgatván a mult végzetteljes eseteiről, csak Zápolya idejére és saját korunkra gondolunk.

„Hasznosnak mutatják azt a magán és családi érdekek, feleségeink, szeretett magzataink, a több mint száz éves járom alól fölszabadított haza, az ország rabsága miatt ő felsége által állott boszú, az ország határainak oly teljes s a legszélsőig való visszaállítása, a haza városainak oly teljes visszaszerzése, és a mi fő, az élet és vagyon legnagyobb biztossága, és a tekintetes karok és rendeknek a felséges Ausztriai háztól eredő s ezután még bővebben eredendő fölvirágzása, mely felséges ház annyi század óta úgyszólván egyensúlyban tartja egész Európát, s melynek hazánk iránti különös szeretetét ha elhallgatnám is, hangosan szólana a számtalan diadaljel, melyet a velünk szomszédos s a keresztyénség iránt halálos ellenségen, a századokon át nyakunkon életünkre áhitozott törökön nyert, úgy hogy hálátlanság bűne nélkül megtagadnunk nem le-

het, az 1687 és 1715-iki 3-ik törvényczikkben meghatározott öröklési rendet, ha ő felsége fiumaradékok nélkül múlna ki (mit isten távoztasson) az elsőszülött leánytól sem, vagy leányörökös nélkül való halála esetében a többi ágak öröklését sem, mig csak életben lesznek; sőt országunk iránt mutatott ennyi atyai jótétemény szólalván föl, ez kötelességünknek is látszik a mi és maradékink üdvére és a mindjárt mondandó czélból is (megtartván mindig az elsőszülöttség jogát) reánk fordítottak fejében.

„Részemről nem is akadhatnék fenn valaha az örökösnek akár nő, akár kiskorú voltán! Nem nő voltán, ha megemlékszem Máriára, Lajos király leányára és hazánk évkönyveire, — Máriára, kit szülőjének az országnagyok és egész ország iránt mind hadban mind békében kitüntetett szeretete, ezek méltóságának fenntartása, és a honfiaknak az apa érdemei iránti háladata ajánlott. És az ország őt, az ifjút, gyermeket megkoronázta. Mit kíván e szerint tőlünk a hála a felséges Ausztriai házból századok óta választott királyok és a mi szentséges királyi felségünk által hadban úgy mint békében véghez vitt dicsőséges tettek, hazánk számunkra való visszaszerzése, életünk és vagyonunk bizton léte, szabadságink *remélt* visszanyerése fejében? Mire indít benneteket az oly kegyeletes emlékű ősökkel való nemes versenyzés? kik mindig méltónak tarták a trónra azt, ki a trónon született, kik akkor voltak erősek és boldogok, midőn a haza szabadságának gyümölcsét a kerítésen túl is kinyujtották? Igy a dicső Lajos király a nagyreményű brandenburgi herczeget, Zsigmondot, ki még alig ért fölserdült kort, Mária leányának eljegyezvén, idején gondoskodott a trón betöltéséről; igy Albert, Ausztria herczege, Erzsébet Zsigmond leánya utján választatott és koronáztatott meg; így az apja halála után született László a csak három hónapos királyfi, bölcsőjében tétetett királylyá,

ki helyett a Cilley gróf, az ő nagybátyja esküdött fel; igy Lajos, Ulászló fia, alig két éves korában, még apja életében megkoronáztatik, mig ez a szerencsétlen mohácsi ütközetben halálát lelvén, I. Ferdinánd Anna, Ulászló király leánya és az emlitett Lajos király nőtestvére, utján szerencsésen megszerzé az ország szent koronáját.

„Ime, tekintetes rendek, a női ág! Ime dicsőségesen uralkodó királyi felségünk hozzánkig szerencsésen leszármaztatott utódsága! Mihez tartsuk magunkat? Nincsenek-e már példáink? Példa a ti őseiteknek a királyi női vérre, még a haza határain túl is kiterjesztetett szerelme. Már pedig nem szükséges ama ti nagy őseitekkel távoli országok messze tájaira mennetek; a szomszédban, sőt itthon, magában a fővárosban találjuk hódolattal, a mit atyáitok távolban is szeretettel keresének föl, a királyi vért. A sas nem szűl gyáva galambot; erőstől származik az erős. A haza egykori atyáinak fiai vagytok, tekintetes rendek! Az ősi erényeknek akár képmása, akár visszhangja levén, szükséges ugyanazt fejeznünk ki, a mitől származunk. Mert az almában is a maga tőjének, a folyóban a maga kútfejének íze van. A mely erényes ragaszkodást mutattak atyáitok a távoli királyi vérhez, utánozzuk azt a királyi udvarnál, s utánozzuk hamar, — mindjárt ma; mert szeretők tulajdona, inkább megelőzni a napot, mint végig várakozni.

„Nem osztozom a netalán a gyönge kor miatt támadható aggodalmakban, sőt inkább ez a mi biztat, mivel a jó alkalom nem halasztatja, hanem sietteti a szándékot. Lám Pomona első szülöttei is kedvesebbek szoktak lenni; a tavasz első zsenge adományi kellemesben illatoznak Boldog Arábia aratásinál; több méltóságbeli tiszttárs közt azt illeti a kitüntetés, a ki elsőbb volt; hiszen a dicsőség is az első foglalóé; a főembernek illik elől járnia; Atalanta sza-

ladva nyerte el az arany almát; avvagy a felséges, győzhetlen VI. Károly, római császár és legkegyelmesebb királyunk elsőszülött magzatja elől más királyi ág ragadja-e el a szent korona aranyalmáját? Ki kételkednék ama felséges család elsőszülöttségi leszármazásának akár szerencséjében, akár dicsőségében, — és igy amaz elsőszülöttnek ki nem adja az elsőséget? Eleget mondék. Hiszen a hajnal megjelenti, milyen lesz a nap. Hercules a bölcsőben adá jelét erejének.

„Hosszas beszéd és kivánatok nélkül kell kimondani a szót Magyarország királyához. Senki se aggódjék azon, hogy a királyi sarj szerencsésen nem fog előhaladni; mert atyja hősisége diadaljelekből készitett neki vert utat és egyengeté meg aczéljával; mivel pedig más mint az országúton (viam *regiam*) és atyja utján nem is járhat, nem is lehet egyéb, mint a mi atyja! Férjfi nő személyében! — még pedig a legnagyobb joggal. (Tripart. Tit. 7. et 50. Pars. I.) Mert a hazai alaptörvény a nőket férfiaknak nyilatkoztatja. Szerencsés Verbőczy, a ki irta; szerencsés magam, ki javallom; szerencsésebbek ti, kik megerősítitek; mert az országgyülésre egybegyűlt rendekre mindig szabad a hivatkozás; de legszerencsésebbek utódaink, kik a legjobb törvény rég ohajtott gyümölcsét örökre élvezhetik. Oh szerencsés rendek! minő ez a mi nemzetünk! A századokkal ezelőtt hozott törvény hatályát magán a törvényhozón nyilatkoztatja. Más uralkodók a királyi méltóság jogai közé számitják a törvények alóli föloldoztatást; a mi törvényünk a most kiskorú, de felséges női elsőszülöttet férfivá, királylyá teszi!

„Minő hazánk törvényeinek ereje, midőn ily metamorphosist tud eszközölni! Csak ezért is méltó rá, hogy egy betüjét se változtassuk. Midőn tehát beszédem a törvényen alapszik, ezt pedig senki sem meri tagadni, mi

történjék mindenki beleegyezésével? minő következtetést vonjunk abból, minek előzménye a törvényen alapúl? Azért ti, kik esküdt tisztelői vagytok a törvénynek, véleményemet irjátok alá. Mert ebben versenyeztek őseitekkel; ez a főrendek véleménye, ez az összes nép várakozása — irjátok alá!

„Mi következik ebből — tekintetes rendek? azzal hosszasan nem tartoztatlak: a külső erő elleni biztosság, a hazai nyugalom, a szivek őszinte egyesülése, a szent béke, a nép gyarapodása, a főrendek és nemesség méltósága és az egész ország boldogsága nem csak ohajtás, hanem valóság lesz. Ezen hazaszeretet bámulatra fogja ragadni a világot, csodálni fogják okosságunkat; az idegen a maga ügyével foglalkozandik, s rozsda fogja majd a kardot, melyet minden oldalról fennek reánk. A roszakarók mi mást tehetnének, mint csodálni fogják, a mit nem akartak? Fölhagynak a bizalmatlanság vádjával, midőn boldog utódaink jóllétét a mennyire tisztelendik, kétségtelenűl hódolatunk dicsőségét, ép annyira fogják azzal gyanusítani, hogy több kegyelem nyerésére használtuk.

„Ime az őseitek határozata által egészen hozzánkig lehozott, a mi szavazatunkkal méltán örök időkre kiterjesztett, a felséges uralkodóház női ágában, mig élni fog, boldogul uralkodandó örökösödés! Örökre maradjon hát fenn isten dicsőségére és népeinek üdvére!

„Vivat!“[1])

Szónok az utóbbi szót emeltebb hangon mondá, mire a rendek háromszoros „vivat“-ban törtek ki.

A „vivat“ kiáltások megszünvén, inditványozá, hogy ezen határozat adassék tudtára a mágnásoknak egy ki-

---

[1]) Szluha beszéde ki is nyomatott ugyanakkor Pozsonyban, s egy példánya a Nemz. Muzeumban van.

nevezendő küldöttség által. Mig a királyi tábla ezen küldöttséggel foglalkozik, a felső magyarországiak másik táblája külön is kinyilatkoztatja: „Nehogy azt higye valaki, mintha őket némelyek rábeszélték vagy rávették volna a szóban levő örökösödés elfogadására, újból is kijelentik, hogy ezen örökösödést önként, jó szántukból, minden kénszerités nélkül fogadták el.“ Ezután hasonló szavakban tőn nyilatkozatot a Dunán túliak és a Dunán inneniek táblája és a többi rendek a nevezett örökösödés tárgyában.[1])

Erre kineveztetett a küldöttség, mely a mágnásoknak jelentendő vala a rendek határozatát a női örökösödés tárgyában. Tizenkilenczen neveztettek ki a rendek mindenik osztályából, Acsády Ádám, győri kanonok vezérlete alatt.

Acsády és a küldöttség megtevén a mágnásoknál a jelentést, ezek is „Vivat“-tal mondák ki a női örökösödés elvét. Acsády ezt viszont jelenté az alsó táblának.

Erre Szluha Ferencz nyilvánitá azon véleményét, hogy jó lenne a mai határozatot felajánlani ő felségének, mielőtt szerencsésen leérkeznék, és ezen czélra a mágnások és rendek közűl Bécsbe küldöttség indítandó. — Ha a mágnások jónak látják, gondoskodjanak ők is ezen küldöttség kinevezéséről. A nádor ezen határozatra kinyilatkoztatta, hogy a főrendek is tekintetbe veendik.

Erre megjelent a rendeknél a mágnások egy tiz tagu küldöttsége Erdődy Gábor egri érsek vezérlete alatt, ki a rendek mindkét határozatára elmondá a választ. — A főrendek izenete nem üres formaság. Igen nevezetes záradékot kivánnak csatolni az általánosságban kimondott határozathoz, — mely *Magyarország integritását* illeti.

---

[1]) Szórúl szóra forditva a Trencsén megyei követek azon évi országgyülési naplójából. Más megyei követek naplója azonos ezzel.

Az izenetben a mágnások mindenesetre támogatják az örökösödés jelentett elfogadását; de oly formán, hogy „a magyar szent korona más országai és tartományai is olyanoknak tekintessenek, mint a melyek a női örökösödést elfogadták.“

Két irányban nevezetes eme végzés. Egyfelől feleslegessé teszi a Horvátország által 1712-ben kimondott határozatot, melyet most Horvátország a maga helyén, a magyar országgyülésen, melyen törvényesen volt képviselve, másodizben tett magáévá. Magyarország másfelől Erdély pragmatica sanctiójára nézve is már ekkor szót emel.

A mi pedig a Bécsbe küldendő deputatiót illeti, a főrendek a lajstrom elkészítéséről gondoskodtak. A rendek elkészítvén a küldöttség lajstromát, azt bejelenték a mágnásoknak Szluha Ferencz által, ki visszatérvén, ezt az indítványt tevé: Miután az Austriai ház női örökösödését mind a mágnások mind a rendek *egyértelmüleg* elfogadták, a rendek jelenjenek meg a mágnások termében, s ott egyesülten nyilatkozzanak a határozat elfogadásáról. A rendek általmentek a mágnások termébe. Ott először a nádor, azután a kalocsai érsek rövid beszédben szólának az előzményekről s kijelenték, hogy a Bécsbe inditandó küldöttségnek sietnie kell. Ezt háromszor megújult harsány „Vivat“-ozás követte, s ezzel mindkét ház eloszolván, az azon napi ülés befejeztetett.

Igy egyetlen egy nap fogadák el a főrendek és a rendek a női örökösödést, de még nem a „pragmatica sanctió“t, mely nem is volt eléjök terjesztve. Ezen határozat még csak a királyi meghivó levélre volt válasz. Ez pedig nagyon átalánosságban szólott, s e szerint amaz is.

A bécsi küldöttségbe a főrendek először 34 küldöttet neveztek ki, — közülök egyet Horvátország és hatot a

clerus részéről. De ezekhez a nádor utólagosan még hatot advấn, a főrendek küldöttsége 40 tagból állott, — mig a rendek küldöttsége 22 tagból, kik közt Horvátország részéről 1, a megyék részéről 7, a távollevő mágnások képviselőiből 4, a városok részéről ugyanannyi. — A két ház részéről kinevezett 62 küldött közűl sokan még junius 30-ikán, a többi julius 1-sején Bécsbe indultak. A nádor jelenté, hogy ő junius 2-ikán reggel fog Bécsbe érkezni s az nap 9 órakor reggel a küldöttség az ő lakásán gyűljön össze.

Megjegyezhetjük itt mellékesen, hogy III. Károly idejében még a mágnásoknak is csekély része volt otthonos Bécsben. Az oly első rendű dynastákat kivéve, minők az Eszterházyak, Pálffyak és Erdődyek, a többi magyarországi birtokain lakott állandóan. Leopold császár kormányzásának egyik elve volt, hogy az az előtt a vidéki élet miatt korlátolt helyi viszonyok közt élt főnemességet udvarába gyüjtse, részint ennek fényét emelendő, részint a függetlenség és decentralisatio ezen egyik legfontosabb elemét, az állami összpontosítás érdekeinek szolgálatjára használandó föl. Nem az ő találmánya volt ez. Az általa gyűlölt francziák uralkodói egyik főeszköznek találták volt föl a középkori rendi és egyéni függetlenség eltörlésére és helyette az állam önkényének és uralkodói mindenhatóságnak megalapítására. Lajthán túl már Leopold alatt véghez ment ezen átalakulás. Leopold alatt az ausztriai, stiriai és cseh urak fölvettették vagy pusztulni engedék őseik „sas-fészkeit" hogy Bécsbe vagy nagyobb tartományi városokba tegyék át lakásukat. Mondhatni az egész nemesség lemondott a várbeli életről, — annyival inkább, mivel maga Leopold a hűség és ragaszkodás egyik jelének tekinté, ha a főnemes városokba, s különösön Bécsbe költözik.

Magyarországon, bár maga a kormány is sok várat rontatott le, még a főnemesség Bécsben lakása nem volt oly általános divatban. Csak a XVIII-ik század második felében, Mária Terézia udvarának varázsa és a magyarok iránti kedvezése fejté ki azon hajlamot. Aztán még akár Leopold akár József és Károly idejében Bécs nem volt az, a mivé a királynő idejében vált. A nagyon vegyes népü városban, melyből egy egész külvárost laktak spanyolok, maga a közbiztosság gyengén tartatott fen, s a valódi városi élet kényelmei kevesek voltak. És Leopold uralma koránt sem volt alkalmas arra, hogy az udvart, a hol a magyarokat előitéletes idegenséggel fogadták, kedvessé tegye előttök. III. Károly uralma csak átmenet volt ezen részben is.

Mindamellett nem szabad felednünk, hogy a „bécsieskedés" iránt már nagy hajlam mutatkozott. Már a vegyes házbeli királyok alatt a Bécshez közelebb eső megyék nagyobb nemessége ismerte a várost, mely akkor is nagyobb volt Budánál, habár az udvar fénye távolról nem vetekedhetett a vizsegrádi pompájával. — I. Ferdinánd ideje óta pedig nemcsak az tett sokat, hogy Bécs volt a király székhelye, hanem az is, hogy az országgyülések majdnem kivétel nélkül Bécs szomszédjában, Pozsonyban vagy Sopronyban tartattak. Sokat tőn ezenkivül az is, hogy a Tököli és Rákóczy-mozgalmakhoz nem állott magyar főnemesek Bécsbe menekültek s József alatt nagy számmal voltak kénytelenek ott lakni, — nem is említvén hogy főpapjaink már régibb idők óta központnak tekinték Bécset a magyar katholicismusnak a magyar protestantismus elleni százados háborújában.

Bécs már nagy befolyást gyakorolt a társadalmi szokások merő átalakitására is. Magyarországon milyen mértékű lehetett ez, bizonyság rá Erdély, mely távolabbi fek-

vése daczára is III. Károly idejében egész metamorphosison ment keresztül szokásaiban, mint az egykori b. Apornak e nemben hasonlithatlan érdekességű emlékirata bizonyitja.[1])

Ezekből itélve a bécsi küldöttség külseje bár más volt, mint napjainkban lenne; de nagyon különbözött az azelőtti század ily nemű ünnepélyes menetétől is. És különösen oly időkben, midőn az ősi politikai intézmények fenyegetve nincsenek, a magyar ősi szokásaiból a külsőségekben sokat hajlandó engedni. A küldöttség kész volt alkalmazkodni ezúttal is a külső, de kivált az udvari szokásokhoz.

A rendek julius 2-ikán összegyültek a nádor, Pálffy Miklós bécsi szállásán, (hospitium), mert háza Bécsben, úgy látszik, nem volt. De a nádor sem érkezvén meg a kitüzött időre, délután öt órakor tanácskoztak a királyi audientiára menetel rendéről. Szó sem volt, hogy a menet, régi szokás szerint lóháton történjék. Ez már III. Károly idejében avult divat kezdett lenni. A rendek csak az iránt tudakozódtak a formaságokra kényes udvarnál, meg lesz-e engedve, hogy nemesek is hatlovas hintóban tartsák a bevonulást, miután a törvény nem ismer lényeges különbséget a két rend közt. A király válasza az volt, hogy mindenki oly fogattal és kocsival mehet, a minő telik.

A kocsik sora és rendje meghatároztatván, julius 3-ikán a menet a karinthiai kapun és a városon át a császár lakához, azaz a „Favoritába" vonult, hol a kihallgatási teremben a küldöttség szónoka, Csáky bibornok és kalocsai érsek ki egykoruak állitása szerint egyik fő mozgatója volt magán körökben is a női örökösödés elfogadtatásának, hosszú beszédet tartott, mely habár szintén frá-

[1]) Az Akademia „Monumentái"-ban.

zisos volt; de az alkalomnál fogva nem ereszkedvén bizonyitásokba, mentebb volt a sophismáktól, mint Szluha szónoklata.

Csáky bibornok-érsek beszéde itt következik:

„Szentséges császári királyi felség,

„Legkegyelmesebb urunk!

„Midőn szentséges felséged nagylelkű királyi meghivó levele által Magyarország összes karait és rendeit közelebbről múlt junius 20-ik napjára az ország közönséges gyülésére Pozsony szabad királyi városába kegyelmesen összehivatá, és a nevezett karok és rendek felséged iránt való hódolati kötelezettségöknél fogva e végből hűségesen s ha valaha, most a legszámosabban megjelentek, ezen apostoli és az istennek szentelt királyság szokása szerint ennek kegyelme és segitsége kérése után az ügyek tárgyalását megkezdendők más nap, Szent Lászlónak, hajdan ugyanazon Magyarország királyának (kinek bőkezüségéből az én váradi püspökségem és káptalanom alapíttatott volt) a hasonlókép hozzám tartozó Szent Márton püspök praepostságának templomában, a hol felséged felséges házabeli legdicsőbb emlékezetü elődei közül számosan s maga felséged is az ország szent koronájával megkoronáztattak, az isteni tiszteletet elvégezték, az országgyülésnek mindjárt azutáni, azaz első ülésében, bizonyára a szent lélek sugallatából, azon szent király érdemeinél fogva, kinek ünnepén a szent lelket Krisztus testének kitételével én végezvén az isteni szolgálatot, segitségűl hivtuk, az ország karai és rendei valamennyien nem rábeszélés, nem erkölcsi kényszerítés által, hanem egyhangulag és egy szivvel és szájjal, önkényt, szabadon, meggondolással és jóakarattal

abban egyeztek meg s szentséges felségedet alázatosan arra határozták kérni:

„Hogy felségednek a férfinemre nézve a királyságban való örökösödést Magyarországon az annak koronájához tartozó minden visszafoglalt és isten segitségével visszafoglalandó tartománynyal együtt, azon esetben (mit a kegyelmes jó isten elháritni méltóztassék) ha a férfi ág kihalna, akkor, és mind örökre a női ágra is méltóztassék elfogadni, megtartván mindig a következésben az elsőszülöttségi rendet.

„Javaslá ezt dicső emlékezetű őseinek és elődeinek valamint magának felségednek érdemei, fáradozása, gondjai és törekvései, melyeket ezen apostoli királyságának a barbárok járma alól való fölszabaditására, kiterjesztésére és emelésére forditott.

„Javaslá ezt felségednek a trónváltozás idejére is, s magából a meghivó levélből is az ország nagy vigasztalására kitünő atyai gondoskodása és mind a belső mind a külső bizton lét és nyugalom tekintetéből a józan ész;

„Javaslá az, hogy a végzetteljes interregnumoknak eleje vétessék;

„Javaslá a múltra, jelenre és jövőre való emlékezés és előrelátás, minő állapotban volt, minő állapotban van s illetőleg minő állapotba juthat a viszonyok változandóságával ezen Szent István első királyunk óta annyi szerencsétlenség látogatta ország;

„Javaslá a felséged kegyelmében és hajlamában való hit és remény;

„Szóval javaslá mindez s javasolná minden, míg épen semmi ok sincs, a mi a beleegyezéssel ellenkezőt javasolna.

„Mert mindent kellően megfontolva, ki másnak szentelhetné Magyarország magát és angyali koronáját sze-

rencsésebben, mint felséged felséges házának, annyi dicső császár és király termékeny anyjának?

„Bármely oldalról más helyes határozat nem lehetett, mint hogy ez a korona, melyet annyi viszontagság és veszély között védtek és tartottak meg felséged dicső elődei és maga felséged is, s mely annyi század szakadatlan során az ausztriai ház magas homlokán maradott a gondviselésnek titkos szándékából, felséged maradékaién is megnyugodjék.

„Mert kiben lehetne bátrabban bizni, kitől biztabban reméllni, ki iránt lennénk lángolóbb szeretettel, kit lenne tanácsosabb segitségűl hinunk, hol lehetne szilárdabban biztosítnunk s biztosabban szilárdítanunk magunkat, mint felséged buzgó felséges házában, melyben nincs mit félteni akár az apostoli katholikus országot, akár az angyali koronát, hogy más mint katholikus fejre, mint kezdetben volt, valaha szállhasson.

„Mert ez által a legerősebben hiszi és reméli Magyarország, hogy mind maga, mind felséged többi örökös országai és tartományai jóllétét előzmozdithatja, ha felséged és mindkétnemű örököseinek kormánya alatt *azokkal a tervezett unióban lesz.*

„Hiszi és reméli mondom egész biztossággal, hogy igy nemcsak szilárdabban és állandóbban megtartatnak az ő ősi szabadságai és kiváltságai, hanem felséged atyai kegyelméből és mindkét nemű utódainak kegyéből a kegyelmek és adományok nagyobb bőségét is.

„Ha felséged ohajtásunkat teljesiti, boldogoknak tartandjuk magunkat, hogy mi e végre itt jelenlevő küldöttek az örömet és vigasztalást közölhetjük azokkal, kiknek egyértelmű kivánságára küldetének ki.

„Hadd boszankodjék kelet, ám birálják tetszés szerint vetélytársaink vagy a felséges ház irigyei; keveset

vagy semmit sem gondolunk vele; egyszer s mindenkorra elég nekünk az isten akaratjából felséged kegyelme által végzendőkhez szilárdul és állandóan ragaszkodnunk.

„Fogadd azért kegyelmes úr a nép kivánságát, könyörgését és szive ohajtását, melyre nem fegyver, nem csel, sem valamely előleges rábeszélés vagy tanács, vagy pedig a felséged iránti hűségre nézve mástól vett példa által, hanem önkényt, saját szabad és jóakaratu elhatározásából, a felséged iránti szeretetet önmagából meritve érzé magát ösztönözve, alávetvén magát felségednek s felséged mindkét nemű utódainak örök időkre.

„Fogadd a minden bizalmatlanság és kétség árnyától megtisztult sziveket és lelkeket.

„Vigasztald meg csak ezzel is Magyarországot, mely különben is tied, és végre haladj, gyarapodjál és uralkodjál! Istennek (kinek gondviseléséből és csudálatos végzéséből lett mindez), segitsége legyen örökre velünk. Ámen."

Ezen beszédre a király röviden válaszolt; mert habár a latin nyelvet jól tudta, kivált nyilvánosan mentűl kevesebbet szeretett beszélni. Magán kihallgatásokban is olykor, mintha restellette volna a megszólalást, alig érthető halkan és hanyagul ejté a szavakat. Most azonban világos és érthető hangon mondá:

„Hallá — úgymond — a karok és rendek szándékát; helyesli, hogy a női örökösödést megajánlják. Ennélfogva Ő felsége is azokra, a mik átalán és részletesen a karok és rendek megmaradására szolgálandóknak fognak látszani, gondot forditand, különben biztositja kegyelméről a a karokat és rendeket."

Erre a kalocsai érsek kezet csókolt ő felségének, mely csókra ő felsége kissé megemelé kalapját. Azután

a meghatározott rendben a mágnások, nemesek és minden jelen volt magyar kézcsókra előjárultak. Mindez türhetőleg folyt le — mond tovább a jelentés — kivéve azt az egyet, hogy többeknek cselédsége is bemenvén a palotába, ebből is többen előjárultak kezet csókolni.

Innen több termen keresztűl az érsek vezetése alatt a császárnéhoz mentek, kinek az érsek német beszédben jelenté az örökösödésnek a leányágra való kiterjesztését, s kérte pártfogását. Mire a császárné jóindulatjáról biztositá. Kivánta az érsek, hozzák elő a herczegnőket. Ezek előjöttek. Az érsek üdvözölvén őket, a császárnénak és herczegnőknek is kezet csókolának.

Még 3-ikán sokan visszatértek Pozsonyba a rendek közül.

Az országgyülés juliusban a kimondott elv törvénynyé formulázásával foglalkozott. Látni fogjuk a tárgyalások menetét, melyek azonban már kevesbbé viselik magokon a csupa ünnepélyesség szinét, mindamellett, hogy távol vannak a korunkbeli parlamenti viták képétől.

XI. FEJEZET.

A pragmatica sanctio formulázása az országgyülésen.

A fenntebbi részletezés a külsőségekben már csak annálfogva is szükségesnek látszhatott, mivel némileg elterjedt s itt-ott hitelt talált traditio, vagy talán ujabb keltű hir, mintha a pragmatica sanctio kimondása alkalmával a pozsonyi országházra *ágyúk lettek volna irányozva.* Az országgyülési jegyzőkönyvek, melyeket a megyei követek küldének a megyékre, ilyesről nem emlékeznek. A ki a viszonyokat, III. Károly jellemét ismeri, az egészet magában is mesének tarthatja; de nem fölösleges a bővebb földerités sem; mert teljesen földeriti a kérdést a dolgok menenetének leirása, mely nem felettébb részletes ugyan, de bizonyos, hogy egyetlen egy valótlanság vagy ferdités sincs benne. Sok el van hallgatva, az igaz, a mit a követek azért nem tartának szükségesnek jelenteni, mivel azon korban a többi magától érthető volt. Hogy épen oly rendkivüli dolog, minő egy bombázás veszélye, még csak távolról se legyen érintve, ha volt benne valami, az nem hihető. Az olvasó előtt fennebb nem emlitők ezen mondát azért, hogy maga itéljen az ügy menetéből, — és most kérdhetjük, a fenn előadottak olvasójában ébredhetett-e csak legtávolabbról is olyas gyanu, mintha az országgyü-

lés terrirorizálva lett volna? Még azon habozásnak sincs legkisebb jele, mely az 1687-iki gyülést jellemzi.

Napnál világosobb, hogy 1722-ben a pragmatica sanctio kérdése már magán tanácskozásokban teljesen el volt döntve, s a nyilvános ülés a kivitelnek, bár mulhatlan, formaságához tartozott. Rögtönözve s kivált ágyuk fenyegetése alatt Szluha nem mond vala oly beszédet. Az előre el volt készitve, minthogy nyomtatásban is megjelent. Vagy ha rögtönözte is, a „vivat"okban gazdálkodóbbak lettek volna. Az egész ügy lefolyása nem a kényszerités, hanem épen a készség jellemét viseli magán. Egy előbbi szakaszban kimutattam, mik voltak a pragmatica sanctio mellett szólott okok. Még azok sem nevezhetők annyira kényszeritőknek, mint a józan ész szerint rábeszélőknek. Nem kellett hozzá ágyu kiszegezés: a politikai eszély sokkal könnyebb utat készitett az ügy lefolyásának.

Hasonló jellemüek az országgyülés további cselekményei is ebben a tárgyban.

Kövessük idő rendben ezen országgyülés folyását.

1722-ben junius utolsó napja után csaknem egy heti szünidő volt.

Julius 6-ikán országos ülés, melyben elhatároztatván a megyei követek ülőszékeinek rende, s előadatván, hogy ő felsége, Pozsonyba jövendő, másnap azaz 7-ikén Farkasfalvára érkezik, hová a rendek is megjelennek fogadására, a meghatározott programm szerint,

fölállottak Zemplén, Abauj és Ung megye követei. Előadák alapos mentségeiket, hogy előbb nem érkezhettek az országgyülésre. Hallották, hogy a rendek ezalatt elfogadák *az uralkodóház női ága örökösödési jogát. Azon megyék nevében, melyek őket küldék, ők is erre adják szavazatukat és a karok és rendek határozatát maguk is helyeslik és megerősitik.*

Jelenti az alnádor, hogy Bécsből az országgyülési küldöttség szerencsésen visszaérkezett. A kalocsai érsek a mágnások tábláján jelentést akar tenni a küldetés eredményéről. Kivánják, hogy a rendek menjenek a mágnások ülésébe s ott egy testületté egyesülve hallgassák meg a jelentést. Ez meg is történt.

Ezután mind két tábla kinevezi a küldöttséget, mely a királyt Farkasfalván fogadja.

A király nem 3-ikán, mint tervezve volt, hanem 6-ikán indult el a „Favoritá"-ból; miből látszik, hogy az országgyülés előbbi bécsi küldöttsége, mely a király lejövetelét elhalasztatá, nem volt az udvar által eleve tudott demonstratió.

A rendek elkészítik a királynak Farkasfalván leendő elfogadása programmját, s többek közt intézkednek, nehogy, mint Bécsben történt, alsóbb rendűek és szolgák jussanak kézcsókoláshoz. Miután a király valószinűen másnap délután öt órakor érkezik Farkasfalvára az ott szokás szerint elkészitett sátorhoz, a rendek jelenjenek meg délután három órakor, nehogy megelőztessenek.

Az esztergomi érsek, a szász herczeg, megjelenvén a főrendek ülésében, mentegetődzött későn érkeztéért s kijelenti, hogy maga is hozzájárul a női örökösödés elfogadásához.

A király fogadására kineveztetvén az egri püspök Erdődy vezérlete alatt a küldöttség, ez 7-ikén oda indult, és kiküldetett egy magyar és horvát katonaságból álló csapat is a király kiséreteűl.

Megérkezvén a király és királyné a nevezett helyre, az egri püspök, gr. Erdődy Gábor ékes beszéddel fogadta. Hizelgő szónoklatában VI. Károly császárt nagyobbnak mondja Nagy Sándornál; de elég ügyes csak abban a tekintetben állitni ezt, hogy mig emez fegyverrel hóditott s

nem gondolt a népek boldogságával, Károly császár ezt tartja főleg szem előtt. És mig Nagy Sándor megosztotta birodalmát utódai közt, Károly utódai alatt örökre egyesíti birodalma külön részeit.

A püspök ezen előleges üdvözlete után, mely a sátorban történt, a rendek élén az esztergomi érsek tartott rövid beszédet s nyert rövid választ.

A rendek részint lóháton, részint kocsiban jelentek meg. A király lóháton tartá a bevonulást. Előtte egy főpap szintén lóháton vitte a keresztet. A királyné kocsiban ment. A közvetlen kiséretet a Pálffy-ezred vasasinak egy százada képezte. A pozsonyi hajóhidnál a fegyveres polgárság négy százada állott, mely a várig a rend fenntartására ügyelt, s többek közt arra is, hogy az ünnep örömére puskákat el ne sütögessenek. Meg volt hagyva, hogy az ágyúlövéseknél, melyek szavánál történt a bevonulás, nagy vigyázattal kell lenni, nehogy szerencsétlenség történjék miatta. A város kapujában a polgárság átadá a város kulcsát a királynak, ki a rövid szónoklat után azokat visszaadá. Innen a magistratus hajadon fővel kisérte a királyt a várba. Ott pedig a királyt a mágnások, a királynét a mágnásnék várták, s előbbieket a király s utóbbiakat a királyné fogadá kihallgatáson.

Másnap, julius 8-ikán 9 órára voltak a rendek a várba meghíva. Itt adattak át a szokásos szertartással a királyi előadások az esztergomi érseknek, ki azokat a nádornak nyújtotta át. A kézcsókolás elmaradt ezúttal, — úgy vélték, a nagy hőség miatt a király nem akarta hosszúra nyujtani a szertartást. A rendek visszatértek az ország házába, hol mindkét tábla a főrendek termében egyesült.

Itt a nádor, gróf Pálffy Miklós fölolvasá a királyi előadásokat, melyek ide tartozó részéből a főbb helyeket idézzük.

A király biztosítván az egybegyűlt rendeket atyai indulatjáról, előadja, hogy az egykor oly virágzó Magyarország, ezen előtte oly kedves örökös országa mily siralmas állapotra jutott volt a török foglalás által, mihez belháborúk is járúltak. Leopold császár, nagy részben visszafoglalta az országot a töröktől; azután József királyi jósága kibékités által lecsendesíté a belső zavarokat. Előadja, hogy maga nem csak megtartá az országot azon határok közt, melyekben elődeitől átvette, nemcsak visszafoglalá egész területét, hanem a visszafoglalást kiterjeszté Magyaország melléktartományaira is.

A rendek, midőn a női örökösödést elfogadják, egyfelől ezen külső ellenség, másfelől a belső zavarok ellen biztosítják az országot, mely zavarok a trónöröklés meg nem határozása esetében könnyen előállanak. De követik őseik példáját is, kik sz. István király női ágon való utódaiból szerettek királyt választani magoknak, a minthogy az 1547-iki 5-ik törvényczikkben a női ágon Sz. Istvántól származott I. Ferdinánd utódait ismerték el királyoknak. Fölhozza a király az 1687-iki és 1715-iki törvényt, mely az örökösödést kimondja a fiu-ágra. Hogy azt a női ágra is kiterjeszték a rendek saját érdekökben, s ebben oly készséggel jártak el, elismeréssel fogadja.

A király reméli, hogy a rendek az örökösödés ugyanazon módon rendezendik, a mint más örökös tartományaiban rendezve van. Ennek fejében igéri a király, hogy a rendeket minden *jogaikban, szabadságaikban, kiváltságaikban, szokásaikban s valamint eddig hozott úgy a jelen országgyülésen és más jövendő országgyüléseken diaetaliter s a király hozzájárulásával hozandó törvényeikben, meg fogja tartani.*

Igéri a király a várak jó karba helyezését. A törvénykezési reformokra kinevezett bizottságok munkálatainak

tárgyalását ezen országgyülés föladatának mondja. Szól a királyi rendelet az adóteheruek a népen való igazságosabb és egyenlő kiosztásáról és az ország számos bajairól, melyeket telhetőleg orvosolni igér. A királyi leirat korántsem ad meg, korántsem igér mindent, a mit a rendek ohajtottak volna; de az alkotmányos tér nyitva állott a sérelmek orvoslására. A királyi előadás kelti ideje 1722. julius 8-ika.

A következendő ülés julius 12-ikén tartatott, midőn is a királyi propositiók ismét fölolvastatván, az alnádor előadta, hogy mivel az előterjesztés első pontja azt tartalmazza, hogy az örökösödést Magyarországon úgy kell szabályozni, mint a többi örökös országokban van, *szükséges az ottani örökösödés rendét tudni.* Ennél fogva szükséges az arra vonatkozó okmányokat ismerni. *Ezeket hiteles másolatokban elő is terjeszti a háznak.* Ezek sorban fölolvastatnak.

A főrendektől küldöttség érkezett, mely óhajtá tudni az alsó tábla véleményét a királyi előadásokra nézve.

Az alnádor tudtára adván a rendeknek ezen izenetet, hozzá tevé, hogy mivel a király már csak rövid ideig akar itt mulatni, ohajtandó lenne, hogy mielőtt elutazik, a politikai, katonai és közigazgatási rendezésre vonatkozó némely törvényczikkek eléje legyenek terjeszthetők. Nagy vita támadt a miatt, hogy az állandó bizottságok mindezekkel nincsenek készen. Abban állapodtak meg, hogy a terjedelmes munkálatoknak legalább kivonatát mutatják be a királynak. Ezek egyik pontja a magyar „consilium" fölállitásának szükségét és módját mutogatá.

Ugyancsak a 12-iki gyülésben kineveztetett a bizottság a sérelmek összegyüjtésére és szerkesztésére.

Julius 13-ikán és 14-ikén is az új szervezési munkálatok körül folyt a vita, mig azok mibenlétét 14-ikén délután 7 órakor jelenték be a királynak.

A julius 16-iki gyülés majd egészen a női örökösödés kérdésének volt szentelve. A mit ezen ülés tárgyalásairól az akkori országgyülési jegyzőkönyvek fenntartottak, ha nem is szóról szóra, — de terjedelmesen közöljük.

Az ülés reggel tizedfél órakor kezdődött. Az alnádor előadta, hogy a király el akar utazni. Küldjön az országgyülés követeket hozzá, kik további maradásra kérjék. Azután emlékezteté a rendeket, hogy a női örökösödés elvét elfogadták ugyan; de arra nézve törvény még nincs.

Az alnádor ezen szavai is mutatják, hogy a rendek nem voltak — az erdélyiek példájára — úgy fogadandók el a pragmatica sanctiót, mint a Lajthán túli tartományok, melyeknek eléjök terjesztett okmányait most hivatalosan tudatták velök. A rendek időközben nemcsak azt határzák el, hogy más formulázást adnak az országos szerződésnek, hanem már el is készíték e részben a törvényjavaslatot. Szluha Ferencz, nádori itélőmester, az elnök felszólítására a fentebbiek után föl is olvasá a törvényjavaslatot, mely magyar fordításban itt következik:[1])

„I. Törvényczikk.

„Ő Császári királyi szent Felségének az ország karai és rendei iránt, kik a jelen országgyülésen nagy szerencsésen és azelőtt alig látott igen nagy számmal gyültek össze, valóban atyai és nagykegyelmü hajlamát, és az ő fennmaradásokra és a magyar királyság országos érdekeinek (status publici) előmenetére s minden esetre, még a külerő ellen is, a szomszéd örökös országok és tartomá-

---

[1]) Szükségesnek láttam a fordításban vagy meghagyni némely latin műszavakat, vagy zárjelben kitenni. Törvényről levén szó, annak műszavait tán nem is igen szabad oly kifejezésekkel cserélnünk föl, melyek — mint jelen törvénytudományunkban — gyakran roszak. Különben is a latin műszavak a közéletben ma is divatozván, mindenki érti.

nyokkal való *unio* megalapitására és a belcsendesség fentartására irányzott gondját s aggodalmát, ő császári királyi szent felségének az ország és hozzá kapcsolt részekhez legkegyelmesebben bocsátott királyi meghivó leveleiből és legujabban tett előterjesztéseiből igazán hódoló hűségök ajtatos buzgalmával és állandó lelkesedésével legalázatosabban megértvén: az atyai indulatnak irántok kimutatott ezen különös jeleért, és hogy bármely nagyon fontos gondjai és munkálkodásai, melyek a római szent birodalmat és az európai békét érdeklik, ellent nem állván, hű karai közé jönni s őket legmagasabb, előttök mentül tisztelendőbb személyében atyailag vigasztalni s legelőször s mindenek előtt, és a hű Karok és Rendeknek minden abbeli alázatos esedezésök előbocsátása nélkül, irántok tiszta atyai indulatból, hogy magyarországi örökös királyságának s a hozzá kapcsolt részek, országok és tartományoknak összes karait és rendeit, valamennyi mind diplomaticai, mind bármely más jogaiban, szabadságaiban, kiváltságaiban, mentességeiben, szokásaiban, előjogaiban s törvényeiben, melyek *eddig* engedélyeztettek s alkottattak és a *jelen országgyülésen és jövőre is országgyülésileg alkottatni fognak,* megtartandja, ajánlani és azokat s azok mindegyikét legkegyelmesebben megerősiteni méltóztatott, legalázatosabb s a mennyire tőlük telik, ő császári királyi szent felségének legnagyobb köszönetet mondanak, azért is:

„1. §. Hogy midőn legfelségesb ausztriai háza nőága is, ennek s az ettől leszármazandó ivadékoknak kihaltáig Magyarország királyi koronájára s azon szent koronához tartozó részekre, országokra és tartományokra az ország és hozzá kapcsolt részek összes karainak és rendeinek egyhangu szabad szavazatával kikiáltatott*).

---

*) Szluha törvényjavaslatában még nincsenek meg a később törvénynyé vált szöveg ezen szavai: „et per solemnem eorundem Statuum et Ordi-

„2. §. Ezen ajánlatot is méltóztatott oly kegyesen és kegyelmesen s hálás indulattal fogadni s hű karai és rendei kegyes s üdvös kivánatainak nemcsak helyt adni;

„3. §. Hanem a magyarországi királyság koronájában és a hozzá kapcsolt részekben, országokban és tartományokban olyan successiot, azon elsőszülöttségi sorban (ordine) mint a fiágbeliekét, ő császári királyi szent Felségének Németországon belül és kivül fekvő örökös többi országaiban és tartományaiban már általa rendelt, megállapított, közzétett és elfogadott rendszabály (norma) szerint, elválaszthatatlanúl s a vérségi ízek egyenlő voltában a fiág előjogának tekintetbe vételével, kiván irányoztatni, fentartani és megőriztetni;

„4. §. Úgy hogy az Ő nő- vagy fiörököse, a ki a fenséges ausztriai ház előbocsátott országainak és tartományainak az említett, a fenséges ausztriai házban elfogadott elsőszülöttségi rendszabály szerént örököse: az utódkövetkezésnek ezen és minden jövendő esetekben épen azon örökösi jogával Magyarország és a hozzá kapcsolt, szinte feloszthatlanokul értendő részek, országok és tartományok csalhatatlanul leendő királyának is tartassék és koronáztassék.

„*II. Törvényczikk.*

„Jóllehet a magyarországi királyság és hozzákapcsolt részek hű karai és rendei Ő császári királyi szent Felségének élénk és virágzó s legjobb állapotú korát, erejét és egészségét szemlélik s az isteni áldáshoz legnagyobb bizalommal levén, igen nagyon biznak, hogy őt fiágbeli nagy és dicső utódokkal, hű karainak könyörgésére is, melyeket

---

num ad Sacratissimam Caes. et Reg. Majestatem Viennam expeditam deputationem vocatum.“ A törvényjavaslatban nincs meg a §-okra osztás is, — mindazáltal ezen külsőséget itt meghagytam könnyebb átnézés kedveért.

a jó Istenhez e végett bocsátanak és bocsátani fognak, nagy bőséggel megajándékozandja s fiörököseinek szakadatlan sorával az ország hű karait megvigasztalandja;

„1. §. Minthogy azonban azt is jól általlátják, hogy szinte a királyok és fejedelmek is más emberek halandósága egyenlő sorsának vetvék alája, ennélfogva éretten és tanácstartva megfontolván mind ő császári királyi szent Felsége elődeinek, dicsőült hajdani atyja Leopold és testvére József, Magyarország dicsőséges királyainak, mind pedig és főképen legkegyelmesebben uralkodó ő császári királyi szent felségének a hazai közjó öregbedésére s hű polgárai örök üdvére hadban úgy mint békében véghezvitt saját legdicsőbb cselekvényeit és tetteit: midőn e magyarországi örökös királyságát, a hozzá kapcsolt országokkal, részekkel és tartományokkal nemcsak megtartotta azon állapotban, melyben érintett dicső elődei által helyeztetett volt: hanem a legutolsó ozmán háboru alkalmával is ennek nagy dühös megtámadásai ellen ezt lelkesen megőrizvén, győztes és szerencsés fegyvereivel, a hozzá kapcsolt országok és tartományokba is, saját nevének halhatatlan dicsőségével és a karok és rendeknek, az ország magánpolgárainak örök biztonságával kiterjesztette: hogy bármely következő időkben minden külső, valamint belső zavarok és veszélyektől megóvathatik, sőt boldog s folyvásti csendességben s az elmék őszinte egységében, minden külső erő ellen is szerencsésen örökké fennállhat;

„2. §. Ezenkivül minden belső mozgalmakat és az interregnumnak könnyen támadni szokott, magok az ország karai és rendei előtt régtől fogva igen ismeretes bajait gondosan elhárítani kivánván;

„3. §. Őseik dicséretes példája által ösztönöztetve;

„4. §. S ő császári királyi szent felsége, legkegyel-

mesebb urok iránt magokat legalázatosabban hálásoknak és hűségeseknek akarván bizonyítni:

„5. §. Ő császári királyi szent felsége fiágának magvaszakadtával, (melyet isten nagy kegyelmesen eltávoztatni méltóztassék), a következés öröklési jogát (jus haereditarium succedendi) a magyarországi királyságra nézve, és a koronát s az ehhez tartozó részeket, tartományokat és országokat, melyek már isteni segedelemmel visszaszereztettek vagy vissza fognak szereztetni, igazgatás és kormányzás végett általruházzák fenséges ausztriai háza leányágára is; még pedig első helyen, fennevezett most uralkodó császári királyi szent felségétől;

„6. §. Azután ennek kihaltával, dicsőült hajdani Józseftől;

„7. §. Ezeknek is kihaltával dicsőült hajdani Leopold császárok, királyok ágyékaiból leszármazókra, s azoknak mindkét ágon levő törvényes, római katholikus, ausztriai főherczegi utódaira, azon elsőszülöttségi sor szerént, melyet uralkodó császári királyi szent felsége Németországon belől s kivül fekvő, emlitett jogon és rendben feloszthatatlanúl és elválaszthatatlanúl, egymással és együtt és a magyarországi királysággal s hozzá kapcsolt részekkel, országokkal és tartományokkal egyetemben örökösképen birandó más örökös országaiban és tartományaiban is megállapított;

„8. §. És a nevezett utódkövetkezést elfogadják;

„9. §. És ilyeténképen a fenséges Ausztriai Házban behozott és elismert nőági utódkövetkezést (kiterjesztvén erre mostan akkorra az 1687-ik évi 2. és 3-ik és hasonlóképen az 1715. évi 2. és 3-ik czikkelyeket) a fent előadott rend szerént megállapítják;

„10. §. Annak, az emlitett, fenséges Háza nőága, az előadott módon nyilvánitott örökösök és mindkét águ

ausztriai főherczegi utódok általi elfogadását, helybenhagyását, és az előbocsátottakkal, szintén az előadott módon ő császári királyi szent felsége által legkegyelmesebben megerősített diplomaticai és egyéb, az ország és hozzá kapcsolt részek, országok és tartományok karainak és rendeinek fentnyilvánitott szabadságaival előjogaival együtt, az előbb idézett czikkelyek tartalma szerint minden jövő időkben megtartásának *koronázás alkalmával történendő felfogadását* elhatározzák;

„11. §. És a mondott ágnak csak mindenképeni kihalása utánra tartják fenn azt úgy értetni, hogy a királyok választásában és koronázásában a karok és rendek ősi és régi és jóváhagyott és bevett szokásának és előjogának fog helye lenni."

Miután ezen javaslatok fölolvastattak, az elnöklő alnádor fölszólítá a rendeket nyilatkozzanak: elfogadják-e ezen törvényczikkeket, a mint vannak, s kivánják-e úgy terjeszteni a főrendek elé?

A rendek elfogadták a két törvényczikk egész szövegét.

Meg kell adni, gyors eljárás! Azon törvényczikkek, melyek századokra államjogilag kötelezik a nemzetet ép ugy, mint az uralkodót, egyetlenszeri nyilvános fölolvasásra minden vita nélkül fogadtatnak el.

Ha volt törvény, miről el lehet vala mondani, — az országgyülési viták tartósságáról itélve, — hogy *rögtönzött* volt, — még tán inkább ráilleněk az a fentebbire, mint az 1848-ikiakra!

Ilyesen azonban csak az csodálkozik, a ki régi parlamentáris szokásainkat az újabbakhoz méri. Hajdani rendi képviseletünkben épen a legfontosabb határozatok nagy része ily rövid uton keletkezett. — Maga a követek táblája, saját kebelében ritka esetben vitázott hosszasan. Többnyire el volt készülve a tárgygyal, midőn nyilvános

ülésbe vitte. A tárgyalások nem a nyilvános ülésben folytak s a határozatok mintegy a szinfalak mögött készültek el. — Hogy az igy volt, nem csupán a sokszor üdvös politikai titkolódzás szándékával történt, hanem az országgyülés akkori szervezete nem igen engedé, hogy máskép történjék.

A magyar országgyülés, a székesfehérvári és rákosi nemzetgyülések idején egy testület volt, s mágnás és nemes egyenlő jogu. A vegyes házbeli királyok alatt a banderialis rendszer kifejlése már több különbséget hozott be nemcsak a főzászlósok és többi nemesek, hanem az önálló banderiumos nemesek és azon kisebbek közé, kik megyei zászlók alatt szolgáltak közfölkelés idején. Mint láttuk, már az Anjouiak alatt a köznemesség csak megyénként nehány követ által képviselteti magát. Mindamellett a két ház koránt sincs elkülönitve, sőt a mohácsi vész korában a köznemesség ujra tömegesen jelenvén meg a Rákoson, a főnemesség túlsulyát meg kezdé szüntetni. Csak a Habsburgi királyok alatt, midőn Pozsonyban tartatnak a gyülések, válik határozottabban külön a mágnások táblája a köznemesség és városok táblájától, s lesz állandó szokássá, hogy a nemesség megyénként képviselteti magát. Az országnak a török uralom idejében való szakadozottsága magyarázza ezt. Mindamellett elvben még mindig *egynek* tekinti magát a mágnások táblája az alsó táblával. Bizonyitja ezt az, hogy — mint csak a fentebbi tárgyalások is tanusítják — a nyilvános gyülés nem állott egyébből, mint örökös izengetésből egyik tábláról a másikra, s minden fontosabb határozatra vagy ünnepélyes demonstratióra egy terembe gyűlt a két tábla, mely ugyanazon épületben, csakhogy más teremben tartá gyülését.

A nyilvános gyülés tehát nem volt egyéb, mint a két táblának mintegy diplomatiai alkudozása.

A tanácskozások menetét kissé meghosszíták a felső és alsó tábla közti izengetések; de a mult században az tette ezt könnyebbé, hogy nem csupán kész határozatok kerültek egyik táblától a másikhoz. Az érintkezés meg volt, mondhatni folytonosan. A viszony oly familiaris volt, hogy egyik ház a másikról minden pillanatban tudósitva volt még kisebb fontosságú ügyekben is. A mi a tanácskozásokat hosszura nyújtá, az volt, hogy a *koronával* csak feliratok és leiratok útján érintkezett az országgyülés, s a korona tanácsosai nem vettek részt közvetlenül az ülésekben. A „*diaetalis tractatus*“ még hosszabbá lett azáltal, hogy a mult időkben többnyire a korona legbefolyásosb idegen tanácsosai épen nem voltak rokonszenvvel az alkotmányosság s sokan nem maga a magyar név iránt sem, mi által sok fontos tárgyban az országgyülés nemcsak igen lassan boldogult, hanem „tractatusa“ merőben fenn is akadt.

Maga az alsóház elég gyorsan végzett sajátságos szervezeténél fogva, mely azt külön táblákra osztá.

Csak rövidség okáért mondám fentebb is „*alsó táblának*“ a rendek gyülését. Ezen nevezet az akkori országgyülési okmányokban nem igen fordul elő. „Alsó tábla“ valóban nincs, hanem van „királyi tábla“, a Dunán túli kerület táblája, a Dunán inneni és felső megyék táblája.

Ezen kerületek törvényhatóságilag azáltal váltak volt külön ily határozottan, hogy a török elfoglalván a magyar alföldet, a felvidék és Dunán túli rész egymástól messze szakadt, s e részeknek külön kapitányság, külön királyi kamra kellett, s néha különbözők voltak érdekeik is. A Dunán túli megyék már a XVI. században tartanak kerületi országgyüléseket s a felső megyék néha a XVII. században is, nemcsak visszaéléskép, hanem törvényesen is elnézett gyüléseket. Még első Leopold uralkodása első felében is, az országgyülés szünetelésével a felső tizenhárom

vármegye külön gyüléseket tart a felvidék egyegy városában.

A török kimenetele után is megmaradt a kerűleti képviseletek ezen határozottabban elkülönített állása, mi az alsó táblának nem nyilvános üléseit is olyforma diplomatiai tractatussá tette, mint a minő a nyilvános gyülés volt.

Már ezekben az individualis meggyőződés alá volt rendelve némileg a kerületi tábla egyetértésének.

Régi országgyüléseinket — azt hiszem — nem anynyira a követeknek megyei utasítások általi megkötése jellemzi; mert ezen utasítást saját felelősségére áthághatta a képviselő, — hanem jellemzi ama táblákra oszlás, ama kerületi gyülések, — szóval jellemzi a *nyilvánosság hiánya, a discussiok, a debatteok ritka volta,* mi miatt valódi parlamentáris pártok sem fejlődhettek ki. A táblák conferentiái helyettesíték a pártértekezleteket, s a táblák a pártokat. Úgy látszik az ügyvitelben nagyobb volt a gyakorlottság és fegyelem, mint némely újkori parlament pártjaiban.

A fentebbi törvényczikkek genesiséről nyilvánosság nem létében mitsem tudunk; mert az országgyülési acták csak azon nyilvános gyülésekről szólanak, melyekben valamennyi tábla egyesült egy már egymás közt elvégzett határozat ünnepélyes elfogadására. Ily szerkezet mellett Szluha azon minapi nyilatkozatának, mely szerint egyes ember ily nagy tárgyhoz, mint az örökösödés, nem szólhat, még nagyobb jelentése volt, mint napjainkban lenne egy képviselő hasonló vonakodásának. Ma szerénység, ildom és honpolgári erény, akkor némileg kénytelenség volt. Azonban épen azon szerkezetet ismervén, föltehetjük, hogy junius 27-ike óta, midőn a rendek elég nagy számmal voltak Pozsonyban, nemcsak hogy felső és alsó házbeli egyes tagok közt beszéd tárgya volt, mint említők, a

pragmatica sanctio, hanem az egyes táblák gyüléseiben is formulázott javaslatok olvastattak fel s voltak megfontolás tárgyai.

Szluha törvényjavaslata, meglehet az ő saját műve; de könnyen megeshetik, hogy nem az. A mit bizonyosnak tarthatunk annyi, hogy a királyi tábla kebelében fogalmaztatott. Meglehet a kerületi táblák különböző módosításaival került a nyilvános gyülés elé oly modorban, hogy senkinek sem volt ellene kifogása.

Sőt nagyon valószinű, hogy midőn junius 30-ikán a rendek közmegegyezéssel kimondák elvben a női örökösödés elfogadását, már tudták, mi módon fogják azt formulázni s tanulmányozták volt a kérdés ama lényeges oldalát, — mi a főkérdés volt — minő feltételeket csatoljanak amaz elv törvénybe-iktatásához; mert a junius 30-iki határozat még csak a készség kijelentése volt ama törvény megalkotására; de arról törvényczikk nem készült. Oly kevéssé volt még az „pragmatica sanctio", mint a horvátok 1712-iki határozata. Szluha julius 16-iki javaslatában (I. t. cz. 1. §.) csak elbeszélő modorban van érintve az, a bécsi küldöttség elhallgatásával.

A tárgyalások nem nyilvános részének ismerete érdekes lenne ránk nézve nem annyira azért, hogy megtudnók, mi kifogás lehetett a női örökösödés ellen, hanem azon lényeges és főkérdésben, mit kivánjanak a rendek az uralkodótól és utódaitól amaz örökösödés elfogadása dijában.

Az 1722-ben hozott és 1723-ban változatlanul megerősitett I. és II. törvényczikkben a magyar alkotmányosság eddigi alapkövei újra le vannak téve és megszilárdítva.

A javaslat a női örökösödés dijjában ezeket kivánja:

1) hogy a női utód épen úgy, mint a férfi utód koronáztatása előtt tartozzék megesküdni a törvények megtartására;

2) Magyarország rendei megmaradnak mindazon törvények élvezetében, melyeket törvényes országgyülésök alkot és a király megerősit. Értetik ez nemcsak az addigi törvényekre, hanem a jövendőbeliekre is. Szóval ki van mondva, hogy Magyarország csak alkotmányos törvények szerint igazgattatik. Mindamellett a rendek külön mondák ki:

3) hogy Magyarországot idegen törvények és kormány formák szerint igazgatni nem fogja sem a női trónörökös, sem törvényes örökösei.

A női örökösödés fentebbi föltételei nem foglalnának magokban semmi új elvet Magyarország önállására és alkotmányára nézve.

Ősi elv, hogy Magyarországon csak az lehet törvény, a mit az országgyülés a maga szokásos szervezetében határoz és a mit a törvényesen koronázott király megerősít, — törvényesen koronázott király pedig senki sem lehet, mig az ország szabadságait és jogait diploma által nem erősiti meg és eskü által nem kötelezi magát rá; — és végre a diploma és eskü épen az alkotmányos kormányzás biztositéka. Azonban, mindamellett, hogy a pragmatica sanctio alkotmányunk biztositására új elveket nem hozott be, 1723 óta maig a magyar államjog sarkköveit foglalja magában, s betetőzése az 1723 előtti alkotmány-biztositékoknak. Kitünik az egy rövid történelmi vázlatból, melyet azon éven kezdünk, midőn a királyi szék betöltésére az örökösödés elve fogadtatott el. A lánczolat nagyon szoros, — egyik lánczszem csak folytatása a másiknak; de a haladás még is feltünő.

1687-ben, midőn a koronának firól fira szállását elhatározták a rendek, nem is kötöttek ki egyebet, a jövendőbeli örökös királyokra nézve, mint a mit a választási királyoktól követeltek: egy „inaugurale diploma“ kiadását

a korábbi királyok alatti formában, és a királyi esküt II. Endre bullájára és arra, hogy mind az eddigi törvényekben és szabadságokban megmaradnak a rendek, mind pedig megtartják azon törvényeket, melyekre nézve király és országgyülés meg fognak egyezni.[1])

Érintettem fennebb, hogy midőn Károly király 1712-ben trónra lépett, a rendek új koronázási hitlevelet készitének. Emlitettem azt is, hogy — legalább egy részben — a horvátok megelőző ama határozata idézte volt elő ezen uj hitlevelet, hogy ők a női örökösödés elvét elfogadják. — És ha tán a *fő* ok a horvátok túlságos buzgalma volt az új diploma szerkesztésében, nekik lehet köszönni *főleg*, hogy 1712-ben az uralkodó ház fiu örökösödéséhez ha nem is uj elvek, de bővebben kifejtett föltételek köttetének, mint 1687-ben.

Egy előbbi fejezetben, hol a pragmatica sanctióra tett előkészületekről szóltam, előszámláltam azt az öt pontot, melyet Károly elé a megkoronázás föltételéül előterjesztének a rendek, kikötik hogy Endre bullája (az 1687-ikben eltörült pont hijján) megtartassék; továbbá az ország integritását követelik; fenntartják a szabad választás elvét az uralkodó ház fiu maradékainak nem léte esetére; s végre, minden utódtól trónraléptekor az ehhez hasonló diploma kiadását és az esküt megkivánják.

Mindez elvileg még csak ott állana, a hol az 1687-iki; de az által nyer nagyobb fontosságot, hogy forma sze-

---

[1]) Az inaugurale diplomára nézve az 1687-iki második törvényczikk 1-ső §-a, miután elmondá, hogy az akkori király fiu örököseit elsö szülöttségi rendben elismerik a rendek örökösödési királyoknak, — *másfelől* kiköti: „et *erga* semper, toties quoties ejusmodi inauguratio instauranda erit, *praemittendam* praeinsinuatorum *Articulorum Diplomaticorum acceptationem*, *seu Regiam assecurationem*, deponendumque superinde juramentum, in ea, quà a majoribus suis praestitum esset, forma; *diaetaliter* intra hoc regnum Ungariae *coronaturi*.“

rint beczikkelyezék törvénykönyvünkbe, örökre szóló, valódi alaptörvényként.

És *ez képezi* az úgynevezett „1715-iki" törvények II-ik czikkét.

De III. Károly 1712-iki inaugurale diplomája nemcsak a beczikkelyezés által nyert nagyobb fontosságot. A rendek hozzácsatolának a következendő czikkben egy másik bővebb magyarázatot, mely a magyar alkotmánynak egyik alapczikkelye. E szerint: Ő felsége soha sem akar máskép uralkodni és kormányozni, mint magának Magyarországnak *eddig hozott vagy jövendőben országgyülésileg hozandó törvényeinek megtartásával.*

Ez az 1715-iki nevezetes 3-ik törvényczikk leglényegesbb része; — mert az itt csak a diplomából ismételt eventualis szabad király választás kikötése, nem jelen themánkhoz tartozik.

Az úgynevezett „1715-iki" II-ik és III-ik törvényczikk közép lánczszem 1687 és 1723 közt. A nemzet egyfelől kipótolja 1712-ben, Károly trónraléptekor azt, a mit József koronázásakor ily terjedelemben elmulasztott volt; másfelől leteszi legerősebb talpkövét a pragmatica sanctio azon részének, mely az egyik felet, az uralkodót a nemzet irányában kötelezi.

A mi 1687-et illeti, világos, hogy annak 1-ső és 2-ik czikke nincs oly határozottan kifejezve és oly bőven kifejtve, mint az 1715-iki 2-ik és 3-ik, habár az elvek egyezők.

Károlynak, ki a második örökösödési király volt Magyarországon, trónraléptekor alkalmasabbnak látszott az idő, mint József koronázásakor, hogy a nemzet az úgyszólván örökre kötelező fiu örökösödés fejében, formára nézve is örökre alaptörvényűl szolgálandó törvényczikket alkosson, mely törekvésre mutat a bővitett diploma beczik-

kelyezése, — azon diplomáé, mely maga is egyik szakaszában a következendő királyoktól hasonló diplomák kiadását követeli, hogy minden uralkodó megesküdvén rá, ezzel utóda is kötelezve legyen. Igy az 1712-iki diplomának az 1687-iki mintegy csak fiókjává lett. Az 1712-iki egy koronázási diplomából alaptörvény rangjára emelkedett — a fiu örökösödés korábbi elfogadásának dijjában; — de valószinűen a női örökösödés elfogadtatásának reményében is.

És valóban a mi a női örökösödés 1723-iki létrejöttét illeti, az 1712-ben kelt diploma és annak függeléke az 1715. 3-ik czikk, elválhatlan kapcsolatban áll a pragmatica sanctióval, — nemcsak azért, mivel az 1723-iki 2-ik czikk erre hivatkozva annak egyik *jogi* alapját képezi, hanem történelmileg is; mert mint kiemeltem, az 1712-iki diplomát a rendek, már azon nyomás alatt készitették, vagy ha úgy tetszik, rögtönözték, melyet a női ág elismertetésének szándéka gyakorolt rájok Zágráb és Bécs felől. Ha előrelátás és kiszámitás volt 1712-iki államférfiainktól a mit határoztak s 1715-ben megerősittettek, minden tekintetben fölér tettök egy-egy nagyobb mérvü nyert csatával, nemcsak a horvátok megelőzött inditványa tekintetében, hanem a jövendő törvényhozás előkészitése dolgában is.

Maga az 1712-iki diploma, mint 1715-iki alaptörvény oly bevégzett műnek látszott, hogy midőn 1723-ban egyszerűen arra utalják a jövendőbeli női trónörököseket is, nem kell semmit tenni hozzá, és ha még mellette hivatkozás történik az 1687-iki czikkekre ezen tekintetben, úgy kell vennünk, hogy mint emlitém, az 1715-iki II-ik czikknek fiókját képezé az 1687-iki, — valamint most az 1723-ikinak fiókját képezé az 1715-iki 2-ik törvényczikk.

Másként áll az 1715-iki 3-ik törvényczikkel, melyre midőn 1723-ban hivatkozás történik, az, egyszerű törvényczikkből most szintén alaptörvény rangjára emelkedik. Azon czikkben Károly még csak a maga személyét kötelezi 1715-ben, hogy csupán a rendes országgyülési uton hozott és hozandó törvények megtartásával fog kormányozni. De 1723-ban, midőn ezen czikket kötelezőnek irják Magyarország minden leendő, akár férfi akár nő uralkodójára nézve, — ki az uralkodó ház meghatározott vonalaiból származik, kötelezve van ezáltal nemcsak Károly, nemcsak netalán következő leány utóda, hanem mindenik királylyá leendő tagja az uralkodó háznak mindaddig, mig csak azok örökösödés jogához ragaszkodnak.

Az 1723-iki II-ik törvényczikk oly tökéletes biztositéka a magyar államjognak, melynél különbet szerződésileg kivánni alig lehet. Nem csak papir az: moralis hatalom, s csaknem kényszerüség rejlik benne. Igaz, hogy materialis biztositékokat közvetlenül nem nyujt, melyeket a politikai belső szervezet adhat; de a módot, az alapul kikötött alkotmányosságban megadja ennek kifejlesztésére. Talán épen azért, mivel a XVI, XVII és XVIII-ik században a nemzet érzé anyagi gyöngeségét, iparkodott oly erős moralis biztositékokat szerezni, minőkkel Európában tán egy alkotmányos nemzet sem dicsekedhetik; mert nem is érzé annyira szükségét anyagi biztositékainak tudatában.

Az 1723-iki I-ső és II-ik törvényczikk nem neveztetik törvényvkönyvünkben „pragmatica sanctió"-nak; de magából a „Corpus Juris"-ból világos, hogy az államjogi szerződés, s alaptörvényünk. Vegyük csak azt, minő alkalommal kelt. A Corpus Jurisban ilynemü határozatokat a királyok trónraléptével vagy koronázásakor találunk. De 1723-ban se trónváltozás nincs, se koronázás, s a királyleány, a hat éves Mária még nem is volt megkoronázható;

mert Károlynak még fia is születhetett volna azután. Ezen csekély külsőség, az 1723-iki törvények hozatalának alkalmában ujjmutatás, hogy nem az uralkodóról, nem is közvetlen utódáról, hanem egész utódságáról van szó. És átalán véve magában a Corpus Jurisban a szöveg oly szerződésnek bizonyitja azt, melyet mindkét fél a legünnepélyesebb és örökre szóló kötésnek tekint.

Annak tekinté azt III-ik Károly. Az 1723-iki két első törvényczikk magába foglalja a Habsburgi dynastiának I. Leopoldon inneni összes fiu és leány maradékait s ezek összes fiu és leány örököseit, — igy az egyik fél az egész dynastia, s a szerződés már ennélfogva századokra szól. De magában foglalja másfelől az ugyanazon dynastia alatti országok együttmaradását, mi a kölcsönös s közös védelmet föltételezi, s mi szintén századokra szól. — Hogy Károly mindezt a közönségesnél jóval fontosabb határozatnak tartá, az a Corpus Jurison kivül még világosabb, miután tudva levő tény, hogy oly tartományának népeit is, melyeket különben nagy fontosságu ügyekben sem kérdezett meg, ezen rendkivül fontos ügyben megkérdezte, sőt mulhatlannak tartá, hogy a külső hatalmak által is szentesittesse.

És a magyar nemzet, mely 1723-ban századokra köté le magát, már ennélfogva sem tekinté nemhogy közönséges törvénynek, hanem közönséges államszerződésnek sem az akkori 1-ső és 2-ik czikket. És ezért soha sem biztositá ünnepélyesebben, 1222 óta a maga ősi alkotmányát, melyet ép úgy századokra látott megörökitve, mint az uralkodó házat s általa a többi tartományokkal való personalis uniót.

Maga a dolog természete szerződésnek mutatja az 1723-iki két czikket.

Ha Károly császár meg lesz vala nyugodva fiu örökösök dolgában, a nemzet ünnepélyes szerződésnek tekinti vala az 1687-iki törvényczikkeket az 1715-iki beczikkelyezett diplomával együtt, s hivatkozának vala rá valameddig fiu örökösök lettek volna életben. És valóban ama czikkek magokban foglalák az alkotmány leglényegesbb biztositékait. — De miután a Habsburgiak fejedelmi háza Károly kimultával fiu örököseiben kihalt, és azóta s mind e mai napig a hajdani fejedelmi háznak női ága ül sz. István trónusán, a dynastiával való utolsó alapszerződésnek az 1723-iki két első törvényczikk tekintendő, s mást annak tekinteni nem is lehet. A kötés, a dolog természeténél fogva oly erős, hogy fölbontani nem hogy egyoldaluan lehetne, hanem *két oldalu* fölbontása vagy megváltoztatása sem képzelhető, miután mindkét fél teljes kielégitését találhatja benne, ha pontosan megtartatik. A felséges uralkodó ház az örökösödésre nézve nem is kivánhat többet, mint a mi abban foglaltatik, s az ország hasonlókép nem kivánhat többet államjogi önállására nézve, mint azt, hogy más törvény ne legyen Magyarországon, mint a mi alkotmányos uton eddig hozatott s jövendőben fog hozatni; hogy a király már koronázás előtt ezen föltételt elfogadja és koronázásakor megesküdjék rá. Ezért nincs értelme a mai nap némelyek által emlegetett *„uj pragmatica sanctió“*-nak.

Ámbár jogában állana egyik vagy másik félnek a maga részéről elengedést inditványozni a pragmatica sanctio szigorú követeléseiből; — de föltehető-e azon lehetőség, hogy akár a felséges uralkodó ház az örökösödési rendében valaha megröviditést inditványozna, — akár a nemzet bármely törvényes képviselete lealkudnék a minden alkotmányosság alapelveit képező kikötésekből?

Az ugyanazon uralkodó személye alatt 1723-ban elválhatlanul egyesülteknek nyilvánitott országok közt lehet több érintkezés s közösség, mint eddigelő; de ezen fölül áll a pragmatica sanctio, mely azon esetben sem vesztheti el azon alaptörvénye erejét, hogy csak alkotmányosan, a nemzet képviselete s koronázott királya által közösen hozott törvények által kormányozható. Lehetett későbbi időben oly törvényeket hozni, melyek a diaetalis tractatusokat könnyebbé teszik a korona tanácsosainak megjelenése által, melyek a nemzeti képviseletet más alapokra fektetik, melyek a törvények végrehajtását biztositják, — szóval reformálják az egész alkotmány szervezetét; de mindez a pragmatica sanctio szellemében van, ha az országgyülés határozta és a koronás király szentesitette. Nem lehet másról szó, mint a gyakorlatban való foganatositásnak szilárdabb és teljes biztositásáról. Magát a szerződést a dolog természeténél fogva változtatni nem lehet; miután több mint valószinütlen, hogy akár az egyik akár a másik fél valaha hajlandó legyen abból, a mi rá úgyszólván *életkérdés*, engedni valamit.

A magyarországi pragmatica sanctio nevezetes tüneneménу azon korban, melyben keletkezett. Azon kor az európai continensen az absolutismus kora, s még Angliában is akkor, habár megvoltak az alkotmányos formák, az alkotmány szelleme hanyatlásnak indult volt. És ezen mostoha időben kelt hazánk második Arany Bullája![1])

[1]) A magyar nemzet jogait biztositó kikötéseket bővebben s teljesebben fejtegetni fölösleges. Hazánk első jogtudósa és államférfia e részben való munkái tán a legismeretesebb magyar olvasmányok közé tartoztak közelebbi időben. (Lásd az 1861. és 1866-iki föliratokat; Deák 1861. jun. 4-ikén tartott tüzetes beszédét, s a „Budapesti Szemle“ új folyama (1865.) I-ső füzetében irt értekezését.) A fentebbieket is csak munkám teljessége kedvéért hoztam föl. A nevezetes törvényt, mint más nagy históriai tényt, legalább vázlatban jellemeznem mulhatlan volt.

A mi a pragmatica sanctiónak az *örökösödést* ujra szabályozó részét illeti, mint a törvényczikk szövegéből látni, az országgyülés nemcsak abban tőn engedményt, hogy, — a mi azelőtt hallatlan volt, nőuralkodót is elismert, s ennek leányágát is, hanem abban is, hogy nem csak Károly egyenes utódaira terjeszté az örökösödést, hanem, mintegy visszahatólag, József sőt Leopold leány utódaira s ezeknek mind férfi mind női utódaira is, a megszabott örökösödési rendben. Emlékezzünk vissza 1712-re, midőn az e tárgyban összehitt magyar tanácsosok az akkori nádor elnöksége alatt azt kivánták, hogy a női örökösödés elve fogadtassék ugyan el; de csak az uralkodó ház egy megnevezendő női tagját s annak mindkét rendü ivadékait illesse a magyar korona, minden más korábbi ágak kizártával. Emlitettük, hogy a magyar tanácsosok ezen kivánata homlokegyenest ellenkezett a még gyermektelen Károly király titkos ohajtásával, s ezen alapon lehetlenné vált a megegyezés. De miért nem követelték ezt 1723-ban a rendek, midőn Károlynak már leányai levén, ezek valamelyikére ruházhatták volna a trónöröklést? Ezt annyival inkább kivánhatják vala, mivel egészen az ősi magyar királyválasztási elv szerint történik vala. Midőn Róbert Károlyt, midőn I. Ferdinándot megválasztták, csak ezekre és közvetlen ivadékaikra szállitták a koronát, — kizárván első esetben a nápolyi Anjouiakat, másodikban a spanyol Habsburgiakat, szóval a korábbi ágakat. Csak 1687-ben tértek volt el ezen elvtől, bár nagy vonakodással, — midőn a spanyol ágra is kiterjeszték az örökösödést. 1722-ben az utóbbi példát követték: a mit akkor a fiu ágra nézve tőnek, most kiterjeszték a női ágra is. Azonban nem volt ez csupa utánzás s nem az 1687-iki praecedenst tartották döntőnek. A dolog természete, a logika hozta magával valamint 1687-ben, úgy 1722-ben az örökösö-

désnek több ágra való kiterjesztését. Előbbi esetben a rendek azért látják szükségesnek az öröklési elv elfogadását és szabályozását, utóbbiban azoknak a női ágra való kiterjesztését, hogy az interregnum veszélyeinek elejét vegyék, és a szomszéd tartományokkal való personalis unio megszüntével az ország ne maradjon szövetség nélkül a törökök ellen. Ha tehát akár 1687-ben, akár 1722-ben csupán csak egy ágra szorítják az örökösödést, a rendek ismét egy hajszálon függőnek láthatták volna a trón és az ország jövendőjét. Ha 1722-ben csak Károly két kisded leányára, kik közül az idősbik, Mária Terézia is csak öt éves volt, szorítják az örökösödést, már Károly élete végén könnyen megszakadhatott volna a personalis unio Magyarország s a császár többi országa közt, melyek már József és Leopold leányainak örökösödhetését elismerték volt, — és a rendek minden intézkedése a trón biztosítására merőben hasztalanná válhatik vala. Károly király méltán hozhatta volna föl ellenvetésűl, hogy igy a magyarok nem akarnak egyebet, mint a visszatérést a szabad választásra. Igaz, hogy a végzet úgy hozá, hogy Mária Terézia nemcsak trónra jutott s sokáig dicsőséggel uralkodott, hanem számos közvetlen utódokat ád neki a gondviselés; de az 1722-iki rendek, valamint Károly sem láthatták ezen akkor inkább valószinűtlen mint valószinű jövendőt.

A rendek ha elismerik a női örökösödést, ugyanazon okból, miből ezt tevék, észszerüleg nem tehettek egyebet, mint hogy Károly leányain túl elismerjék József, azután Leopold leányainak is eventualis örökösi követeléseit, ép oly módon, mint a Lajthán túli tartományok már elismerték volt.

Mindamellett van különbség az örökösödés *terjedelmére* nézve is a Lajthán túli és a magyar pragmatica sanc-

tio közt. Magyarországon az 1723-iki törvény értelmében Károly, József és Leopold leányainak és ezek törvényes ivadékainak kihalta esetében a szabad választás joga viszszaszállt a nemzetre, mig az 1713. aprilis 19-iki bécsi családi szerződés, mint láttuk, a nevezett ágak kihaltával a Lajthán túli tartományokban *„a fenséges ház valamennyi többi ágait illeti az örökösödési jog“ az elsőszülöttség rendje szerint*[1].

A historia eddigelő feleslegesnek bizonyítá az öröklés gyakorlatában a két alapszerződés eme különben elvileg lényeges eltérését; de a szabályzat czélszerűsége szempontjából nem érdektelen tán egy két megjegyzést tennünk.

Az 1713-iki szabályzat idézett záradéka nagy mértékben impracticus, s ha a sor a mult században rákerűl, a legbizonyosabb háborúba dönti elfogadóit. Ki van kötve ugyan, hogy a Leopold és két fia lyány utódainak kihalta után a *többi ág is* az elsőszülöttség rendét tartsa meg; de kikből állott ezen többi ág? — megnevezve sincs, nemhogy név szerint elő volna sorolva.

Egyenesen a Habsburgi ház fiu ágából származott leány sem volt több életben 1712-ben, mint mondtuk, ötnél; Leopold és József leányai. Ezek örökösödését elismerék mind a Lajthán túliak, mind Magyarország, — Károly leányain túl. De kik voltak azon nem egyenes ágon leszármazottak, kikről az 1713-iki okmány szól, s kikről 1722-ben a magyarok mitsem akarnak tudni, homályban hagyatott, — zavarok szülőanyjáúl.

Eventualis esetben egész sereg praetendens áll vala elő valódi és koholt genealogiai táblákkal, s a koholtak ép oly érvényt követelnek vala, mint az eredetiek. Legelső lesz vala a spanyol és franczia trónon ült Bourbon-ház, mely

---

[1]) Ezen munkám fentebbi 105-ik lapján.

hitelesen kimutatható, s az egész világ tudta, hogy az uralkodó ág leányágon egyenes utóda a Habsburgi háznak, — nem ugyan a Habsburgi ház német, hanem spanyol ágának. Volt szándékában Károlynak az, hogy a Bourbon-ház mely őt kiszorítá a spanyol trónról, s mely az Ausztriai ház ép oly örökös ellenségének tekintett, mint a szultánok, a Habsburgiaknak ne csak spanyol, hanem német örökségét is elfoglalja? Ez hihetetlen. — Vagy talán Károly hitelt adott azon mesének, mintha a hires hős, Lotharingiai Károly a Habsburgiak ősi nemzetségéből származott volna, s már akkor ennek későbbre annyira kegyelt családját akará a nevezett eshetőségben trónra emelni? — Erről sincs tudomásunk.

De az bizonyos, hogy az 1313-iki családi kötésnek, mely a trón betöltését maradandóan akarta szabályozni, idézett záradéka merő bizonytalanságnak tette volna ki.

Másként nem érthetjük azt, mintha fölteszszük, hogy a szabályzat keltekor nagyon valószinűtlennek tarták, hogy ama záradékra valaha szükség legyen. Azonban az örökre szóló szerződés *formája* megkivánta, hogy a valószinűtlen esetről egy nagyon távoli jövőről is szó legyen benne,. — különben azon logikai kérdés: „hát azután?“ merőben felelet nélkül marad.

A felelet tehát megvan mind a német mind a magyar pragmatica sanctióban, csakhogy ellenkezőleg, minthogy nem is lehetett máskép. Ama csaknem hihetlennek látszott esetre a német tartományoknak Károly nem adhatá meg a választási szabadságot. Azok patrimonialis országok voltak s a pragmatica sanctio idézett helyének alig volt más jelentősége. Ellenben Magyar- és Horvátország, nem volt patrimonialis ország s ezért a kettőnek 1723-iki közös pragmatica sanctiójában is nem patrimonialis királyságoknak, hanem olyanoknak nyilváníttat-

nak, melyekre eredetileg választás útján nyert jogot az uralkodó ház, melynek magvaszakadtával az eredeti jog visszaáll. Erdély is, mint a választási magyar korona egy része az 1744-ben beczikkelyezett törvényben ugyanazon örökösödési rendet s csak oly terjedelemben fogadja el, mint Magyarország, — azaz kimondatik, hogy azon fejedelemség nem patrimonialis korona alatt áll. Igy az 1713-iki szabályzat idézett része s a magyar pragmatica sanctio megfelelő kikötésének eltérése nem egy eshetőségben foganatosítandó szabályul volt számítva, hanem inkább s tán merőben egy *államjogi fontos különbség elvi kifejezése* akart lenni.

A pragmatica sanctiónak azon részén kivül, mely a magyar nemzet alkotmányosságát biztosítja, mely az örökösödésnek a női ágra való kiterjesztését szabályozza, egy harmadik, most ránk nézve érdekes szempont azon unió, vagy kapcsolat, melyet a pragmatica sanctio Magyarország és az uralkodó más birtokai közt követel, s melyet fölbonthatlannak mond.

Hogy azalatt legtávolabbról sem értették a rendek a közös kormányzatot, bizonyosnál bizonyosabb onnan, hogy épen az ellenkező van kikötve akkor, midőn örökre szóló alapelvnek van nyilvánítva az 1723-iki törvényben, hogy Magyarország csak rendes uton hozott *saját* törvényei által kormányozható.

Az elválhatlan unio nem jelent egyebet a közös és kölcsönös védelem szükségénél. *Az uniót pedig ily értelemben nem Károly kormánya követelte, hanem magok Magyarország rendei sürgették.*

Ha veszszük a dolgok históriai fejlését, ha behatunk az egykoruak gondolkodásába — mit az alábbi ország-gyülési töredék-adatok lehetővé tesznek, — ezt nagyon természetesnek fogjuk találni.

Kezdjük e tárgy történetén, folytassuk az 1722-iki országos ülések krónikáit, s a dolog ki fog világlani. Emlékezzünk vissza mindenekelőtt, mit irtak a magyar tanácsosok 1712-ben ezen tárgyban.

A tanácsosok a női örökösödés dolgában az első teendők közé sorozzák:

„Hogy ..... valamennyi örökös országok és tartományok státusai külön szövetség és szerződés által beleegyeznének, t. i. hogy ... a nőágnak csak egyetlenegy utóda alatt akarnak élni s általa kormányoztatni és igazgattatni. Mely szövetség és szerződés alkalmával *azt is ki kellene dolgozni, mivel és mennyivel fognának a nevezett örökös országok és tartományok mind béke, mind háború idején a Magyarországon levő hadak s a magyar várak fenntartásához járúlni;* mert Magyarország a keresztyénség védfala levén, ama várak oltalmának hasznát magok is szintúgy fogják érezni."

A következő pontban a tanácsosok jónak tartják, hogy a nevezett örökös tartományoknak ezen tárgyban való határozatai a magyar rendek elé terjesztetnének[1]).

Ezen védelem az, mit 1722-ben unio alatt értenek. Korántsem új volt az. Stiria és Karinthia Horvátországgal és a Dunán túli részekkel; Csehország és Ausztria a Dunán inneniekkel volt ily viszonyban. Az előbbi két században az ily szerződés csak annyiban volt két oldalú, hogy Magyarország midőn saját magát védte, követelé, hogy a szomszéd tartományok magokat is védetteknek tekintsék, s hála fejében, s saját érdekökben is, járúljanak a magyar végvárak és végbeli katonák tartásához. Más szókkal csupán csak a török elleni védelemről volt szó — el-

---

[1]) Budapesti Szemle. XIX. kötet, (59. füzet), 269. l. Szalay László közleménye.

annyira, hogy egyik fél sem tekinté Magyarországot a védelmi szövetségnél fogva arra kötelezettnek, hogy fegyverre keljen, ha például Csehországot valamely nyugati ellenség támadja meg. Ama szerződésben az is jellemző, hogy inkább az ugynevezett béke idején volt értelme — a törökök béke időn is folytatván a kisebb háborút. Nagyobb háborúk esetében a szomszéd tartományok ereje nem volt elég, legfeljebb némi contingenssel járulhatott a segítséghez.

A töröktől való veszély még mindig fenyegető levén, érthető, hogy maga Magyarország sürgeti amaz uniót, mely azelőtt a török elleni véd és dacz szövetségnél se több, se kevesebb nem volt. Most más oldala is volt ugyan a dolognak. Magyarország most a nyugati védelmi háborúkra kötelezi magát, habár még mindig azzal szabadkozhatott előadandó esetben, hogy saját katonái szükségesek az országnak a töröktől való őrzésére, a minek szükségét bizonyítja az, hogy még mindig nélkülözhetlennek tarták a szomszéd tartományok hozzájárulását is, a magyar végek oltalmazásához. A rendek alkotmányos szellemben erre nézve külön-külön szerződésekre akartak lépni a nyugati szomszédokkal; az országgyülés alábbi krónikájának folytatásából ezt látni fogjuk, hol a király válasza is előfordúl.

A julius 16-iki ülésben nyomban azután, hogy Szluha törvényjavaslata fölolvastatott, az elnök alnádor, Nagy István, indítványozá, hogy miután az örökösödés egyező rendének elfogadása által a többi tartományokkal való elválhatlan egyesülés ki van mondva, gondoskodni kellene a többi országokkal és tartományokkal való szerződések létesítéséről.

A rendek elhatározzák, hogy ezen unio érdekében működni kell. További határozataik, hogy Szluha törvényjavaslatait elfogadván, bejelentik a mágnásoknak, hogy küldöttséget indítnak a király tovább marasztására és vé-

gűl, hogy elismerésök jeléül ő felsége megjelenteért huszonötezer forint honorariumot szavaznak meg[1].

Visszaérkezvén a küldöttség (mely még nem vitte át a törvényczikkeket) jelenté, hogy a mágnások beleegyeznek a női örökösödés oly rendezésébe, minő a szomszéd tartományokban elhatároztatott; helyben hagyják a többi országokkal és tartományokkal való szerződést illető határozatot is, azon kikötéssel, hogy „Magyarország jogai és szabadságai mindemellett fenntartassanak." A honorariumot illető határozatot is helyeslék. Erre Szluha a törvényczikkeket átvitte a mágnásoknak.

Időközben az alsó tábla a sérelmek szerkesztéséről tanácskozván, megjelent a mágnások küldöttsége. Sürgeté, hogy ő felsége marasztására a küldöttség neveztessék ki, hogy azonnal felindúlhasson. A királynak adandó tiszteletdijat a felső-ház ötezer forinttal ohajtja pótoltatni, hogy harminczezer forint legyen; végre a mi a szomszéd tartományokkal kötendő szerződéseket illeti az *alaptörvényben* kell azokat meghatározni[2]. De a törvényjavaslatra nézve az volt az izenet, hogy mivel az ügy fontos, nem kell vele annyira sietni, hogy még aznap hitelesíttessék — más napra kell halasztani.

Fölolvastatott ugyanazon gyülésben a királynak egy aznap kelt leirata, melyben a bizottságok által felterjesztett szervezeti munkálatok tizenhárom pontjáról szól, s nagy örömét jelenti azon a kivánságon, hogy egy 23 tagu helytartó tanács (consilium locumtenentiale) állíttassék

---

[1] Ugyanazon ülésben jelenté Szluha a nádor által neki átadott petitiót, melyben Nebenius Károly, a császár „koszorús költője" folyamodik, neveztessék ki ő ezen országgyülésnek „mintegy historicusává", s úgy látszott ezért díjt is kivánna. De ez határozat nélkül maradt.

[2] *„Per instrumentum pragmaticum"* — mondják a főrendek. Igy a pragmatica sanctio műszó már alkalmasint használtatott a rendek közt.

fel. A fölterjesztett 13 tagot kinevezendi. Szól a király más ügyekről s több nemű sérelemről, melyekből jó akaratát és részvétteljes figyelmét láthatták a rendek.

17-én reggel 9 órakor volt a következő ülés. Az alnádor előadja, hogy tegnap (az ülés eloszlása után) sok országgyülési irnok, kinek az ország házában írással kell vala foglalkoznia, nyugtalanságokat támasztott, a nép összecsődűlt és a zavargásokban a „jurátusok" is részt vettek. Az ország házához közel szállásolt ausztriai cancellár Sinzendorf biztosságát féltvén, az alnádor odament a zavar lecsendesítésére; de ennek azt felelték a a fiatalok, hogy nekik nem parancsol. — Ily zavargók ellen roszalásukat fejezik ki a rendek, azt tevén hozzá, hogy ha ily eset ismétlődnék, a zavargók el fognak bocsáttatni. Különben a zavarnak semmi következése nem volt, s indokáról hallgatnak az országgyülési irományok. Úgy látszik, a fiatalság egyes ilyes zajgásai nem voltak már azon régi időben sem szokatlanok.

Ezután Szluha visszaérkezvén a mágnásoktól, jelenti, hogy *azok is elfogadták a törvényczikkeket*, s most az a kérdés, a Bécsben járt küldöttség vigye-e a királyhoz, vagy más nevezendő ki? Azonban Szluhát visszahivják a mágnások; mert az esztergomi érsek nem volt jelen a törvényczikkek felolvasásán, — most azonban megérkezvén, *az ő kedvéért újra föl kell olvasni.*

E közben a tegnap a királyhoz rendelt felsőházi küldöttség megjelent az alsó táblán s jelentést tőn küldetése eredményéről. A király azt felelte a marasztásra, hogy bár fontos európai ügyek távozásra kényszerítik, lélekben együtt lesz a rendekkel. Továbbá megköszönte a rendek által felajánlott honorariumot, de azt jobb, ha két részletben fizetik; végre a mi a többi országok és tartományok oltalmára kötendő szerződéseket illeti, *a király gondoskodni*

fog az ország bizton létéről. Mintegy azt fejezte ki, hogy ama *szerződések szükségtelenek*[1]).

A királynak tökéletesen igaza volt. A „többi országok és tartományok" absolutismus alatt valának. Különös kegy, hogy a női örökösödés szabályzatát eléjök terjeszté, s ez is csak mintegy felsőbb rendelet kihirdetése volt részökre. De megengedni azt, hogy ezen tartományok mint valamely szövetség független tagjai egymással védelmi szerződéseket kössenek, — többnek tetszhetett, mint ha részökre belső önkormányzatot kivánnak. Nem is juthatott ilyes eszébe másnak, mint az önálló Magyarországnak, — s ez sem valami revolutionaris újítást akart létesítni, hanem egy régi viszonyt megújítani. Károly kétségkivül azt mondhatta erre, hogy a magyarok elmaradtak a világtól. Nem tudják, vagy szemet húnynak rá, hogy vége már a XVI. és XVII. századnak, melyek folytában még az örökös tartományoknak volt annyi önállásuk, hogy a török elleni kölcsönös védelemre pénzt s néha fegyvereseket szavazhattak meg. Most a bécsi hadi és más száma nélküli udvari tanácsok kezébe volt már concentrálva a Lajthántúliak minden oly vagyona, melylyel Magyarország védelméhez járulhattak. Világos, hogy Magyarország, ha vágyát a király teljesülni engedi, nem úgynevezett *real uniót,* hanem *a confoederatio* egy laza nemét létesítette volna. Azonban Károly fentebbi kijelentése az utolsó szó ezen tárgyban s az országgyülés elhallgatott vele.

---

[1]) Ez a fontos válasz nagyon rövid szavakban foglaltatott. Hihetőleg nem a küldöttség rövidíté, hanem a kevés szóval beszélni szokott Károly mondta ily röviden, vagy tán még rövidebben és szárazabban. Az országgyülési okmányokban a jelentés ide vonatkozó része szóról szóra ez: „De unione et securitate, respectu aliorum regnorum et provinciarum, adsecurat sua majestas status: *se sollicitam curam habituram, quatenus plenam securitatem ac tranquillitatem habere possint.*"

XII. FEJEZET.

További részletek és befejezés.

Az 1722-ben elkészült két törvényczikk, mely a pragmatica sanctiót foglalja magában, azon esetben is, ha mindkét ház elfogadja, még nem törvény. Az uralkodó szentesitése kellett hozzá. Ez pedig, mint emlitők, a leghoszszasb része szokott volt lenni a diaetalis tractatusoknak. De még abban az esetben is, ha egy országgyülés kezdetén némely czikkek ellen a koronának sem volt semmi kifogása, nem vált az törvénynyé az országgyülés végéig; mert az ugyanazon országgyülésen hozott törvényeket egy egésznek vette a törvényhozási gyakorlat s igy az 1722-ben kezdődött országgyülés czikkei közül, bár mindannyi 1722-ben hozatott, 1723-ról datáltatik.

Épen ezen elvet érvényesiték magok a rendek a pragmatica sanctióra nézve.

1722. julius 17-ikén a felső tábla elővette az eleve 1-sőnek és 2-iknak számozott törvényczikket. A király saját személye képviselésére a gyülésbe rendelé Sinzendorfot, saját meghitt tanácsosát, kinek családja 1659 óta indigenatust birt s igy mint a felső-ház tagjának szava volt abban. A királyi udvarnál legbefolyásosbb tanácsnok azt kivánta, hogy a női örökösödést illető, szőnyegre került tör-

vényczikkek különválasztva, külön kelti idővel irassanak alá. Ezen esetben a király is mint önálló szerződést irta volna alá. Egyszersmind kivánta a módositványtevő, emlittessék meg a hó elején Bécsben járt ünnepélyes küldöttség is az okmányban, mi annak a jele, hogy a karok és rendek magok is a női örökösödés elfogadását többi határozataikon felül és azoktól külön állónak tekintik. Különösön ezen követségből indult ki a külön kelti idő kivánata dolgában, melyet *többszöri fölszólalással* sürgetett.

A főrendek nem fogadták el az inditvány azon részét, hogy az eddig elkészült két törvényczikk külön irassék alá s külön datummal láttassék el, mivel „az országgyülés határozatai az egész ülésszak folytában hozottaknak szoktak tekintetni.“

Ime az ok, miért nincs a pragmatica sanctio oly külön szerződéskép beiktatva törvénykönyvünkbe, mint például az 1606-iki bécsi békekötés. — Különben azzal, hogy valamely szerződés beczikkelyeztetett a Corpus Jurisba, s a többi czikkek számában megy el, jelentősége nem veszitett, hanem nyert. A mi a külön czimzés formaságát illeti, ennek akkor lesz vala helye, ha a szerződés országgyülésen kivül kelt volna. Az országgyülés által hozott minden határozat, a legfontosabb ép úgy, mint egy-egy indigena fölvételét illető, törvényczikk alakját nyerte.

Ha Sinzendorf inditványának lényegét nem vihette ki, egyben teljesiték kivánságát: az 1-ső törvényczikkbe betoldák a Bécsben járt ünnepélyes küldöttség megemlitését.[1])

---

[1]) Igy Sinzendorf müve az 1723-iki I. t. cz. 1. §-ának végén ezen hely: „et per solemnem eorundem Statuum et Ordinum ad Sacratissimam Caes. et Reg. Majestatem Viennam expeditam deputationem vocatum.“

Ez volt az egyetlen s az is csekély módositás az alsóház által készitett fontos két törvényczikken, melyet a főrendek tettek.

A király julius 17-ikén, miután a főrendek s az alsó tábla nagyon számos tagjai búcsúüdvözletre megjelentek nála, s miután a két első törvényczikk átadatott neki, Pozsonyból eltávozott. Más nap fölolvastatott egy 17-ikén Pozsonyban kelt leirat, melyben a király sajnálatát fejezi ki, hogy a német birodalom s más országai sürgős ügyei elutazásra kényszeriték; de a rendeknek a koronával való érintkezése könnyitésére s igy az országgyülési egyezkedések gyorsabb előhaladása végett, udvarának két ministerét hagyá ott királyi biztosokul, úgymint gr. Starhemberg-Gundacker Tamást és gr. Kinszky Ferenczet.

Ezuttal ennyi történt a „pragmatica sanctio" tárgyában. A czikkek még megerősitve nem lehettek s a rendek hivatalosan nem tudták még, hogy az országgyülési tractatus további folyamában nem kiván-e a kormány némi módositásokat tétetni. Még a két törvényczikk nem is volt teljes. Hátra volt, hogy a rendek elkészitsék a czikkekhez a bevezetést; de hátra volt az is, hogy a pragmatica sanctióban foglalt elveket némely törvényczikkek által megvilágositsák és bővebben kifejtsék az ország jogainak s a rendek szabadságának szempontjából. Ezt azon óriási munkálatok között, melyek az országgyülés elé voltak szabva, csak nagy időközökkel folytathatták; mert az 1722-23-iki országgyülés, mely egy egész évig tartott, nemcsak a pragmatica sanctióról nevezetes, hanem arról is, hogy a beligazgatás összes ágainak reformjára adta magát. Az 1715-iki országgyüléssel együtt nem a csupán sérelmi, hanem a némileg alkotó országgyülések közé tartozék. A beligazgatás felsőbb organumainak megalkotása, az igazságszolgáltatás rendezése, az adózás és ka-

tonai rendszer új szabályzása vett igénybe minden erőt a legfontosabb államjogi kérdéseken kivül. Természetes, hogy ezen helyen az olvasó nem kivánhatja az egész akkori kormányzatban tervezett reformok ismertetését. Beérjük azon egykét törvényczikk fölötti alkudozások ismertetésével, mely szorosabb kapcsolatban állott a pragmatica sanctióval: az 1723-iki törvények emlitett bevezetésén kivül egyik a nemesi szabadságokat, másik az ország területi épségét tárgyazza.

Mindezek tárgyalása együtt s párhuzamban folyt; mert a rendek a törvényczikkek számának nagyobb menynyiségét terjeszték föl egyszerre s a király együttesen felelt rájok, sorba vevén azokat. A már elfogadottak is előterjesztetének ujra az el nem fogadottakkal. Igy például az 1722-ben julius 17-ikén a rendek által elfogadott s később a korona által sem módositott 1-ső és 2-ik törvényczikk még a következendő évben is mindig föl és onnan leküldetett a többi vitás czikkekkel együtt.

1722-ben october 10-ikén olvastatik föl az alsó táblán egyszerre számos törvényjavaslat, melyeket akkor „postulatum"-nak neveztek, s mint a rendek ohajtását terjeszték a király elé. Ekkor nagy mennyiségű, talán ötven hatvan, de harminczat mindenesetre meghaladó törvényczikkek küldettek föl.

Deczember 2-ikán a rendek elkészültek valamennyi törvényczikkel, melyek száma nem kevesebbre, mint 145-re ment. Az első és második fölterjesztés alkalmasint csak a czikkek számára, de nem tartalmára nézve különbözött egymástól.

Lássuk a deczember 2-iki teljes fölterjesztést, melynek szövege egész terjedelmében előttünk fekszik. Benne foglaltatik mindenik, s igy a két első czikk is, melyet pragmatica sanctiónak nevezünk. Megmaradt az úgy, a

mint julius 17-ikén a rendek elfogadták volt. De már el van készitve az első czikknek bevezetésül szolgáló rész is, — meg volt az, mint a királynak egy későbbi válaszából kitünik, már october 10-ikén.

Ezen bevezetés a szentesitésig lényeges változáson nem, — csak inkább egykét stylaris javitáson ment keresztül.[1])

A rendek a bevezetést nem tekinték tulajdonkép a pragmatica sanctióra nézve valami újat mondó résznek, — csak épen megadták az egésznek formáját egy bevezetéssel, melynek végén azt kérik, hogy a király az utána következendő törvényczikkeket megerősitse.

A rendek ezen „praefatiót" válaszúl irták az 1722. julius 8-iki királyi előterjesztésre. Igy az 1-ső czikk, s egyszersmind a többi czikkek bevezetése nem egyéb, mint az, a mit ma országgyülési feliratnak neveznénk melyet a trónbeszédre szokott késziteni az ország képviselete. Igaz, hogy az a királyi okmány minden pontjára nem felel; de a fontosabbakat kiemeli; mindenesetre az azon évben alkotott *összes törvényczikkek*, s nem csupán csak az 1-ső czikk

---

[1]) Egyik magától érthető változtatás, hogy a hol a junius 20-ikára összehitt országgyülésről van szó, a decz. 2-iki fölterjesztésben folyó évinek a szentesitett okmányban múlt évinek mondatik azon junius 20-ika. Az 1-ső §. elején, az „iidem (Status) merito dibitavissent" a javaslatban igy van kifejezve: „iidem, *tamquam in Bivio Herculis constituti* merito dibitent." — A „Hercules válasz utja"-féle: phrasis felesleges is volt. Továbbá a bevezetésbe van itt érintve a pragmatica sanctiónak az *ünnepélyes küldöttség* által föl-ajánlása, mig az 1-ső §-ból kihagyatott. Ez is a rendek módositása lehetett, mit később visszaállitának az 1. §. korábbi szerkezetébe. Végül a bevezetés 5-ik §-a a decz. 2-iki fölterjesztésben kevesebb szóval és ünnepélyességgel kéri a királyt az utána következendő czikkek megerősitésére. (Az 1722-23-iki országgyülés actái közül a Jankovich-féle 4 kötetes vegyes gyüjteményből, melyben azonban a leirások hibátlanabbak, mint azon általunk itt kénytelenségből rendesen használt diáriumokban, melyeket az iró diákok kevés gonddal másoltak.)

s nem is csak a két első bevezetése. A mi ezen bevezetésben előszámlált rovatok alá nem tartozik, az többbnyire alárendeltebb, specialis ügy.

Ime a rövidbe foglalt tartalom:

A bevezetésben a rendek mindenekelőtt hálával és hódoló tisztelettel mondanak köszönetet a király leiratában foglalt atyai érzelmekért. Köszönetet azért is, hogy egy keleti s nyugoti győzelmes háború után a béke helyreállván, s félre tévén a németországi és európai ügyeket, múlt évi junius 20-ikára országgyülést hirdetett s azon megjelent személyesen is.

§. 1. Különösen miután ő felsége hadai oly diadallal szabaditák meg Magyarországot örökös és kegyetlen ellenségétől, a töröktől, méltán estek gondolkodóba, mivel hálálhatják meg mindezeket.

§. 2. Mert két év alatt nagy diadalok vivattak s az ország kiterjesztetett csaknem régi határszéléig.

§. 3. A rendek ily halhatatlan dicsőségért és ennyi jótéteményért, szebben nem vélték kitüntethetni hálájokat, mintha magokat és maradékaikat az uralkodó királynak s mindkét nembeli utódainak, s másod sorban maga az ausztriai uralkodó ház maradékinak örök időkre fölajánlják s alá vetik magokat a *közvetlenül* alább következendő czikkek (1. és 2-ik czikk) értelmében.

§. 5. Kérik ő felségét, erősitse meg az azon országgyülésen hozott törvényczikkeket, melyeket a *sérelmekből* és *kivánatokból* (postulata) állitának össze. — Ezen czikkek hozatalának szükségét hosszasan indokolják a 4-ik §-ban, mely indokolás ezekben foglalható össze:

1) Ezen czikkek által Magyarországon sok veszélynek és zavarnak veendi elejét ő felsége.

2) Az ország biztosságban lesz ezek által bármely eventualis esetben minden külső erőszak és belső mozga-

lom ellen. Ennek módozatai törvényhozás utján vannak meghatározva;

3) Egyszersmind ő felsége többi királyságaival és tartományaival létesülő egyetértés és unio által az uralkodó ház alatt örökre biztositva lesz a béke és nyugalom.

4) Jobban meg lesz szilárditva az ausztriai ház mindkét nemben való örökösödése, melyet a rendek önként és készséggel ajánlanak föl.

5) A rendek *jogai, szabadságai és kiváltságai,* és eddig s ezután is *országgyülésileg alkotott* és alkotandó *törvényeinek múlhatlan megtartása,* — valamint

6) az *igazságnak*, a hazai s ezen országgyülésen is *alkottatott törvények* szerinti zavartalan *szolgáltatása* is biztosittatik.

7) Mindezekkel a rendek a királyi előterjesztésben kijelentett atyai szándéknak tesznek eleget.

És ezen ohajtásainak teljesülése szempontjából kérik a törvényczikkek szentesitését.

Az 1. 2. és 3. §., valamint a mi azokat megelőzi tulajdonkép nem egyéb válasz föliratnál, némely érdekes eltérésekkel. Igy például mig a király czélzást tesz előterjesztésében a Rákóczy-féle mozgalmakra is, a rendek e helyett a királynak csak a franczia és a török háborút említik meg; mig a királyi előterjesztés azt mondja, hogy a császár hadai Magyarország határain túl is (Szerbiában és Oláhországban) hóditásokat tettek, — a rendek csak azt mondják, hogy a király a határok felé kijebb terjeszté a hazát, — úgy vélekedvén, hogy a királyi előterjesztésben használt kifejezés csak akkor lenne szabatos, ha már Szerbia-, Oláh- és Bolgárország valamint Boznia déli határain túl is kiterjedett volna a hóditás.

A nagyobb világosság kedvéért itt *általam* számozott pontok az országgyülés működését és az általa alkotott

czikkek tartalmát csaknem kimeritik. A mi itt a két első pont alatt áll, t. i. a rend és nyugalom biztositásának szüksége, nem csupán a trón öröklés szabályozására és állandósitására czéloz: a rendek midőn azon országgyülésen jogaikról beszélnek, úgy emlitik, mint a melyek az ország létezhetésének föltételei. A 3. és 4. szám alatti kirekesztőleg az örökösödést és az egy uralkodó alatti örökös együtt-maradást tárgyazza. Az 5-ik a pragmatica sanctiónak a magyar nemzet szabadságait illető részére, az-az az 1723-iki 2-ik törvényczikkre vonatkozik; de kiterjed a 3-ik törvényczikkre is. A 6-ik pont alá tartozik az 1723-iki törvényczikkek igen nagy többsége.

Ezenkivül az 1722. deczember 2-iki fölterjesztésben (mely legalább első czikkeiben egyezik az october 10-ikivel) magára vonja figyelmünket a 3-ik törvényczikk. Tudva van, hogy némelyek hozzá számiták a pragmatica sanctióhoz az 1723-iki 3-ik törvényczikket is, mint a mely ujból, külön czikkben is biztositja a rendek szabadságát és törvényeit.

Az 1723-iki rendek, mint látni fogjuk, bár nem a pragmatica sanctio *föltételeként* s nem mint ahhoz tartozót terjeszték föl ezen czikket; de szintén *alaptörvényt* akartak vele alkotni, mely semmi nemű viszonyok közt megmásitható ne legyen.

Nem egyéb akar az lenni, mint a *királyi eskü formában* egyik helynek a magyarázata, kiegészitéséül az 1715-iki 3-ik czikk, 2-ik szakaszának. Illeti pedig ezuttal a *nemesi kiváltságok épségben maradását.*

Maga a szentesitett 3-ik törvényczikk, a mint törvénykönyvünkben olvasható, ezt ily világosan nem bizonyitja; mert ott átalánosságban van szó a rendek bárminemü jogainak, szabadságainak, kiváltságainak, mentességeinek, *alkotott* törvényeinek és *helybenhagyott* szokásainak

megtartásáról, — s igy, midőn nem mondja el, hogy a jövendőben is alkotandó törvények is megtartandók, ily átalánosságban kevesebbet mond, mint az 1715-iki 3-ik czikk s mint az 1723-iki 2-ik, melybe az fölvétetett.

A *szentesitett* „Corpus Juris"-beli 3-ik törvényczikk nem hivatkozik másra, mint az ezt megelőzött ugyanazon évi két czikkre, az 1715-iki 1. 2. és 3-ra, — s ezenkivül a *koronázási esküre*. Úgy de mindezek szintén átalánosságban szólanak a mindennemű jogokról s nem különösen a nemesi szabadalmakról és kiváltságokról.

Pedig hogy a rendek utóbbiakat akarták különösen egy elévülhetlen alaptörvénynyel biztositni, kitünik ugyanezen törvényczikk azon első fogalmazatából, melyet deczember 2-ikán terjesztének föl, s kitünik az e fölött hoszszasan folyt oszággyülési egyezkedés folyamából.

Az 1722. deczember 2-ikán a „postulatumok" közt fölterjesztett 3-ik czikk, azt mondja: az ország karainak és rendeinek fennmaradása az ő jogaik és szabadságaik, törvényeik sértetlen fönntartásától függ leginkább. A király ezen jogok, szabadságok s hozott és *hozandó* törvények fenntartását igérte is julius 8-iki előterjesztésében, sőt meg is erősitette volt ezeket. Hogy azért ezen megerősités az egész keresztyén világ szine előtt, azaz ünnepélyesen történjék, s *örökre tartandó alaptörvény hatályára emelkedjék*, megújitását kivánják ezen külön törvényczikkben, mely hivatkozik mindenekfölött *Verbőczy Hármas törvénykönyve 1-ső részének 9-ik czimére*, aztán az 1681-iki 2. és 10-ik czikkre, s ezekkel egyezőleg az 1687-iki 4-ik és az 1715. 2. és 3-ik törvényczikkre[1]).

Már pedig maig is átalánosan tudva levő mi van az 1848 előtt a nemesek által annyiszor büszkén emlegetett

---

[1]) A Toldalékban közöljük ezen javaslat szövegét párhuzamban az 1723-iki szentesített 3-ik czikkel.

1-ső rész 9-ik czimében. Előszámláltatik t. i. ott a nemes ember 4 sarkalatos kiváltsága, u. m. 1) hogy nemes embert megidézés vagy törvényszéki itélet nélkül elfogatni nem szabad; 2) a törvényesen koronázott királyon kivül senkinek sem tartozik engedelmességgel, s még ez is törvényes kihallgatás nélkül nem bánthatja sem személyében, sem vagyonában; 3) hogy a maga földjén a nemes teljesen szabad ura tulajdonának, s adót, vámot nem fizet, csak hogy a haza védelmére katonáskodni köteles; 4) a nemes föl van hatalmazva a fegyveres ellenállásra oly uralkodó ellenében, a ki a nemesi sarkalatos szabadságok ellen cselekszik.

Az 1681-iki 2-ik törvényczikk a nádorválasztás szükségességét ujítja meg; a 10-ik pedig mindenek előtt a Hármas Könyv fentebbi czimére hivatkozik, s első részében a nemesi szabadságokról, másikban az ország ezzel egybekötött szabadságáról szól. Az 1687-iki 4-ik törvényczikk azért van idézve itt, mivel abban foglaltatik a Verbőczy által 4-iknek tett nemesi kiváltság, a szabad ellenállás eltörlése, mig a többinek, valamint II. Endre bullája minden más részének érvényben maradása ki van kötve. Hátrább ki fog tűnni, miért hivatkoznak a rendek az 1715-iki 2-ik és 3-ik czikkre, s kapcsolatban ezzel ki fog tűnni az is, miért nincs hivatkozás az 1722. deczember 2-iki 3-ik *postulált* czikkben *a koronázási esküről*, mig a *szentesített* czikkben erre történik hivatkozás.

Itt elég legyen a fentebbiekhez hozzá tennünk, hogy midőn az országgyülés későbbi folyamában egy alkalommal (martius 6. 1723.) Szluha itélőmester a rendek előtt jelentést tőn a 3-ik törvényczikkről, igy szól: „A király helyben hagyja az 1-ső és 2-ik törvényczikket (a pragmatica sanctiót); a mi pedig az utána következőket, t. i. a *nemesi kiváltságról* (de nobilitari praerogativa) szólót (azaz

3-ik czikket) és a nádori hatalmat tárgyazót (4-ik czikk) illeti, nem kevés módosítások tétettek rajtok." A király kifogást talált a 6-ik czikkre nézve is, mely a nemesek el nem foghatatásáról szól stb. Igy magok a törvényhozók azt vallják a 3-ik czikkre nézve, hogy kiválóan a nemesi kiváltságok biztosítására van szerkesztve. De lássuk az országgyülési tractatus menetét ebben a tárgyban.

A király az october 10-én és deczember 2-ikán fölterjesztett törvényjavaslatokra 1723. február 18-ikán irta alá az általa kivánt módosítványokat, s ezek a rendek martius 1-sei ülésében olvastattak föl. A király az 1-ső és 2-ik czikket változatlanúl elfogadja; de a harmadikat illetőleg azt irja: Az ország karainak és rendeinek minden jogait, szabadságait, kiváltságait biztosította az 1715-iki 2-ik czikkben (az 1712-iki diploma), továbbá az ugyanazon czikkben foglalt *esküformában* és végre a jelen országgyülés 1-ső czikkében, hol ezt meg is köszönték[1]. Azokra utalja a király a rendeket. (Más szókkal fölöslegesnek tartja ismét külön czikk alkotását e tárgyban.)

A rendek martius 21-ikén felelnek a királynak ezen resolutiójára. Feleletökben azt mondják, hogy a királynak átalán a fölterjesztett czikkekre adott válaszai nem vigasztalják meg őket.

Az 1-ső és 2-ik törvényczikk helybenhagyását örvendetes tudomásúl veszik; de óhajtanák, hogy a király megerősítse az ország fennmaradására czélzó többi czikket is.

A 3-dik czikket illetőleg a rendek biznak ugyan abban, hogy a király megtartandja az 1715-iki II. törvényczikkben foglalt koronázási diplomáját és koronázási esküjét; de 1681-ben mindamellett, hogy Leopold királynak

---

[1]) Az 1-ső czikknek az 1-ső §. előtti előzményei ismét válaszúl szolgálnak a királyi propositiókra, s ott csakugyan megköszönik a rendek a királynak azon kijelentett készségét, hogy a rendeket jogaikban stb. megtartja.

szintén volt diplomája és koronázási esküje, sőt 1687-ben a fiuörökösödés elfogadása alkalmával ujból diploma és esküforma kelt, — nem tarták fölöslegesnek külön törvénybe iktatni a rendek szabadságainak s a törvényeinek megtartását. Magának Károlynak mind diplomája mind esküje 1715-ben törvényczikké lett s mégis az akkori 3-ik czikkben külön biztosíttatnak a szabadságok.

A mi pedig azt illeti, mintha a király a 3-ik czikkben kivántakat jelen országgyülésen is megerősítette, s ezt a rendek megis köszönték volna, megjegyzik, hogy a királyi előadás még nem megerősítés, s a hol a jelen czikkek bevezetésében valamint az 1-ső czikk külön bevezetésében szó van a jogokról és szabadságokról, az kirekesztőleg a királyi előterjesztésre szóló válasz, sőt meg is előzi az 1-ső és 2-ik törvényczikket. Ennél fogva csak az országgyülési jó rendtartás is megkivánja, valamint a rendek bizton léte az erről szóló külön czikket.

Ez volt a rendek válasza. A király nemsokára sürgeté az országgyülés mielőbbi befejeztetését. April 17-ikén olvasták föl az alsó táblán a királynak egy april 12-én kelt leiratát, melyben jelenti, hogy Prágába levén szükséges utaznia, óhajtaná, hogy elindulása előtt az országgyülés bevégezze munkálatait. Ezek gyorsabb előhaladása végett nevezzenek ki a rendek keblökből bizonyos számu kiküldötteket, kik az országgyülési királyi biztosokkal személyesen érintkezzenek és egyezzenek ki azon czikkekre nézve, melyekben a királyi rendek postulatumai eltérnek a királyi resolutióktól. Ezen egyezkedések eredményét terjeszszék az országgyülés elé, — a mit egyetértőleg elhatározhatnak, szerkeszszék törvényczikkekké s terjeszszék föl a királynak szentesítés vagy módosítás végett. Még sok a kidolgozandó — mond a király — már pedig rövid az idő. Inti végűl a rendeket, *ne kezdjék az üléseket —*

mint eddigelő — *délelőtt 10 órakor, hanem 8-kor, legfeljebb 9-kor*, hogy gyorsabban haladjanak.

Utóbbi kivánatát teljesíték is, valamint azt is, hogy ezután egy országgyülési küldöttség a királyi biztosokkal értekezett a törvényczikkek módosítására nézve. Most is, valamint az országgyülési egyezkedés egész folyamában, a nem vitás czikkek a vitásokkal együtt megtevék az útat, s igy az 1-ső és 2-ik törvényczikk is, mely azonban 1722 juliusától 1723 juniusáig, a megerősítésig, változatlanúl maradt.

A 3-ik czikkel annyira haladtak, hogy april 20-ikán a királyi biztosok beleegyeztek a király nevében, hogy a rendek jogairól, szabadságairól stb. szóló czikk külön is meg legyen s ez a 3-ik helyen álljon; de úgy látszik, más fogalmazást adtak neki a királyi biztosok, melynek szövege ismeretlen ugyan; de az izenetek eléggé fölvilágosítnak, hogy az olyanszerű lehetett, mint a „Corpus Juris"-ban találjuk. — Csakhogy a rendek a Hármas Könyvre való hivatkozással nem hagytak föl, — a királyi biztosok pedig ezt kihagyván, oly záradékot kivántak beletétetni, mely az egész czikk eredeti czélját, a nemesi kiváltságok biztosítását, némileg megmásítsa. Előterjeszték az országgyülésen junius 1-én a záradékos törvényczikket. Ezen záradék szerint a rendek jogait, szabadságait stb. a törvényesen megkoronázandó magyar királyok az 1715. 2-ik czikkhez képest tartják meg, „*a mint tudniillik azok értelmezésére és használatára nézve a király és a rendek közös egyetértésével országgyülésileg meg fognak egyezni*[1])."

Ezt a záradékot pedig a rendek semmiként nem akarták benne hagyni az 1723. 3-ik törvényczikkben; mert ezáltal ellenkezője történik annak, a mit akarnak.

---

[1]) „Prouti nempe super eorum intellectu et usu, regio et communi Statuum consensu, diaetaliter conventum fuerit."

Ama záradék nem volt egyéb, mint a királyi *esküformának* egy helye, — s ugyancsak a rendek jogaira és szabadságaira értve. Már 1715-ben a 3-ik törvényczikk ezen záradék alól egyben némileg kivételt tesz; mert midőn megszabja az 1-ső §-ban, hogy Magyarország csak saját országgyülése és törvényes uralkodója által hozott törvények által kormányozható, a 2-ik §-ban megnyugvás van kifejezve, hogy az esküforma clausulája nem lesz arra érthető, hogy (a törvények valamely helytelen magyarázatával) az országtól valamely hozzá tartozó rész elszakasztassék vagy az ország idegen kormányzat alá jusson.

Ezzel kimondták, hogy az esküformában foglalt azon elv, mely szerint a törvényhozás korlátlanúl határozhat a rendek joga és szabadsága fölött, korlátozva van azáltal, hogy még az országgyülés sem hozhat oly törvényt, mely az ország részeit elidegenítse, vagy idegen törvények alá vesse; mert ezt teszi az, hogy ama szabadságok magyarázatára nézve még a királynak és országnak együttvéve sincs joga, mit pedig az esküforma fenntártott.

1723-ban ép ily alaptörvényt, magán a törvényhozáson is fölűl álló szabályt akartak a rendek megalkotni a 3-ik czikkel a nemesi szabadságokra nézve, — a minthogy a december 2-iki javaslatban elég világosan kifejezik, hogy változatlan alaptörvényt akarnak szerkeszteni.

Mint említém, a királyi biztosok előterjesztése junius 1-sején történt, s javaslatukban a szabadságok, jogok stb. *„sérthetlen"* megtartásának kifejezését használják. A törvényczikk, a többivel együtt, azon megjegyzés kiséretében közöltetett az országgyüléssel, hogy a rendek adjanak végleges választ.

A rendek másnap, junius 2-ikán el is készíték a végleges választ. Meg nem foghatják, úgy mondanak, mi okból akarja a korona kétségessé tenni a rendek jogait és

szabadságait, vagy jövőre bárki tetszés szerinti magyarázatára bizni azokat. Azok már századok óta szakadatlan érvényben vannak. A korábbiakat s nem a jövendőbelieket szokták megerősitni. A Hármas Könyv első részének 9-ik czime nem is emliti semmi nemű jövendőbeli föltételét a nemesi kiváltságoknak, sőt inkább kiveszi a karokat és rendeket jövőre és örökre minden föltétel alól. A rendek, ő felségének kijelentett akaratja szerint mindenben arra törekedtek most is, hogy minden intézményök minél nagyobb biztosságot és állandóságot (stabilitást) nyerjen; de a törvényczikkbe iktatott záradék miatt ezen szándékkal ellenkezőleg, szabadságaik és kiváltságaik, kétesekké és ingadozókká válnak. Nehogy jövőre bárminemű egyezkedés ama záradéknál fogva a szabadságok és kiváltságok rovására történhessék, ama záradékot ki kivánják hagyatni a törvényczikkből. Hasonlókép ki kell törülni ezt a szót: *„sérthetlenűl“* (inviolabiliter) s helyette ezt kell tenni *„örök időkre“* (in perpetuum). A rendek nem térhetnek el ezen kivánságuktól a királyi előterjesztés értelmében sem, mely azt kivánja, hogy a törvények világos, határozott, nem pedig kétséges és ingadozó szavakkal legyenek szerkesztve.

Ezen fölterjesztés után nem sokára jelenték a királyi biztosok — hihetőleg a sürgetés által nyomást gyakorlandók a rendekre, — hogy a mely törvényczikkre nézve a király és rendek most meg nem egyezhetnek, elmarad más országgyülésre.

Ezen nyomás alatt a rendek junius 17-ikén beleegyeznek, hogy a 3-ik czikk a királyi leirathoz képesti szerkezetben megmaradjon, csak arra kérik ő felségét, hagyja ki belőle a vitás záradékot; mert a rendek jogaikat és szabadságaikat nem tekinthetik egyezkedés tárgyának. Hozzá teszik, hogy ha ama záradék ki nem marad, a rendek az egész törvényczikket kihagyják. A rendek most „sérthet-

lenűl" szó helyett nem az „örök időkre" kifejezést ajánlják, hanem a közvetítőbb „változatlanúl" szót (immutabiliter). Tudva van, hogy a király két nap múlva, junius 19-én megerősíté a törvényczikkeket. A „sérthetlenűl" szó bennmaradt a czikkben, a kormány akarata szerint; az esküforma vitás záradéka pedig csakugyan kihagyatott, de kárpótlásúl hivatkozás történik azon esküformára, mely az 1715. II. törvényczikkben foglaltatik. Kimaradt végkép a Hármas Könyvre és az 1781-iki törvényczikkre való hivatkozás. Igy a törvényczikkel nem értek czélt a rendek. Alig maradt benne olyas valami, a miről az ember azon alapos következtetésre jutna, hogy itt nem átalánosan a nemzet közjogi szabadságairól, hanem különösen a nemesi mentességekről és kiváltságokról akart szó lenni. Már pedig a fentebbiek elég világosan mutatják, hogy a czél ez volt.

Áll az, hogy a nemesek szabadsága oly szorosan össze volt szövődve régibb alkotmányunkban az ország szabadságával, hogy gyakran bajos meghatározni, hogy midőn „uraim, a rendek" (domini status et ordines) kifejezés fordul elő, — az országgyülést, vagy pedig a nemesi osztályt kell-e alatta értenünk; igaz, hogy egyik szabadsága biztosítá a másikét sok oldalról; igaz végre az is, hogy az 1723. 3-ik törvényczikk többet mond átalánosságában, mint a rendek javaslata az ő specialitásában; de igaz az is, hogy ezen czikk, a mint törvénykönyvünkbe egészen átmódosítva bejutott, fölösleges; mert a közvetlenűl előtte álló czikk jóval többet biztosít az államjogi szabadságból, mint ez. Bizonyos az is, hogy az 1723-iki 3-ik törvényczikk *nem* a pragmatica sanctióhoz tartozó rész, s legalább is fölösleges ráadása az 1723-iki törvényeknek. A mi főczélja volt, hogy t. i. az 1715-iki 2-ik czikk esküformáját egy oldalról módosítólag magyarázza, nem hogy

elérte volna, hanem még ugyanazon esküformára hivatkozik is. Magok az akkori nemesek sem tekinthették azt saját jogaik valami erős megújításának.

Többre mentek e részben Mária Terézia alatt, kinek esküformájából, ott hol a szabadságokról, szabadítékokról, kiváltságokról van szó, kimaradt az a záradék, hogy azokat a törvényhozás magyarázgathatja és módosíthatja. És ugyanazon alkalommal, t. i. 1741-ben a királynő diplomája első pontjában benne van ugyan a záradék; de az 1741. 8-ik törvényczikk határozottan úgy van szerkesztve, mint a rendek 1723-ban hasztalan kivánták: t. i. a nemesi mentességek a Hármas Könyv I. része 9-ik czimét felűl helyezik ama záradékon.

Az 1723-iki 5-ik és 6-ik czikk, melyek már az 1722. deczemberi javaslatban is különálló czikkek voltak, s melyek a nemesek megidézés nélkül való befogását és adó alá vetését tiltják, a leglényegesebbekben megvigasztalák a nemességet a 3-ik czikk elnyomorodásáért.

Volt még a rendeknek egy kivánata 1722-ben, mely a pragmatica santióval kapcsolatban látszik állani, s mely ránk nézve több gyakorlati érdekkel birna; de a mely nemcsak módosult, hanem az országgyülési tractatus közben egészen szélylyel tört: ez az ország területi integritását tárgyazta.

Emlitők fennebb, hogy midőn 1722ben az országgyülés megnyilta előtt kevéssel Szluha Ferencz nádori itélőmester mintegy a kormány nevében megkérdeztetett, mit kivánnának a rendek a női örökösödés elfogadása dijában, a sok sérelem orvoslását, s ezek közt azét is kivánta, hogy Erdély az ahhoz kapcsolt megyék, valamint a töröktől ujonnan visszahódított temesi főispánság, Szerémség és Szerbia határőrvidéki helyei az országba bekebleztessenek, — szóval kivánta az ország integritását, másfelől azt,

hogy az ország semmi része ne legyen kivétel azon átalános szabály alól, mely szerint más törvények által kormányozni Magyarországot s annak bármely részét nem lehet, mint a magyar országgyülés és a törvényes király által hozott és hozandó törvények által, — mi az 1715-iki 3-ik czikkben a területi integritásra vonatkozólag is világosan kifejeztetik („de omni à Regno *avulsione)*. Tudva van pedig, hogy eme törvényczikk a pragmatica sanctio kiegészítő része.

Midőn tehát a rendek 1722-ben törvényczikket szerkesztének Erdély, annak részei, s a katonai vidékek bekeblezése tárgyában, egyfelől a királyi diplomában mindig kifejezett integritási elv elleni *sérelem* orvoslását kérték, másfelől gyakorlati végrehajtását a pragmatica sanctio egyik nevezetes pontjának. Az erre nézve alkotott új törvényczikk csak bővebb magyarázatúl szolgál vala a pragmatica sanctio ezen pontjának.

Mig, mint láttuk, a 3-ik czikk a nemesi szabadságok biztosítására volt szolgálandó, s ezek egyik főbiztosítéka, a helytartók helyett a nádori hatalom épségben tartásának kikötése a 4-ik czikkben foglal helyet, az 5-ik czikk az ország területének teljes helyreállítását tárgyazá a rendek deczember 2-iki fogalmazatában.

A törvényczikk igy szólott:

„5-ik czikk:

„A magyar koronára néző országrészeknek a magyar szent koronához való visszacsatlásáról (reapplicatio) *és visszakeblezéséről.*

„A teljes unio, a belső nyugalom és a haszon, sőt a királyi felség nagyobb fénye, valamint a karok és rendek előjoga integritásának tekintete megkivánná: hogy már az áldott béke meglevén, nemcsak az ország kebelében benn fekvő megyék, vidékek és földek, mint Pozsega, Verőcze,

Szerém, Valkó, Temes és Szörénymegyék az ország közös terheinek hordozására mind igazságszolgáltatás mind politikai igazgatás tekintetében hivatalaikkal és méltóságaikkal (ellátva) egészen bekebleztessenek Marmaros, Kraszna, Kővár, Közép-Szolnok, Zaránd, Arad, Csanád, Csongrádmegyékkel, valamint az 1715. 92., 113., 116 és 118-ik törvényczikkben már bekeblezendőkül elismert más vidékekkel együtt (tractibus); és hogy e szerint a nevezett törvényczikkek minden további bizottsági eljárás nélkül végrehajtassanak; hanem oly országok és tartományok is, mint *Erdély,* Szerb- és Oláhország, s más eddig visszafoglaltak és visszafoglalandók, melyek mivel Horvát-, Dalmát- és Tótországokkal együtt régen Magyarország szent koronájától, kormányzatától vagy nádorától függének a III-ik rész 3-ik czime értelmében, és pedig mind az országgyülések, országos igazságszolgáltatás és felebbezési átvizsgálás tekintében az 1500. 6. és 18 czikkek szerint, mind pedig a hivatalok s más közügyek tekintetében, az I. rész 94-ik czime és a II-ik rész 13. és 65-ik czime, valamint Albert király 25-ik törvényczikke értelmében, — Magyarország azon szent koronája alatt legyenek."[1])

Ezen törvényczikket a rendek 1722-ben mind october 10-ikén, mind deczember 2-ikán fölterjeszték.

A király 1723. február 18-iki válaszában arra kéri a rendeket, részletezzék, s terjeszszék föl neki, miként vélekednek amaz országrészek visszacsatolhatásának módjáról. Különben igérkezik a király, hogy ebben a tárgyban bizottsági tanácskozást rendel ki, mely az ügyet megvizsgálja, s vizsgálata eredményéről jelentést tegyen neki. Majd aztán ő felsége intézkedni fog úgy, a mint a közügy kivánja.

---

[1]) A fentebbinek latin szövege a „Toldalék"-ban.

Erre is illhetett a rendek azon mártius 21-iki átalános megjegyzése, hogy ő felsége nem vigasztalta meg őket. A rendek ugyanazon mártius 21-iki föliratukban bővebben részletezik az 5-ik czikkben foglalt kivánatukat.

Hat osztályba sorozzák az 5-ik czikkben visszacsatoltatni kivánt területeket.

Az *első* osztály: Pozsega, Verőcze, Szerém, Valkó, Szörény, Krassó és Temes megyék, melyek *kétségtelenül* Magyarország kebelében feküsznek; továbbá Likka, Corbavia megyék, melyek Horvátország kebelében vannak. Mindezek alakitassanak megyékké, legyenek meg tisztviselőik. Most még nincsenek visszahelyezve a nádor hatósága alá sem.

Második osztály Mármaros, Kraszna, Kővárvidéke, Közép-Szolnok, Zaránd, melyek rendes tisztviselőkkel ellátott megyék; de *politikailag* nincsenek visszacsatolva Magyarországhoz.

Harmadik osztály Arad, Csanád, Csongrád megyék, melyeknek hasonlókép vannak megyei tisztviselőik; de törvénykezési és politikai tekintetben a királyi *kamra* hivatalnokai alá rendelvék, igy idegenek kormányozzák, mi ellenkezik az ország törvényeivel.

Negyedik osztályba tartoznak a katonai végvidékek, különösön Bács és Bodrog megyében, és számos másutt fekvő helyek, melyek generálisságok hatósága alatt állanak. (A rendek itt névszerint elősorolnak igen számos helyet, melyek közül megemlitjük Szabadkát, Zombort, Tisza Kanizsát, melyek a szegedi generálisság alatt voltak; Titelt, mely a péterváradi generálisság alatt; Csanádot, Nagy Lakot, Arad városát, Paulist, Solymost, Világost, Jenőt, és Lippát az aradi generálisság alatt; Szegeden minden rácz katonai hatóság alatt, s. a. t.)

Ötödik osztály Soprony, Vas, Mosony s más szomszéd megyékben azon szőlők s gazdaságok, melyeket ausztriai lakosok birnak s melyek adóra nézve s más tekintetben nem engedelmeskednek a megyei hatóságoknak.

Hatodik osztály Erdély, Szerb- és Oláhország, s más visszafoglalt területek. Ezek is kebleztessenek vissza, mint a melyek hajdan a magyar szent koronától függöttek, hogy azon véghelyek elnyomott szegény népe ismét visszanyerje törvényes földesurait s megyei hatóság alatt lehessen, s ő felségének nagyobb szolgálatára lehessenek. Azon részek a régi törvények értelmében (1500. 6. és 18; 1504. 30. cz.) a királyi táblára felebbezék pereiket s a 3-ik rész 3-ik czime értelmében az országgyülésen megjelenjenek. Kormányoztassanak a régi módon. A többi visszafoglalandókról nézve a jelen országgyülés 1-ső és 2-ik czikke szól. Ezek elválhatlanúl s oszthatlanúl legyenek a többi megyékkel együtt kormányzandók a nevezett czikkek értelmében.

A mi a visszacsatlás módját illeti, mire nézve a király a rendektől javaslatot kiván, az egyetlen mód „*a törvény végrehajtása*“. Szabassanak meg az illető megyék határai; törvénykezésben, adózásban függjenek a nádortól, más rendes biráktól és saját megyéjök hatóságától. A végrehajtásnak más módja és formája nem szükséges, mint a törvény végrehajtása. A mi Erdélyt illeti itt a végrehajtáshoz tartozik az 1715. 10-ik törvényczikk értelmében való határjárás is. És ezen végrehajtásnak még *a jelen országgyülés alatt kell megtörténnie.*

A rendek ezen részletesebb előterjesztése után jött közbe (apr. 17.) a király sürgetődző levele a munkálatok mielőbbi befejezését illetőleg. Az april 19-ikén ülésben azt jelenték a királyi biztosoknál értekezleten volt országgyülési küldöttek, hogy a királyi biztosok a négy első

czikk bennmaradását (módositásokkal) helybenhagyják; de az 5-ik czikkét nem. April 20-ikán előterjesztettek a felküldött czikkek a királyi biztosok megjegyzéseinek kiséretében. Az 5-ik czikkre nézve a biztosok megmaradnak azon nézetben, hogy a visszakeblezést eszközölni nem lehet (azaz a törvény követelése üres szó), mig a rendek a visszakeblezés módját jobban meg nem határozzák. Különben is fontolják meg, hogy a török ellenében a katonai határőrvidékek szükségesek. Azonban a biztosok azzal akarják megnyugtatni a rendeket, hogy az ujonnan kinevezett helytartó-tanács az erre kinevezendő biztosokkal meg vizsgálandja a dolgot a jelen országgyülés bevégezte után.

April 21. 22. és 23-ik napján a rendek küldöttei folytonos értekezleten voltak a királyi biztosoknál. A rendek ujból előterjeszték ez alkalommal az 5-ik czikkre nézve, hogy a jelen országgyülésen hozott s kétségkivül szentesitendő 1-ső és 2-ik czikk, azaz a pragmatica sanctio határozottan tiltja valamint az 1715. 2-ik és 3-ik czikk is, hogy a magyar korona területének bármely része másként kormányoztassék, mint Magyarországgal együtt. Azért még jelen országgyülés alatt be kell keblezni a megjelölt területeket. A consiliumnak más dolga ne legyen ebben, mint azon végvárak meghatározása, melyek fenntartandók, s melyeket a mostani 15-ik czikk értelmében magyarországi születésü katonákkal kell őriztetni.

A biztosok ezen határozott sürgetéssel szemben kitérőleg feleltek. Ők — úgymondanak — engednének; de ő felsége már elhatárzá, hogy e tárgyban külön biztosság működjék — azért a kivánattal járuljanak a rendek ő felségéhez. Különben ha az nem teljesedik ezen már végére járó gyülés alatt, teljesedik majd a következendő országgyülésen.

Ezzel bevégzett ténynyé lett az 5-ik törvényczikknek, mint ilyennek, kimaradása. A rendek junius 1-sei végleges fölterjesztésében az azelőtti 6-ik czikk csúszott elő ennek a helyére, s a megszentesitésben is 5-ik czikknek ez maradt, szólván a nemesek különös mentességéről. De az ötödiknek javaslott czikk két töredéke benne maradt az 1723-iki törvényekben: egyikből a 20-ik, másikból a 88-ik czikk telt ki. A 20-ik czikk csak a katonai és kamarai hatóság alatti helyeknek a megyei hatóságok alá rendelését kéri; a 88-ikban pedig bizottság neveztetik ki a varasdi generálissághoz tartozott terület s Likka és Corbavia valamint alsó Slavonia vidékén a dolog miben létének megvizsgálására, a kiegyenlitendők kiegyenlitésére s a bekeblezendők bekeblezésére, miket már 1715-ben kivántak volt Magyarország rendei, de teljesitlenül maradtak.

Erdélyről szó sincs, sőt nincs a hozzá kapcsolt vitás megyékről sem. Az ügy leglényegesb részei elhalasztattak bizonytalan időkre.

Erdély, melynek viszonyairól fentebb szóltunk legalább röviden, maga nem segithetett magán azon időben: Magyarország tehetett volna legtöbbet érdekében. A magyar korona ama tartománya, mint láttuk, nagyon be volt bonyolitva a sok „bevégzett tény" s ezenkivül az egymást keresztül vágó szerződések és törvények hálójába, hogy maga is aligha tudta tájékozni magát. Mig egy szerződés azt mondá, az uralkodója csak az, ki Magyarország királya, addig törvénykönyvéből nem valának még kitörülve a szabad fejedelem választást illető törvények; mig törvényei liberalisabbaknak látszottak az anyaországéinál is, tényleg egy-egy jött-ment tábornok adta tovább neki a Bécsből kapott parancsokat. Fogalmak, tények, törvények tökéletes zürzavarra, anarchiára vezettek ott. A kor története ugyan kevéssé van még földeritve; — kevesbbé,

mint az előbbi két századé; de a szereplő férfiak közelebbi ismerete nélkül is elmondhatjuk, hogy lenniök kellett fölvilágosult vezér hazafiaknak Erdélyben akkor is, kik belátták, hogy a mit Erdélyben külön jognak, külön szabadságnak neveznek, az csak akkor nyer valóban biztositékot, ha a magyarországi állam és közjog közvetlen védelme alá helyezik — különben nincs ereje irott törvényeiknek és szabadságaiknak. Annyira nincs, hogy pl. 1723-ban szót is alig emelhettek saját ügyökben. Magyarországon sem volt a törvényhozásnak kivánt ereje; de a közszabadság 1700 óta egy-két fokkal mindig magasabban állott, mint Erdélyben.

Magyarországnak jogos szava volt Erdély ügyéhez, s mint láttuk a pragmatica sanctio alkalmával sem mulasztá el azt hathatósan hallatni; de az akkori kormánynál, mely érdekében állónak találta Erdélyt többek közt csak azon okból is a külön „fejedelemség" árnyék czimével kérkedni engedni, mivel Erdély rendei kevesebb gondot adnak, mintha Magyarországgal egyesülten a pozsonyi gyüléseknek nagyobb súlyt és erőt kölcsönöznek.

Egyébiránt a 3-ik és 5-ik törvényczikk történetét nemcsak tárgyukért beszéltem el oly részletességgel, hanem annak kimutatására is, hogy régi törvényhozásunk az alkotmányosságnak csaknem páratlan moralis biztositékai mellett is, mily kevésre tudott menni határozataival. Nemcsak hogy a törvényhozás utjába áthághatlan gátokat tudott görditni az alkotmány ellenes szellem, mely a múlt században a király környezetében uralkodott, — (az akkori európai közszellem sem volt más), hanem a végrehajtásban még százszorta nagyobb volt a késedelmezés, mint a törvényczikkek megerősitésében. A rendek kétségkivül nem nagy elégültséggel távoztak Pozsonyból 1723-ban, midőn julius első napjaiban, egy egész évi szakadat-

lan s nagy erőfeszitéssel folytatott óriási munka után szétoszlottak. Nemcsak hogy 145 fölterjesztett törvényczikkök 129-re olvadt le, hanem némely olyan, mi szivökön feküdt, tetemes módositásokat szenvedett.

Régi országgyüléseink munkálataiban csodálnunk kell a türelmet, nem annyira a munkálatok nagy halmaza miatt, hanem a csekély siker, vagy merő sikeretlenség miatt, minek tudata mindig nyomasztó és elkeseritő. Nem lehettek a rendek soha megnyugodva, hogy a mit a legtökéletesebb egyértelműséggel határoznak is, nem fog e elvettetni vagy átmódosittatni egyébbé, mint a mi lenni akart, — és ha megerősittetik, koránt sem volt még biztositva végrehajtása is. Hiányzott egy kerék, egy „regulator" az alkotmány gépezetéből, s ez az *alkotmányos kormány;* de bár a felelősség elve meg volt régibb törvényeinkben, a valódi parlamentaris kormány behozatalát kivánni 1723-iki elődeinktől csaknem annyi lenne, mint anachronismus. — Ugyanazon korban magában Angliában is a szabad institutiók mellett a kormányzatba sok önkény kapott be s csaknem végig a XVIII-ik század nem volt ott a parlamentarismus virágzó kora.

Magyarország ugyanazon XVIII-ik század alatt vágyai legfelsőbb fokának vallotta, hogy fenntartsa és biztositsa ügygyel bajjal, a mi ősi idők óta elidegeníthetlen tulajdona volt. Még a mi új volt is, a rendes katonaság behozatala, azt is nagyon keveset merő conservativismussal adta meg: fenntartván az insurrectionalis kötelezettséget, s igy kivonván magát az adók viselése alól. Új intezmény volt a helytartótanács fölállitása is; de ez által míg a beligazgatás magyar voltát akará biztositni, teremtett egy felsőbb magyar bureaucratiát, — megfelelően az erdélyi guberniumnak, mely ha nem is nehézkedhetett egész sulyával mint emez, a törvényhozásra, hogy azt elnyomja, kivül-

állott mintegy az alkotmányon s magyarsága nemhogy biztosíték lesz vala a végrehajtás gyorsaságára, hanem eszköz annak lassítására és kijátszására.

De a XVIII-ik század országgyülései megmentették a magyar közjog elveit s épen mivel mindig conserválni törekedtek, a jogfolytonosság iránti ragaszkodást élénken fenntarták a közszellemben. A positiv törvényeken nem sok áldás volt. Az ország szellemi és anyagi fölvirágoztatására czélzott intézkedésekből kevésnek volt nagy foganatja; de a törvényesség melletti buzgalom és annak érdekében való óvástételek gyümölcsözők maradtak jövőre is.

S különösen a pragmatica sanctio és később a század végén az 1791-iki törvények maradandó művei törvényhozásunknak. Államjogi tekintetben amaz teljes biztositék; de egy egész század tapasztalása és merő veszteglése, mely alatt jobban elmaradtunk volt a kortól, mit történetünk más szakaiban, elég bizonyiték volt rá, hogy az alkotmányosság biztositva van ugyan; de az alkotmányt, mely mellett üdvös törvények alkotása oly nehéz munka s a törvények alkalmazása még nehezebben valósuló kivánat, — gyökeresen reformálni kell. Nem annyira magában az országgyülés alkatában volt a hátramaradás oka; mert mint láttuk, az különös gépezete mellett is csaknem gyorsabban dolgozott, mint az uj szervezett mellett; — hanem az tette nagyon hosszúvá és meddővé az országgyülési alkudozásokat a múlt században, hogy közvetlenül a koronával, azaz vagy a fölséggel vagy annak személyesével s nem a korona felelős tanácsosaival folytak az alkudozások. 1723-ban, mint láttuk, a rendek készen voltak czikkeikkel öt hó alatt, azaz november végére; de a tractatus a koronával mintegy hét hónapig tartott s akkor is úgy lett vége, hogy egy részét máskorra halasztották.

De nem tartozik föladatomhoz a múlt századbeli egész politikai rendszer birálata. Még némely pótlék-adatokat jegyzek ide a pragmatica sanctio történetéből.

A pragmatica sanctiót, mint emlitém, 1720-ban elfogadták volt: az alsó ausztriai és *sléziai* rendek. Csehország ugyancsak 1720-ban nyilvánitá azt alapszerződésnek. Krajna, Karántföld és Stiria következendő két évben vallák azt örökös törvényüknek. Belgiumban 1724-ben adatott ki, a rendek beleegyezésével, mint császári hirdetmény; — az olasz birtokokban 1725-ben történt a pragmatica sanctio kihirdetése.

Meg kell itt emlitenünk *Fiumét*, mely valamint Magyar-, úgy Horvátországtól is külön fogadta el a pragmatica sanctiót, 1725-ben.[1])

Meg kell emlitnem hasonlókép, hogy a horvátok pragmatica sanctiója ugyanazt a kelti időt viseli, a mit a magyar, t. i. az 1723-ik év junius 19-ikét: azaz a kettőé azonos; mert a horvátok törvényesen képviselve voltak az 1722-23-iki országgyülésen s nem tettek kifogást vagy óvást ellene. Főpapjaik, mágnásaik, főispánjaik, báni táblájok, megyéik, városaik káptalanjaik s úgyszólván egész clerusok képviselve valának. Azon ünnepélyes küldöttségben, mely a királyhoz Bécsbe ment volt 1722. julius első pár napjában, hogy a női örökösödés elve elfogadását jelentse, a felső tábla küldöttei közt külön ki volt téve, hogy Horvátország részéről Mallenics ezredes vesz részt a küldöttségben; az alsó-háznál pedig külön kitétetik, hogy „Horvátország részéről" *Czindery* György, varasdi alispány küldetik föl. Aláira a törvényeket a horvátországi főclerus és a bán.

[1]) Deák, 1861. junius 4-iki országgyülési beszéde.

Magok a horvátok sem tekinthették 1712-ben kelt határozatukat, mely mit sem formulázott s nem is formulázhatott még a trón betöltésére nézve, egyébnek, egy elv elismerésére való készségnél. A mennyiben pedig eltérő kikötések lehettek volna benne, azokat az 1723-iki törvényczikkeknek a horvátok hozzájárultával való alkotása eltörülte. Magok is midőn Mária Terézia idejében 1740-ben gyülést tartanak, megemlitik ugyan 1712-diki határozatukat, mint hűségök jelét; de az 1723-iki pozsonyi végzések 1-ső és 2-ik czikkére is mint törvényre hivatkoznak. Sőt maga Mária Terézia a horvát rendekhez 1740. october 22-ikén intézett leiratában nem is emliti az 1712-iki elvi nyilatkozatot, — csak az 1723-iki országgyülési czikkekre, azaz a magyar korona országainak közös pragmatica sanctiójára emlékezteti a horvátokat.[1])

És mindezekkel még nem hogy kimeritve lenne a pragmatica sanctio története, hanem némely része alig volt érintve. Nem azt értem ez alatt, hogy nem irám és nem irom le, miként fogadtatá el és iratá alá III. Károly a pragmatica sanctiót a külföldi kormányokkal. Elég legyen itt megemlitni, hogy garantirozta azt *Franczia-, Spanyol-*, Angolország, Holland, Dánia, Svédország, Oroszország, a *Német választó fejedelmek testülete, Poroszország, Lengyel- és Szászország*, — úgy szólván az egész civilizált világ államai. De maga a magyar pragmatica sanctio történetének legszebb része is hátra lenne még; mert habár az 1723-ban szentesitett, mintegy tizenhat évvel később pecsételte meg nagy tettekben a nemzet amaz emlékezetes s egész Európában viszhangzott kiáltással: „*vitam et sangvinem*“ — „életünket és vérünket“.

---

[1]) Articuli et Constitutiones Croatiae. Zágráb. 124 és 125 l.

1740-en túl midőn Mária Terézia uralkodott, a pragmatica sanctio gyakorlatban alkalmazandó volt.

Józan ész, igazság, méltányosság és a nemzeti jog magokban is elég biztositékok lehetnek vala arra, hogy Mária Terézia jogát kétségbe ne vonja semmi külső hatalom. VI. Károly császár mindazon népek ünnepélyes szavazatát és fogadását birta leánya örökösödésének elismerésére, kiket az kizárólag illetett. Az uralkodó ház és népei közt kötött szerződés csupán saját magok dolga volt s nem kárositott vagy fenyegetett egy szomszéd népet és államot sem, — s Európa súlyegyenében nemhogy változást hozott volna be, hanem ellenkezőleg biztositandó volt az addigit.

De sem amaz ünnepélyes szerződések, sem az igazság és népjog nem biztositá Mária Terézia trónját és monarchiáját a legnyiltabb külső invasiók ellen.

A pragmatica sanctio megerősitői közt volt Frigyes Vilmos porosz király is. Ez nem rég meghalván, fia, Fridrik ugyanazon évben, melyben Mária Terézia, 1740-ben trónra lép. Senkitől sem vélte magát nagyobb biztosságban a bécsi udvar. Az ifju király apja szövetségese volt az ifju Mária Terézia atyjának. A porosz koronaherczeget személyes kötelékek is fűzték a bécsi udvarhoz. Előbbi években a bizalmasság oly nagy volt a két udvar közt, hogy Fridrik savoyai Eugén, a valóban „nagy" mellett, tapasztalás szerzés végett részt vőn Ausztria egy hadjáratában, — sőt Fridrik életét is egy részben VI. Károly közbenjárásának köszöné, akkor, midőn a hóbortos és dühöncz Fridrik Vilmos egy szándékolt desertióért saját gyermekét halállal akará büntettetni, s bűntársát csakugyan ki is végezteté. De különben is az új porosz királynak semminemű jogos követelése sem lehetett a Habsburgi ház örökségének bármelyik részére. Nem Sziléziára sem;

mert egy régibb, száz évvel azelőtti követelés óta több szerződés volt Poroszországgal, a nélkül hogy ennek csak eszébe is jutott volna Sziléziára nézve óvást tenni, — nem is emlitve, hogy Szilézia rendei magok is ünnepélyesen elfogadák 1720-ban a pragmatica sanctiót, melyet azután Poroszország is aláirt óvás nélkül. Sőt midőn Mária Terézia trónraléptét Berlinben diplomatialag jelentik, a külföldi uralkodók közül egyik sem nyilatkozott megnyugtatóbban, mint a porosz II-ik Fridrik.

De alig telt el egy pár hét ezen nyilatkozat után, midőn titokban előkészitett hadseregével az ausztriai határokat átlépi, a szomszéd Sziléziát elboritja, s mire Bécsben Fridrik ellenséges föllépténck hire érkezik, már az egész védtelen tartomány két-három vár kivételével a poroszok kezében van.

Ha valamire, ezen tettre ráillik a *rablás* szó — s nem is a nyilt rablásé, hanem a perfidiával, barátság szinlelésével párosult rablásé; mert más állam-rablók legalább jegyzékekben, ultimatumokban előadják követeléseiket; de Fridrik nemcsak ezt nem tevé, hanem egy hadi-manifestum, egy háború-izenet nélkül tört be a szomszéd birtokának megrablására, mig maga iparkodott azt elaltatni. Fridriket, nagy észbeli tehetségei, szilárd akarat ereje és bámulatos tevékenysége mellett is nagynak nevezni épen a fő dologban, mi a valódi nagyság alapja, a moralis érzetre nézve gúny. Fridrik, ki a mult századbeli azon franczia oskolában nőtt föl, mely mindennel gúnyolódni szeretett, mit addig tiszteletben tartának, tettekben ép úgy cynismusig vitte ezen lelki irányt, mint Voltaire, az ő barátja, könyveiben. A nagynak nevezett porosz király saját mémoirjaiban maga mondja el mik birták őt Szilézia megtámadására: „*Nagyravágyás, érdek*, s azon *kivánság*,

hogy az emberek rólam beszéljenek, volt az elhatározó ezen háború indításában."

Fridrik bűne nagyobb volt, mint szerződésszegés, mint szomszédja megrablása. Annak kedveért, hogy a világ nyelvére kerüljön, ezen tettével lelkiismeretlenűl háborúba keverte Európa valamennyi államát; mert miután példát mutatott a szerződések ily nyilvános megszegésére, miután oly könnyü szerrel elfoglalt egy szép tartományt, az osztrák-ház alatti monarchia minden titkos ellenségeit nyilt föllépésre bátorítá föl. Ha ily büntetlenül lehet játszani a kötésekkel a gyengének mutatkozott ausztriai monarchia kész zsákmánynak tünt föl bármely hódítónak. Mindenekelőtt Bajorország uralkodója, Károly Albert követé Fridrik példáját, annyival inkább, mivel több ürügye volt a követelésekre. Nem azon jogczimmel állott elő, hogy neje I. József császár leánya levén, az 1703-iki családi szerződésnél fogva elsősége van Mária Terézia fölött, mert József leánya, mint irtuk, férjhez menetelekor lemondott ezen jogáról; hanem előállott I. Ferdinánd egy rendelkezésével, mely szerint azon esetré, ha a Habsburgi ház férfi maradékaiban kihal, a bajor uralkodó háznak van joga a Habsburgiak örökös tartományaihoz. A bajor király a francziákkal szövetségben meg is rohanta Felső-Ausztriát, elfoglalta Linczet s már Bécset is fenyegette. Föllépett csakhamar Mária Terézia másik sógora, a szász választófejedelem és lengyel király is. A bajor ettől féltve Csehországot, fölhagya Bécs ostromával s a francziákkal egyesülten elfoglalta Prágát. — Alig volt a pragmatica sanctiónak része, melyet külföldi aláirói meg ne támadtak volna. A porosz Sziléziát követelte elfoglalása után, minek fejében nagylelküen nemcsak békét, hanem szövetséget ajánlott; a bajor beérte volna felső Ausztriával és Csehországgal, mely esetben Németországon nagyobbá lesz Porosz-

országnál nemcsak terjedelemre, hanem az országok kedvező fekvésre nézve is; a szárdiniai és spanyol az olasz birtokokra nyújtá ki kezét. Az utóbbi még a cseh és magyar koronát is követelte egy II. Ferdinánd alatt kelt családi egyezkedésnél fogva. A franczia a németalföldi birtokokat ohajtá megszerezni. Egész európai összeesküvés támadt a pragmatica sanctio külföldi aláirói közt, anélkül, hogy Mária Teréziának valamelyik hatalom, legalább a háború első évében tettleges segítséget adott volna. — Anglia még nem volt készen egy háborúra, a minthogy soha nem is szokott békében fölfegyverezve lenni s igy nem is képes rögtönözni a háborúkat. Oroszország, mely Mária Terézia pártján állott volna, fölhasználván az európai zűrzavart, szintén szokása szerint, a minden áron való terjeszkedés volt első gondja s ezúttal Svédországot támadván meg, „el volt foglalva a maga dolgaival."

Mária Terézia nemcsak szövetségesek nélkül állott, hanem erős hadsereg nélkül és üres financziákkal. — Az ausztriai ház hadserege, mely Károly uralkodása első felében, Savoyai Eugen vezérlete alatt Európa első hadserege volt, ugyanazon uralkodás második felében mind jobban-jobban elhanyatlott. A régi hadvezérek, kik legtöbbnyire nem az ausztriai monarchia szülöttei, hanem külföldről bevándorlottak valának, lassanként kidűltek, s az örökös tartományok II. Ferdinánd és utódai, valamint Leopold tyrannismusa alatt ki voltak úgy szólván pusztítva emberek dolgában, — különösen tehetséges s önálló férfiakban, — a magyarokra pedig régi rendszernél és előitéletnél fogva főparancsnokságot nem igen biztak. De befolyt a nem rég oly diadalmas hadsereg elhanyatlására a hosszas háborúk miatt elszegényedett nép adóképességének apadása, s igy a pénztárak üres volta is; annyira, hogy Károly halálakor az osztrák hadsereg valódi létszáma fe-

lényinél is kevesebb volt, mint 1717 táján. Befolyt az is, hogy a hadak szervezésében is, mint egyébben Károly nem mindig a legjobb tanácsokra hallgatott. Igy nem használá föl teljes mértékben Savoyai Eugen hasonlíthatlan tehetségeit, ki 1719 óta, az ellene működött udvari cselszövényekkel vesződni nem akarván, többnyire nyugalomban tölté hátra volt életét, mely csaknem húsz évre terjedt még azután. Nem érte meg azonban az 1737 és 1738-iki szerencsétlenséget és szégyent, midőn az előtte soha megállani nem tudott török megverte az ausztriai hadakat s visszafoglalván Belgrádot, a császár megalázó békét volt kénytelen kötni, melyben Savoyai Eugen 1717- és 18-iki fényes diadalai egy részben hiúkká lettek. Ezen török háborúval az ausztriai ház hires hadserege elveszté jó hirét és minden nimbusát. Mária Teréziának összes birtokaiban, odaszámítván az olaszokat és németalföldieket is, nem volt több hatvanezer harczra kész emberénél s az sem a régi hadsereg többé, — csak a régi rögzött és elavult rend volt meg benne a régi szellem nélkül.

Mária Terézia tekintélyét csökkenté az is, hogy mint nő nem lehetett német császárrá, mint férfi ősei; ő férjét Lotharingiai Ferenczet akará a császári trónra emelni; de a bajor fejedelem ebben megelőzé, — szövetségesei által magát koronáztatván német császárrá. Igy Mária Terézia egyedűli czime a külföldi diplomatiában „*Magyarország királynője*“ volt. A következés azonban megmutatta, hogy e czimnek is elég nagy nyomatéka van.

A magyarok századok óta abban látták főkép megnyugvásukat, hogy a personalis unió által szövetségbe hozza őket Németországgal; Leopold kora óta pedig ez csaknem másodrendűvé lett a nagy és győzedelmes állandó hadsereg tekintete mellett. Mária Terézia pedig sem egyik sem másik előnyt föl nem tudta mutatni.

Ily viszonyok közt történt, hogy az 1741-iki ország-gyülésen a magyarok életöket és véröket lelkesedve ajánlják föl a trónnak, a monarchia együttmaradásának és a pragmatica sanctiónak fönntartására. És ehhez tettleg is hűk maradtak. Ámbár az insurrectiót csak magának Magyarországnak megtámadása esetében szokták kihirdetni, most a megtámadott Slézia, Csehország és felső Ausztria védelmére is megrendelték. A magyar egyéneknél és nemzetnél is egyik jellemvonás, hogy a tevékenységre szólító bizonyos pillanatokban mindent félre képes tenni, nem gondolván a rosz következésekkel és veszélylyel, — most oly hatalommal mutatkozott, hogy több a kérkedésnél, hogy Magyarország mentette meg akkor a monarchiát.

Igaz, hogy a kiállított csapatok többnyire ujonczok, gyakorlatlanok s még fegyelemhez nem szokottak valának, mig különösen a porosz hadsereg a leggondosabban be volt gyakorolva és fegyelmezve, s a közönségesnél egy nagyobb hadvezér, II. Fridrik volt a parancsnoka. Mindemellett az új magyar csapatok szolgálata is meghaladá a várakozást s nagyobb volt, mint némely osztrák történész ma állítja. Fölhozzák ellenök, hogy kihágásokat, dúlásokat követtek el. Igaz, hogy ez Fridrikkel szemben, ki nagy rendet tudott tartani, súlyos vádnak látszik; de a magyar hadak, ha félszázadig teszik vala is azt, a mit szemökre hánynak, alig lenne árnyéka is annak, a mit a német „rendezett" hadak elkövettek e nemben Magyarországon egész Leopold, József s némileg Károly uralkodása alatt is. — Mindkét esetben leginkább a hadak pontatlan fizetése vagy épen nem fizetése okozá az ily sajnos tetteket. De a magyarok harcztéren tett szolgálatait is kevésre becsülik. Ha végig nézzük a Mária Terézia alatt folyt csatákat, úgy találjuk, hogy a királynő lovassága mindig külömb volt, s még elejénte is a porosz királyénál. Gyakran kezében

volt annak a győzelem, s csak Fridrik peldányszerű s új módon szervezett gyalogsága fordíta meg a nap szerencséjét, az osztrák gyalogság gyengébb volta miatt. Ama lovasság pedig a magyar huszárok voltak.

De Magyarország nemcsak az által adott egészen kedvező fordulatot Mária Terézia ügyének, hogy anyagilag segíté. Nagyobb volt a moralis hatalom, mivel az összes monarchiában csak maga Magyarország segíté és segitheté Mária Teréziát. September havában 1741-ben Fridrik Sléziában; Károly Albert és a francziák előtt egészen nyitva az út Bécsig. Mindenki kétségbeesett, s a Lajthán túli népek tétlenül és némán várták nyakukra az ellenséget. A nép ily hangulatában magában a hadseregben sincs valódi éltető szellem. .Oly sereg, mely nincs azon tudatban, hogy egész nemzet vagy nemzetek közvéleménye támogatja, ritkán azon lelki erőben, hogy mindent türni s minden veszélylyel daczolni kész legyen. Ezúttal Magyarország lelkesedése, veszélyeket megvető bátorsága hathatósan emelő hatással volt a Lajthán túli népek és a hadsereg hangulatára is.

És Magyarországnak ez alkalommal mutatott magaviseletével még nagyobb ellentétben is állott elejénte a Lajthán túli közhangulat. Nemcsak tompa nyugalommal várták az ellenséget, hanem kézséggel hódoltak neki, a hol megjelent. Fridriket tárt karokkal fogadta Slézia népe, melynek egy része protestáns. Károly Albertnek meg hódoltak mind Linzben, mind Prágában igen előkelő osztrák családok, — sőt nem kis aggodalom volt maga Bécs miatt is, hol jelei mutatkoztak volt, hogy a nép egy része várva várja Károly Albertet, mint leendő uralkodóját. Lajthán túl pedig szintúgy kötelező volt a pragmatica sanctio, mint Magyarországon.

Mindezekben nagy és mély tanulságok rejlettek, ha az akkori osztrák államférfiak képesek lettek volna leolvasni és örökre szemmel tartandó igazságokként följegyezni. Megtanulhatták volna, hogy a népekkel való szerződések csak akkor üdvösek, ha ezen népek szabad akarattal határozhatnak s fontos érdekök van hozzá kötve, melyet élénken képesek érezni; hogy egy alkotmányos népnek a törvények és szerződések iránti tisztelete nagyobb, mint a leigázottaknak; és végre hogy veszélyek idején, midőn moralis erőre és önfeláldozásra van szükség, csak a szabadabb nemzeteknél található az a maga valódiságában és nagyszerűségében, és a kötelességérzet a szabadokban hatalmasabb erő a szolgák vak engedelmességénél.

És ezen igazságokat annyival könnyebben föl lehetett volna lelni, mivel ugyanakkor külföldön hasonló tünemény volt tapasztalható. Egyedül Anglia kelt nem sokára tettleg is Mária Terézia segitségére. Először pénzzel ségité őt, aztán kardot is rántott mellette. És mind a pénzt, mind a katonaságot nem valamely udvari intriga eszközölte ki, hanem maga a parlament fejezé ki ezzel a szerződések szentsége iránti tiszteletét.

Azt lehetne tán ellenvetni, hogy Anglia egyszersmind a maga hatalma érdekében szállott síkra; de bármily féltékenyen és éberen őrködjenek is a szabad népek saját érdekeik fölött, olyan nemű önzésig soha sem mennek a valóban alkotmányos nemzetek, mint az absolutismus. Képzelhető-e, hogy ha Poroszország 1740 körűl alkotmányos forma áll, lehetséges lett volna egy oly igazolhatatlan kalóz-betörés, minő II. Fridriké volt, ha csak maga a képviselőség, s a nemzet szerfölött depraválva nincs?

Fájdalom, mindezen tanulság merőben elveszett, s maga a nagy királynő, bár sokat tőn elejénte Magyarország régi sérelmeinek orvoslására s bár mindig nagy haj-

lamot mutatott a magyarok iránt, — élete későbbi éveiben a fentebbi tanulságokkal ellenkező irányban működött. Egész belső politikája, ministerei tanácsából, az alkotmányos szellem elzsibbasztására s helyette a katonai s politikai beligazgatásban az élettelen pedansság meghonosítására volt irányozva. Az összpontosítás, mindennek állammonopoliummá tétele volt az ideál, mely felé törekedtek, tanulván II. Fridriktől, s nem ügyekezvén arra, hogy a monarchia a maga alkatrészeinek természetéhez képest magából fejlődjék, — úgy hogy II. József csak modorban különbözött anyjától, de czéljaiban nem.

Igy a magyar nemzetnek föladata továbbra is az maradt, hogy legalább a mi meg van, azt megvédje, s a haladásban a legmerészebb vágy is csak addig terjedhetett, hogy a mi *volt*, helyreállíttassék.

De ha az 1741-iki tanulságok meddők voltak is ama korban, egy nagy tény felejthetlen marad: az, hogy a magyar nemzet az első előkerült alkalommal mindent kész volt áldozni s áldozott is azon pragmatica sanctióért, mely egyaránt hatalmas biztosítéka a trónnak és alkotmányosságának.

A magyar államjog, mint láttuk, mindig egyszerre biztosítá a kettőt mind a szabad királyválasztás korában, mind az örökösödési elv elfogadása után; de a törvénykönyvünkben foglalt pragmatica sanctio nemcsak legvilágosabban és legerélyesebben kifejezi ezt, hanem ugyanazon szerződés egyszersmind az, melyet az események legkézzelfoghatóbb tényekben tevének tűzpróbára 1741-ben. A nemzet diadalmasan kiállotta a próbát, midőn hű maradt azon szerződéshez, melyet úgyszólván egész Európa kérdésbe tett volt, vagy egyenesen megtámadott.

A jövendő fogja megirni a már is csak nem másfélszáz éves „pragmatica sanctió“ történetét 1861-ben és 1866-ban. Reméljük, hogy annak egy újabb, de békés diadalát fogja eme datumok alatt töljegyezni hazánk évkönyveibe!

TOLDALÉK.

I.

1722. julius 8-iki királyi előadás.

Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas dominus dominus noster clementissimus, reverendissimis reverendis, honorabilibus, spectabilibus ac magnificis, item egregiis, et nobilibus, nec non prudentibus et circumspectis inclyti Regni sui haereditarii Hungariae et partium eidem annexarum, dominis statibus et ordinibus, qui vel in persona, vel etiam ablegationis munere fungentes nomine principalium suorum, pro praesenti generali hujus Regni Hungariae diaeta per altefatam suam Majestatem Sacratissimam clementissime indicta, et promulgata congregati sunt et confluxerunt, praemissa paterni sui regii affectus et clementiae oblatione, haec sequentia benigne proponenda esse duxit:

Et praeprimis, quod praelibati Status et Ordines mature perpendentes, qualiter nimirum haereditarium hoc suae Majestatis Sacratissimae regnum Hungariae sibi cumprimis charum *et olim quidem florentissimum*, sed a duobus, et quot excedit, saeculis vicini praepotentis hostis Othomani infestis armis divulsum et dilaceratum, ac demum adeo, ut perpauci superessent Comitatus, qui non hostilem eorum vim et servile jugum experti, sub eodem miserum in modum gemuissent, coarctatum; sed et frequentioribus intestinis quoque motibus,

per nonnullos ambitione rerumque potiundarum cupidine stimulatos, suscitatis, infestoque eorum ferro in propria patria grassante, regnicolis in mutuas caedes prolabentibus, funesto exitu concussum et ruinatum; tandem nihilominus divina miserante bonitate, et, iram suam in gentes barbaras convertente, ac justa divi olim Leopoldi Romanorum Imperatoris et Hungariae regis arma contra Christiani nominis hostem Turcam assumpta, secundante, per modofatum olim gloriosae memoriae Principem potiori in parte a jugo Turcico fortiter vindicatum, expost vero intestinis iterum motibus exagitatum, ast per Serenissimum condam principem dominum Josephum Romanorum imperatorem, et Hungariae regem gloriose defensum, et tandem regia benignitate pacificatum, sed et non minori quoque cura, et sollicitudine per modo gloriose regnantem altefatam suam Majestatem Sacratissimam, idem ipsum haereditarium regnum suum Hungariae non modo in eo statu, uti per felicis memoriae praedecessores suos victricibus armis recuperatum fuerat conservatum, sed occasione etiam novissime per Othomanum rupti foederis, dum hostilibus armis potenter impeteretur, fortiter tutatum, imo prout palam est, non tantum totaliter victricibus armis suis feliciter recuperatum, sed in annexa etiam eidem regna et provincias extensum, futuris quoque et successivis quibusvis temporibus ab omnibus peramplis cofusionibus et periculis praeservari possit, et consequenter quomodo adversus omnem vim externam, et quosvis etiam, interregni praecipue temporibus, facile evenire queuntes internos motus, sibimet principaliter, (uti hactenus semper experiri potuerunt) fatales et nocivos, in tempore perspicere et malo huic salutare remedium et firmum obicem Status et Ordines ponere cupientes, quod eum in finem majorum suorum in defectu sexus masculini etiam foemineum ex sangvine Protho-regis Apostolici Sancti Stephani descendentem, in reges suos continua quasi serie desiderantium, exempla imitari, in casu defectus (quem Deus clementissime avertere dignetur) sexus masculini alte fatae suae Majestatis Sacratis-

simae successionem regni et coronae, sexum etiam foemineum regium Augustissimae Domus Austriacae aeque ex sangvine antelati S. Regis Stephani propagatum, in conformitate etiam Articuli 5. Anni 1547, in omne tempus transferre ac ex eodem (casu in praescripto) regem et dominum sibi concedi ad normam antiquitus etiam et signanter temporibus Ferdinandi primi et Maximiliani 2-di felicis memoriae Hungariae regum observatam, demisse petierint, taliterque in Articulo 3. Anni 1687., et pariter 3-a novissimae diaetae Anni 1715. contentam avitam, et veterem approbatamque consvetudinem, praerogativamque Statuum, et Ordinum in electione et coronatione regum habitam, intelligendam ipso facto declaraverint, et hoc etiam pacto observata cum reliquis suae Majestatis Sacratissimae haereditariis regnis, et provinciis mutua cointelligentia et arctiori Unione publicam quietem constantem, et imperturbatam pacem, ac in quemvis inopinum etiam casum optatam, regni tranquillitatem stabilire voluerint, sicut sua Majestas Sacratissima hanc in proprium quoque ipsorum Statuum et Ordinum commodum cessuram, devoti animi promptitudinem gratam et acceptam habet. Ita vicissim benefata sua Majestas Sacratissima hujusmodi successionem ad eum, quo in aliis regnis suis haereditariis et ditionibus ordinata jam est, modum, ordinaturam, ipsosquae status et ordines in omnibus tam *diplomaticis, quam aliis quibusvis juribus, libertatibus, privilegiis, immunitatibus, consvetudinibus, praerogativis et legibus hactenus concessis et conditis ac in praesenti diaeta et in futurum etiam diaetaliter, ex benigno suae Majestatis Sacratissimae interveniente consensu, condendis, conservaturam offert.*

Praeterea licet quidem Deo propitio et gloriosa arma regia secundante regnum hoc Hungariae a servitute barbara feliciter vindicatum, ac ultra limites suos extensum, per initam cum Turca pacem securitati assertum haberetur; quia tamen tempore pacis de bello cogitandum, adeoque de praesidiorum confiniorum seu fortalitiorum hosti oppositorum necessaria reparatione et conservatione provisioneque, prout et

praesidiariae in iisdem militiae intertentione et solutione gratuitorumque laborum, secundum positivas patriae leges, ad ejusmodi praesidia praestatione, adeoque omnium in complexu Regni Comitatuum contributione tractare, ita publico commodo id exigente, etiam determinari, altefata Sua Majestas Sacratissima clementer desiderat.

Et quia summe titulatae Suae Majestatis Sacratissimae veluti supremô justitiario juris et justitiae accurata administratio praeprimis cordi esset, et ob hoc clementissime memor Articuli 24. novissimae diaetae juridicum systema elaborari benigne jussisset, idemque ad modernam diaetam praetitulatis Statibus et Ordinibus pro ulteriori revisione et in ordinem redactione praestandum veniret: Hinc eosdem status et ordines paterne etiam hortandos et commonendos esse duxit, quatenus in hac materia justitia (sine qua regna subsistere nequeunt, et propter injustitiam de gente in gentem transferuntur), eo omnem intentionem et conatum impendere velint, ut leges et constitutiones regni omnibus aequaliter et communiter deserviturae, *tam clare concinnentur, ut omni prorsus obscuritate et ambiguitate careant,* et non privato uni vel alteri duntaxat casui accomodentur; uniformis ubique penes easdem procedendi modus Judicibus praescribatur; juristitionum praesertim messis et vindemiae tempora ad avertendas persaepe inter judices et ipsos causantes intervenire solitas dubietates, terminus a quo et ad quem, definiantur. Item festa solemniora ne iisdem partes causantes ad praefixos terminos monere, et itinerari, vel ex termino redire cum neglectu servitii domini cogantur, majori quam hactenus, veneratione observentur. In arduioribus demum velut successionibus et his similibus, in quibus productiones antiquarum litterarum necessariae esse videntur, causis, termini competentiores praefigantur, nec ad unam duntaxat quindenam quantumvis in eodem Comitatu ubi „pars in causam attracta“ residet, restringuantur; ingentes, prout communis querela fert, expensae, per Judices etiam pro numerosis scribis et famulitio suis, prae-

tensae, ad solam praecedentium Judicum congruam, impensi laboris recompensam; scribarum vero et famulitii competentem intertentionem et pro arbitrio principalium discretionem (stante nefors priori administrationis nempe justitiae cursu forma et methodo) limitentur, et tam scribarum, quam famulitii numerus compendientur; tabulae demum regiae Judicibus ad mentem praecitati Articuli 24. provideatur. Tandemque praeattactum Juridicum Systhema, in ordinem vigore praecitati Articuli 24., novissimae diaetae, redactum, altefatae suae Majestatis Sacratissimae pro benigna ratificatione demisse praesententur.

Non absimiliter praelibata sua Majestas Sacratissima, Regia sua, in hoc regnum et praelibatos Status et Ordines, propensione iisdem contestanda: aliud quoque Systhema Articulo 59 Novissimae diaetae indigitatum pari benignitate per Articulares commissarios elaborandum ordinavit, stante hac diaeta pro suae Majestatis Sacratissimae et Regni revisione et decisione referendum. Ac insuper ut reliquae, in novissima anni 1715 diaeta ordinatae, et hactenus nondum inchoatae, vel etiam interruptae articulares comissiones, quam primum fieri commode poterit, terminentur, clementer committeret eadem sua Majestas Sacratissima.

Et quoniam Systhema Militare praeprimis conservationem finitimorum praesidiorum ac in iisdem militiae pro tutamine regni excubaturae intertentionem, subsistentiam et exolutionem praeseferat, haec vero sine Regnicolarum concursu, adeoque *publicis contributionibus,* fieri nequeat, ac ideo publica utilitas et conservatio regni prout hactenus ita in futurum etiam publicam contributionem indisputabiliter necessariam esse nemo requirat, nec ea tam gravis fore existimaretur, si hujusmodi onus aequa lance contribuentium humeris supportandum imponeretur, et inproportio illa, de qua plurimi Comitatuum lamentantur, justa ratione tolleretur, tentatum equidem alternis vicibus jam fuisse alte memoratae Suae Majestatis Sacratissimae clementer constat, qualiter penes

Ideas generali conscriptioni subservituras, ejusmodi regni conscriptio magnis sane expensis per diversos, ad quemvis Comitatuum deputatos perfici exindeque justa proportio erui potuisset, sed vel ex eo, quod idea conscriptionum vel omnibus locis applicari nequivisset, vel potius quia ipsae conscriptiones per diversos conscriptores rei oeconomicae minus gnaros, et etiam in similibus neutiquam versatos, peragebantur, post reportationem talium conscriptionum tantae, ex praescriptae ideae minus observato aut percepto sensu, difformitates prodivissent, ut majorem longe, quam prius respectu nonnullorum Comitatuum inproportionem evenire necessum fuisset, et hinc in priori confuso adhuc statu complures Comitatus se persistere et gravari lamentarentur. Hinc Altefata Sua Majestas Sacratissima praelibatos Status, et Ordines prout paterne hortatur, ita regia suprema authoritate jubet et desiderat, quatenus occasione moderna, diaetaliter insimul constituti, eam communi voto adinvenire velint modalitatem, ut justitiae et aequitati, quae unum prae alio gravari non admittit, et charitas etiam erga proximum disvadet, conformem, seu ex noviter ordinanda conscriptione penes idaeam cum consensu suae Majestatis Sacratissimae et fidelium Statuum assumendam et accommodendam per unius ordinis juratos, et praesertim oeconomiae gnaros, ac bene possessionatos conscriptores, non attenta diuturniori eorundem circa ejusmodi conscriptionem occupatione, ad id deputandos peragenda, seu alia methodo, quam huic salutari intentioni proximiorem judicaverint, assumenda, proportionem eruere, et tot querelis et lamentis finem ponere possint.

Accederet puncto huic praenuncupatam suam Majestatem Sacratissimam quem admodum displicenter ita respective condolenter, tum ex fide digna nonnullorum relatione, tum vero querulantium supplicatione intellexisse, quod licet Articulo 57. novissimae diaetae domesticas et privatas Comitatuum impositiones cum publicis contributionalibus misceri, taliterque sub praetextu publicorum onerum privatas etiam

impositiones et quidem adeo amplas et magnas, ut in nonnullis Comitatibus dimidium nefors publici quanti iisdem obvenientis nonnunquam exequent a contribuentibus, et horum aliis praesertim Atmalistis et portam non habentibus pro arbitrio magistratus Comitatensis, vel nonnullorum duntaxat officialium inter possessionatos adscriptis, et ideo alleviatis, aliis vero praeter taxam ruralium personarum obligatione obstrictis desumi et extorqueri; a perceptoribus vero quacunque de causa vel motivo super perceptis et erogatis debitas rationes tardius, aut minus accurate exigi, ita ut plurimae saepe restantiae demortuis quandoque perceptoribus, vel penes ipsorum successores alias rationibus dandis obnoxios, admissa subinde frivola etiam excusatione, aut nonnullorum ipsis faventium interpositione apud eosdem remaneant, vel restantibus contribuentibus condonentur, sicque ad solvendum promtiores morosorum etiam onera subire cogerentur, sed et occasione hujusmodi contributionum domini quoque terrestres, impetrata a Comitatu ex generali quanto eidem obvento respectu bonorum suorum subditos suos respiciente quotam eandem cum privatis suis dominalibus censibus et tributis a misera plebe promiscue exigerent, et secundum libitum suum huic plus, alteri minus, sine praescitu officialium comitatensium, imponerent, ac taliter subditos suos gravarent, quae omnia siquidem et praecitatae legi et benignis cesareo regiis resolutionibus, et ipsi aequitati, ac publico bono etiam praejudiciosa et damnosa esse comperirentur: hinc praemissis etiam efficax remedium statuendum altefata sua Majestas Sacratissima clementer cupit.

Demum quia bene memorata Sua Majestas domum antehac regnicolarum Posonii habitam et aliquo tempore pro re monetaria applicatam sub praeterita adhuc diaeta Statibus et Ordinibus regni restituendam clementer resolvisset, eaque effective per regiam ejusdem Cameram Hungaricam iisdem resignata esset; interim vero benigne informaretur non absque ipsorum regnicolarum et publici boni dispendio, ac Jurium

etiam jactura: nullum in regno publicorum actorum seu diaetalium seu commissionalium, seu etiam juridicorum Archivum et conservatorium dari, ubi ejusmodi acta pro futura Statuum, et Ordinum notitia et directione secure conservarentur, unde contigit hujusmodi Acta Palatinalia et protocolla, item aliorum etiam ordinariorum judicum Regni generalium item seu octavialium brevium et extraordinariorum judicorum persaepe distracta fuisse, nec ad manus in talismodi officiis successorum devenisse, et sic quacunque de causa in perpetuum deperdita fuisse. Quapropter hoc in passu etiam Sua Majestas Sacratissima ex paterno, quo erga praefatos Status et Ordines fertur affectu, eorumdem publico commodo ac praerecensitorum actorum litteraliumque instrumentorum conservationi, exemplo aliorum bene ordinatorum Regnorum et Provinciarum ex opportuno prospicere cupiens in praenotata domo regnicolarum Archivi seu Conservatorii regni instaurationem cum necessariis ad id deligendis subjectis clementissime censeret, stante moderna Regni diaeta, ordinandam et effectuandam. Quem in finem attacta domus regnicolarum, juxta propriam eorumdem intentionem, ex mediis ipsis fidelibus statibus bene notis et ad id destinatis, debito modo restauranda et adoptanda veniret.

Displicenter porro et id intellexisse suam Majestatem Sacratissimam, quod piae fundationes nonnullorum Collegiorum et Seminariorum pro Alumnis seu Clericis prout et Convictuum, et aeque Seminariorum pro tenuioris sortis nobilium filiis ante hac factae, non ad mentem priorum fundatorum administrarentur, et personae pauciores, quam fundatio requirat, alantur; unde dioeceses parochis et animae curatoribus, ac Comitatus viris litteratis destituantur, et fundatores salutaribus suis intentionibus in summum boni publici, tam in spiritualibus, quam in temporalibus dispendium frustrarentur; idcirco in eo quoque Sua Majestas Sacratissima Status et Ordines monendos esse voluit, quatenus (Articulo 74. Anni 1715. in suo esse permanente) super hujusmodi fundationes

reflectere, et si praefato Articulo aliquid adhuc addendum censerent, id pro benigna ratificatione Suae Majestati sacratissimae, stante adhuc moderna diaeta, demisse praesentare studeant.

Proprio denique ipsorummet Statuum et Ordinum in commodo iisdem constare non ambigit sua Majestas Sacratissima, qualiter transitus per Danubium ad liberam regiamque Civitatem suam Posoniensem saepius tum ob gravem ibidem praeterfluentis Danubii inundationem, tum hiemis rigorem, periculosus nimium sit, exindeque non solum commercia cum vicinis provinciis cum aerariis regiis ac Statuum etiam et Ordinum damno, sed et necessitate quandoque exigente transennae militares, cum summo boni publici dispendio retardari debeant. Quare ut stante adhuc praesenti diaeta, de construendo et successivis quoque temporibus stabiliter intertenendo super Danubio ponte, et de necessariis ad eiusdem conservationem expensis iidem Status et Ordines provideant, altefata sua Majestas Sacratissima clementer desiderat, et ipsos Status et Ordines de paterna gratia et clementia sua certos reddit, iisdemque Regii animi sui propensionem benignissime offert.

Per Sacratissimam Caesaream Regiamque Majestatem, in Arce Posoniensi, die 8. Julii 1722.

Ladislaus Hunyady, m. p.

II.

Az 1722. deczember 2-ikán fölterjesztett 3-ik és 5-ik törvényczikk.

A rendek által 1722. december 2-ikán fölterjesztett III-ik törvényczikk.

Articulus 3-tius.

„De juribus, praerogativis, ac libertatibus St. et. OO. Regni partiumque eidem annexarum, observandis.“

Siquidem Statuum et Ordinum Regni partiumque eidem annexarum permansio in jurium praerogativarum et privilegiorum eorundem manutentione principaliter consisteret, veluti etiam Majestas Vestra Sacratissima tenore benignarum quoque *propositionum* suarum eosdem numerosos fideles Status et Ordines Regni partiumque eidem annexarum omnibus tam diplomaticis, quam aliis quibusvis juribus, libertatibus, antiquis consvetudinibus, praerogativis hactenus habitis, legibusque conditis et condendis conservare velle, et insimul ejusmodi universas et quaslibet diplomaticas et alias quoque libertates, jura, privilegia, immunitates, consvetudines, praerogativas hactenus habitas, legesque conditas et condendas clementissime confirmare dignata fuisset:

Ut proinde haec paterna Majestatis Vestrae Sacratissimae erga fideles sibi Status et Ordines Regni partiumque eidem annexarum clementissime remenstrata sollicitudo et regia clementia ac gratia apud *universos eorundem Statuum et Ordinum posteros*, non minus, ac orbi etiam christiano, constare valeat et praemissa confirmatio *perpetuo duraturae fundamentalis legis robur sortiatur:*

Easdem libertates, jura, privilegia, immunitates, consvetudines, praerogativas hactenus habitas, legesque conditas et

condendas, *ac etiam in Titulo IX. Partis I-mae operis Decreti Tripartiti,* et Articulo 2. et 10. 1681., confirmatis, aliisque passim sancitis, contentas, et conformitate Articuli 4-i 1687., ac 2. et 3. 1715 hic loci confirmatorum, intelligendas renovant, Articulisque Regni inserunt. Quas et quae Sacratissima caesarea et regia Majestas observare et per suos cujuscunque status, gradus et conditionis observari facere dignetur. Ita et successores legitimi Hungariae Reges observare teneantur.

A király által 1723. junius 19-ikén megerősitett III-ik törvényczikk.

Jura, praerogativae et libertates Statuum et Ordinum Regni, Partiumque eidem annexarum, confirmantur.

Articulus 3-tius.

Sacratissima Caesarea et Regia Majestas universorum fidelium Statuum et Ordinum Regni, Partiumque eidem annexarum, omnia tam diplomatica, quam alia quaevis jura, libertates et privilegia, immunitates, praerogativas, legesque conditas et *approbatas* consvetudines (conformitate Articulorum 1. et 2. modernae Diaetae, in sensu Articulorum 1. 2., et 3. Anni 1715. *formulaeque juramenti* ibidem contentae intelligendorum) clementer confirmat et observabit;

§. 1. Pariterque successores legitime coronandi Ungariae et Partium eidem annexarum Reges, in iisdem praerogativis, et praemissis immunitatibus et legibus, Status et Ordines Regni, Partiumque eidem annexarum *inviolabiliter* conservabunt;

§. 2. Quas et quae praeterea Sua Majestas Sacratissima, per suos cujuscunque status, gradus et conditionis observari faciet.

Articulus 5-tus.

(1722, 2. decemb.)

Ad plenam Unionem et internam tranquillitatem ac utilitatem etiam publicam, imo Regiae quoque Majestatis praeeminentiam, Statuumque et Ordinum Praerogativorum integritatem spectaret: Quatenus stante jam alma pace, non tantum comitatus, districtus et terrena intra gremium regni adjacentia, utpote Posegiensis, Verőcziensis, Sirmiensis, Valkoviensis, Temesiensis et Szöriniensis, iidemque in ferendis communibus Regni oneribus ac tam in juridicis, quam politicis, una cum comitatibus Maramaros, Kraszna, Kővár, Mediocris Szolnok, Zaránd, Arad, Csanád, Csongrád et alliis tractibus, pro reapplicandis jam agnitis, juxta Articulos 92, 113, 116 et 118-um 1715 cum officiis et dignitatibus ex toto reincorporentur, et per hoc praecitati Articuli *sine ulterioribus commissionibus* effectuentur; — sed etiam Regna et Provinciae, ut *Transilvania, Servia, Valachia* et alia hactenus recuperata et recuperanda, juxta quod una cum Regnis Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae, a Sacra Regni Hungariae corona, Regno, vel *comite Palatino,* conformitate Tituli 3. Partis 3-ae, tum quoad Diaetas et regni judicia appellatarumve revisiones secundum Articulos 6. et 18. 1500, tum quoad officia et alia publica, sensu tituli 94. Partis 1-mae et 13 ac 65-ti part. 2-ae operis Decreti Tripartiti, necnon Articuli 25. Alberti regis, *ab antiquo dependebant,* eidem Sacrae Regni Hungariae Coronae subjaceant.

Nyomatott Bécsben, Holzhausen Adolfnál.

t.

